ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL DE SOCIOLOGIE

REVISTA ROMÂNĂ DE SOCIOLOGIE

Serie nouă • Anul XVI
2005 • Nr. 3–4

DIN SUMAR

DAN BANCIU, Percepția intensității și gravității fenomenului de corupție
SORIN M. RĂDULESCU, Percepția principalelor cauze și efecte ale fenomenului de corupție
CRISTINA DÂMBOEANU, Experiența personală a subiecților față de anumite fapte de corupție
ECATERINA BALICA, Opinii și atitudini ale populației față de faptele de corupție și persoanele implicate
ROXANA BRATU, Percepția eficienței măsurilor de prevenire și control al corupției
SORIN M. RĂDULESCU, Soluții principale de combatere și prevenire a fenomenului de corupție
ADRIANA-ANCA CUȘMIR, România în circuitul mondial al crimei
BRUNO ȘTEFAN, Simbolistica spațio-temporală în mediul penitenciar românesc
CRISTINA DÂMBOEANU, Particularități psiho-sociale ale deținuților foști consumatori de droguri. Rezultate ale unui studiu empiric
GEORGE-CRISTIAN SPÎNU, Istoria criminalității. Scurtă analiză a activității Institutului Medico-Legal „Mina Minovici" în anul 1936
ION VLĂDUȚ, Homosexualitatea și atitudinile socio-legale față de această formă a sexualității umane
SIMONA ȘTEFĂNESCU, Mediatizarea violenței în familie: noi perspective asupra neutralității morale și responsabilității sociale în jurnalism
CARMEN A. BUCINSCHI, Violența în familie: un studiu de caz în mediul rural
RECENZII ȘI NOTE DE LECTURĂ

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

COLEGIUL DE REDACȚIE:

Dr. Ilie BĂDESCU, director al Institutului de Sociologie; dr. Sorin M. RĂDULESCU, redactor şef; dr. Iancu FILIPESCU, secretar general de redacție; dr. Maria COBIANU-BĂCANU, redactor şef-adjunct; dr. Dan BANCIU, dr. Ştefan BUZĂRNESCU; dr. Mihail CERNEA, membru corespondent al Academiei Române; dr. Emilian M. DOBRESCU; dr. Ioan DRĂGAN; Ion GLODEANU, secretar ştiinţific al Institutului de Sociologie; dr. Oscar HOFFMAN; dr. Petru ILUȚ; dr. Michel MAFFESOLI, profesor Universitatea Paris V; dr. Paul H. STAHL, membru de onoare al Academiei Române; director de Studii la École des Hautes Études en Sciences Sociales (Paris); dr. Ioana PETRE; dr. Ivan TCHALAKOV, Preşedinte al Asociației Sociologilor din Bulgaria.

Responsabil de număr: Sorin M. RĂDULESCU

Redactor: Simona-Grazia DIMA
Microprocesare şi tehnoredactare computerizată: Cristiana TUTUNEA

Redacția: INSTITUTUL DE SOCIOLOGIE
Calea 13 Septembrie, nr. 13, sector 5
050711, Bucureşti, România
Tel.: 4021–318 81 06; 4021–318 81 27; 4021–318 81 28 / 2417
Fax: 4021–318 24 48
E-mail: revista@insoc.ro

Redactor: Ana BOROŞ
Tehnoredactare computerizată: Daniela FLORESCU
Coperta: Iolanda POVARĂ

© 2005, EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

Calea 13 Septembrie nr. 13, sector 5
050711, Bucureşti, România;
Tel.: 4021–318 81 06, 4021–318 81 46;
Fax: 4021–318 24 44;
E-mail: edacad@ear.ro;
Adresa web: www.ear.ro

REVISTA ROMÂNĂ DE SOCIOLOGIE

Anul XVI, nr. 3–4 • 2005

SUMAR

PERCEPŢIA PUBLICĂ A CORUPŢIEI ÎN ROMÂNIA

INTRODUCERE 217
DAN BANCIU, Percepţia intensităţii şi a gravităţii fenomenului de corupţie 219
SORIN M. RĂDULESCU, Percepţia principalelor cauze şi efecte ale fenomenului de corupţie 237
CRISTINA DÂMBOEANU, Experienţa personală a subiecţilor faţă de anumite fapte de corupţie 245
ECATERINA BALICA, Opinii şi atitudini ale populaţiei faţă de faptele de corupţie şi persoanele implicate 253
ROXANA BRATU, Percepţia eficienţei măsurilor de prevenire şi control al corupţiei 263
SORIN M. RĂDULESCU, Soluţii principale de combatere şi prevenire a fenomenului de corupţie 273

TENDINŢE ALE CRIMINALITĂŢII ŞI DEVIANŢEI ÎN ROMÂNIA

ADRIANA-ANCA CUŞMIR, România în circuitul mondial al crimei 287
BRUNO ŞTEFAN, Simbolistica spaţio-temporală în mediul penitenciar românesc 303
CRISTINA DÂMBOEANU, Particularităţi psiho-sociale ale deţinuţilor foşti consumatori de droguri. Rezultate ale unui studiu empiric 319
GEORGE-CRISTIAN SPÎNU, Istoria criminalităţii. Scurtă analiză a activităţii Institutului Medico-Legal „Mina Minovici" în anul 1936 345
ION VLĂDUŢ, Homosexualitatea şi atitudinile socio-legale faţă de această formă a sexualităţii umane 353
SIMONA ŞTEFĂNESCU, Mediatizarea violenţei în familie: noi perspective asupra neutralităţii morale şi responsabilităţii sociale în jurnalism 365
CARMEN A. BUCINSCHI, Violenţa în familie: un studiu de caz în mediul rural 389

RECENZII ŞI NOTE DE LECTURĂ

VALENTINA MARINESCU, SIMONA ŞTEFĂNESCU, *Mediatizarea actelor de violenţă în familie. Ghid de bune practici pentru jurnalişti*, Centrul Parteneriat pentru Egalitate, Bucureşti, Editura Veritas, 2005 (Carmen A. Bucinschi); FEDERICO CHABOD, Storia dell'idea d'Europa (Istoricul ideii de Europa), Bari, Editura Laterza, Collana Economica Laterza, 2005 (Monica Joiţa); GABRIEL STĂNESCU, *Românii din Lumea Nouă. Valori native şi adaptative la românii americani*, Norcross, Criterion Publishing, 2003 (Simona-Grazia Dima) 413

„Revista Română de Sociologie", serie nouă, anul XVI, nr. 3–4, p. 215–424, Bucureşti, 2005

P. 137/10

PERCEPŢIA INTENSITĂŢII ŞI A GRAVITĂŢII FENOMENULUI DE CORUPŢIE

DAN BANCIU

1. APRECIEREA GRAVITĂŢII FENOMENULUI DE CORUPŢIE, COMPARATIV CU GRAVITATEA ALTOR PROBLEME SOCIALE

Pentru a putea aprecia locul pe care îl ocupă fenomenul de corupţie în ansamblul problemelor sociale cu care se confruntă societatea românească, în cadrul anchetei de opinie a fost prezentată subiecţilor o listă cuprinzând 13 probleme sociale (începând cu sărăcia şi preţurile mari şi terminând cu evaziunea fiscală), aceştia urmând să aprecieze gradul de gravitate al acestora, în vederea alcătuirii unei ierarhii din perspectiva pericolului şi îngrijorării sociale pe care o generează fiecare dintre ele.

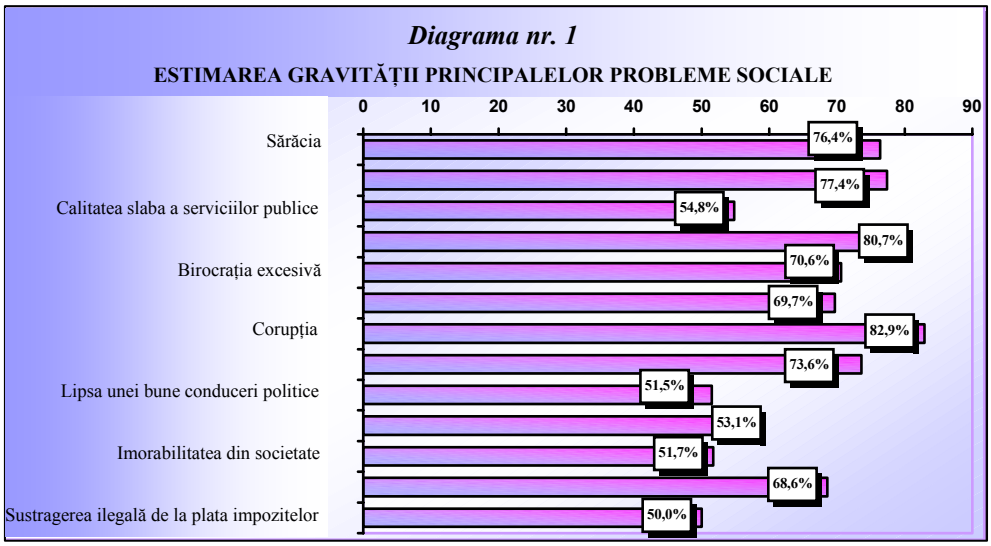

Deşi multe dintre aceste probleme sociale afectează în mod direct şi vizibil populaţia (cum ar fi, de pildă, sărăcia, lipsa locurilor de muncă şi a locuinţelor, preţurile ridicate etc.), populaţia percepe corupţia, într-o proporţie cumulată de 82,9%, ca

„Revista Română de Sociologie”, serie nouă, anul XVI, nr. 3–4, p. 219–235, Bucureşti, 2005

fiind cea mai „gravă şi foarte gravă” problemă socială în prezent în societatea românească (vezi diagrama nr. 1).

Rezultă că există un **larg consens** al populației investigate cu privire la gradul cel mai mare de gravitate pe care îl întruneşte fenomenul de corupție, subiecții fiind cel mai mult preocupați şi chiar îngrijorați, în primul rând, de acest flagel al corupției. Pe locurile următoare, în privința aprecierilor privind gravitatea altor probleme sociale, se situează: **lipsa locurilor de muncă** (80,7%), **prețurile mari** (77,4%), **lipsa locuințelor** (76,4%), **criminalitatea** (73,6%), **birocrația excesivă** (70,6%), **lipsa locuințelor** (69,7%) şi **afacerile ilegale** (68,6%).

Sustragerea ilegală de la plata impozitelor, alături de **justiția nedreaptă, absența unei bune conduceri politice** şi **imoralitatea din societate** ocupă o poziție de mijloc în privința estimării gradului lor de gravitate, aproximativ 50,0% dintre subiecți apreciind că ele reprezintă probleme sociale „foarte grave şi grave”.

În funcție de indicatorii de bază care caracterizează structura eşantionului (sex, vârstă, profesie, status ocupațional, nivel de instrucție, mediu de rezidență), există anumite tendințe ale percepției publicului cu privire la gravitatea diferitelor probleme sociale:

Cu excepția grupei de vârstă vârstnice (peste 54 ani), care apreciază, într-o proporție ceva mai mică, gravitatea fenomenului de corupție, celelalte grupe de vârstă, **tânără** (până în 29 ani) şi **matură** (între 30–54 ani), dețin ponderi mai ridicate în privința estimării corupției ca fiind problema cea mai gravă cu care se confruntă, în prezent, societatea românească;

Subiecții cu un nivel de instrucție **mediu** (liceu terminat şi studii postliceale) şi **superior** (învățământ universitar şi studii postuniversitare) dețin cele mai ridicate ponderi în privința estimării gradului de gravitate a fenomenului de corupție, comparativ cu ponderile ceva mai reduse ale subiecților fără pregătire şcolară sau care au studii gimnaziale;

Subiecții inactivi consideră ca fiind „foarte grave şi grave” – alături de corupție – sărăcia, prețurile mari şi criminalitatea, în timp ce subiecții activi estimează ca fiind mai grave, alături de corupție, lipsa locurilor de muncă şi a locuințelor, birocrația excesivă etc.;

Cele mai ridicate ponderi în privința estimării gravității fenomenului de corupție le dețin subiecții care au ocupația de **maistru-tehnician, muncitor, intelectual** şi **agricultor**, în timp ce subiecții care dețin funcția de patron sau manager şi de funcționar în administrație apreciază într-o mai mică măsură, comparativ cu ceilalți subiecți, gravitatea fenomenului de corupție;

Subiecții domiciliați în mediul **urban** dovedesc mai multă intransigență, comparativ cu cei din mediul rural, în privința aprecierilor față de gravitatea fenomenului de corupție, percepție care s-ar putea datora faptului că subiecții din mediul urban s-au confruntat mai mult cu diverse acte de corupție, a căror amploare şi intensitate este mai crescută în acest mediu, comparativ cu cel rural.

2. OPINII ALE SUBIECȚILOR PRIVIND DEFINIREA CORUPȚIEI

2.1. DEFINIȚII ŞI INTERPRETĂRI ALE FENOMENULUI DE CORUPȚIE DE CĂTRE PUBLIC

Întrucât diversele definiţii ale corupției, atât cele utilizate de specialişti, cât şi cele vehiculate în mass-media sunt, adeseori, ambigue, evazive şi chiar contradictorii, o întrebare deschisă din chestionarul adresat subiecților a vizat modul în care ei înțeleg fenomenul de corupție.

Din cumularea răspunsurilor primite nu rezultă că populația este relativ bine orientată în ceea ce priveşte perceperea şi definirea corectă a fenomenului de corupție, subiecții estimând că aceasta implică numeroase sensuri şi definiții, începând cu cele de natură juridică şi politică şi terminând cu cele morale şi chiar individuale (vezi diagrama nr. 2).

Diagrama nr. 2

PONDEREA OPINIILOR SUBIECȚILOR PRIVIND DEFINIREA CORUPȚIEI

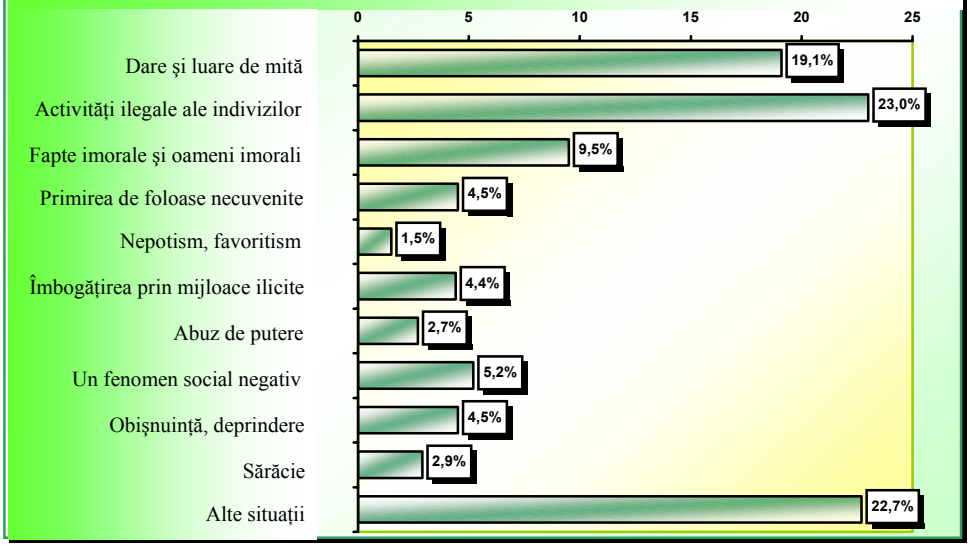

Mai puțin de o pătrime dintre subiecții investigați (23,0%) identifică corupția cu activitățile ilegale ale unor indivizi care încalcă legea, în timp ce darea şi luarea de mită, împreună cu primirea de foloase necuvenite şi abuzul de putere întrunesc, cumulativ, 26,3% dintre opțiunile subiecților, ceea ce conduce spre o imagine a corupției mai mult dintr-o **perspectivă normativă**, în care asemenea acte sunt considerate ca infracțiuni de serviciu sau în legătură cu serviciul. Aproximativ 10,0% dintre subiecți consideră şi definesc corupția ca fiind o faptă imorală, comisă de oameni imorali, în timp ce doar 4,4% văd în corupție o modalitate de îmbogățire prin mijloace ilicite, 4,5% asociind corupția cu mentalitățile, practicile şi deprinderile „tradiționale” din societatea românească.

Restul opiniilor, a căror pondere este nesemnificativă, definesc corupţia ca fiind un conflict de interese, un gen de mafie şi crimă organizată, exces de birocraţie, acte ilegale comise în administraţia publică, acte ilegale ale unor persoane politice sau cu funcţii de răspundere şi chiar un atentat la siguranţa naţională a statului.

În funcţie de caracteristicile subiecţilor, există şi anumite diferenţe în privinţa definirii diverselor fapte de corupţie:

– Grupa de vârstă de peste 54 ani deţine ponderea cea mai mică în privinţa considerării corupţiei ca fiind, în primul rând, o activitate care presupune **luarea şi darea de mită**, aceeaşi grupă de vârstă având, în schimb, ponderea cea mai ridicată în privinţa estimării acestui fenomen ca fiind legat de o serie de activităţi ilegale comise de indivizi imorali sau că el reprezintă fapte imorale comise de oameni imorali;

– Subiecţii cu studii **medii** şi **superioare** deţin cele mai ridicate ponderi în privinţa considerării corupţiei ca fiind, în primul rând, **luare şi dare de mită**, în timp ce subiecţii fără studii deţin ponderea cea mai ridicată în privinţa definirii corupţiei ca o faptă imorală;

– Subiecţii **activi** consideră, într-o proporţie de aproximativ o pătrime, că acest fenomen este echivalent cu **darea şi luarea de mită**, în timp ce foarte puţini dintre subiecţii inactivi apreciază darea şi luarea de mită ca fiind un act de corupţie;

– Subiecţii care deţin funcţia de **patroni** sau **manageri** deţin o pondere de două ori mai mare, comparativ cu restul subiecţilor, în privinţa considerării fenomenului de corupţie ca fiind, în primul rând, **dare şi luare de mită**, în schimb ei au şi ponderea cea mai scăzută în privinţa identificării acestui fenomen cu faptele imorale, comise de indivizi imorali; în schimb, subiecţii care sunt **funcţionari în administraţie, muncitori sau agricultori** deţin cele mai ridicate ponderi în privinţa considerării fenomenului de corupţie ca fiind, mai ales, legat de activităţile ilegale comise de indivizii care încalcă legea;

– Pentru subiecţii domiciliaţi în mediul **urban** corupţia reprezintă, în primul rând, **luarea şi darea de mită**, în timp ce pentru subiecţii din mediul **rural** corupţia este echivalentă, mai ales, cu **activităţile ilegale** comise de indivizii care încalcă legea.

2.2. DEFINIREA CORUPŢIEI ÎN RAPORT DE CATEGORIILE DE PERSOANE IMPLICATE

Pentru a obţine o imagine mai concludentă asupra modului în care populaţia chestionată defineşte fenomenul de corupţie, tot printr-o întrebare deschisă li s-a solicitat subiecţilor să menţioneze în mod expres categoriile de persoane pe care ei le consideră cel mai mult implicate în acte de corupţie (vezi diagrama nr. 3).

Diagrama nr. 3

PONDEREA PRINCIPALELOR CATEGORII DE PERSOANE IMPLICATE ÎN ACTE DE CORUPȚIE PERCEPUTE DE SUBIECȚI

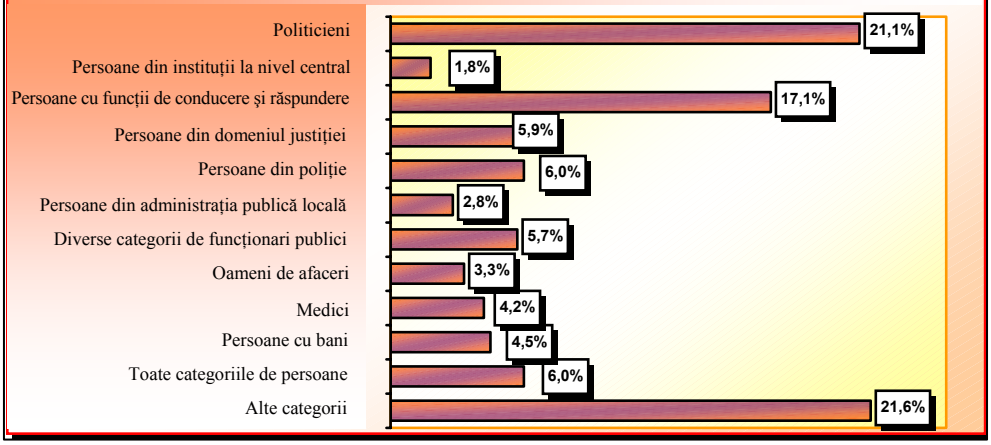

Spre deosebire de definițiile preponderent **normative** acordate fenomenului de corupție, în cazul categoriilor de persoane implicate cel mai mult în acte de corupție, populația investigată este mai bine orientată. Într-o proporție cumulată de aproximativ 40%, subiecții consideră că în acest fenomen sunt implicați, în primul rând, **politicienii** (21,1%) şi cei care **dețin funcții de conducere şi răspundere**, ceea ce conduce spre configurarea şi a unei dimensiuni sau definiții **politice** a fenomenului de corupție. De asemenea, publicul identifică ca fiind implicate în acte de corupție şi persoane din domeniul justiției şi poliției, din administrația publică locală, oameni de afaceri şi persoane care dispun de mulți bani (ponderea acestora fiind de circa 4–5,5%), în timp ce 6,0% dintre subiecți consideră că în acest fenomen sunt implicate toate categoriile de persoane care, prin diverse mijloace şi modalități, recurg la acte de corupție. Restul opiniilor identifică printre categoriile de persoane implicate în acte de corupție: vameşii, funcționarii Gărzii Financiare, ziariştii, profesorii, persoanele imorale, persoanele care fac trafic de influență etc.

Principalele diferențe, care apar în privința nominalizării categoriilor de persoane implicate în acte de corupție, se referă la:

– Subiecții din grupa de vârstă de **până la 29 ani** dețin ponderea cea mai ridicată în privința considerării **politicienilor** ca fiind persoanele cel mai mult implicate în acte de corupție, în timp ce subiecții în vârstă de **peste 54 ani** apreciază într-o proporție mult mai redusă faptul că în actele de corupție ar fi implicați mai ales politicienii; în schimb, aceiaşi subiecți în vârstă de peste 54 ani dețin ponderea cea mai ridicată în privința considerării **persoanelor cu funcții de conducere** şi răspundere ca fiind cel mai mult implicate în diverse acte de corupție;

– Subiecţii cu studii **medii** şi **superioare** deţin cele mai ridicate ponderi în privinţa considerării **politicienilor** ca fiind mai mult implicaţi în acte de corupţie, în timp ce subiecţii fără pregătire şcolară sau cu pregătire şcolară inferioară apreciază că politicienii sunt mai puţin implicaţi în acte de corupţie;

– Subiecţii care deţin funcţia de **patron** sau **manager** consideră că **politicienii** nu sunt deloc implicaţi în acte de corupţie, în timp ce subiecţii cu **ocupaţii intelectuale** deţin ponderea cea mai ridicată în privinţa considerării **politicienilor** ca fiind persoanele cel mai mult implicate în acte de corupţie; în schimb, persoanele care deţin funcţia de **tehnician** sau **maistru** apreciază, într-o proporţie ridicată, că în fenomenul corupţiei sunt implicaţi mai ales indivizii care deţin funcţii de conducere şi răspundere;

– Subiecţii domiciliaţi în mediul **urban** apreciază într-o proporţie mai ridicată faptul că în fenomenul corupţiei sunt implicaţi cel mai mult **politicieni**, în timp ce subiecţii din mediul **rural** consideră că în acest fenomen cei mai implicaţi sunt indivizii care deţin funcţii de conducere şi răspundere.

2.3. ATITUDINI ALE POPULAŢIEI PRIVIND GRAVITATEA UNOR ACTE DE CORUPŢIE

Analiza opiniilor subiecţilor, privind aprecierea gravităţii unor acte de corupţie posibil a fi comise de diverse categorii de persoane, a condus la următoarea configurare a acestora, în funcţie de primele trei opţiuni ale subiecţilor (vezi diagrama nr. 4).

Diagrama nr. 4

APRECIERI PRIVIND GRAVITATEA UNOR ACTE DE CORUPŢIE (TREI VARIANTE %)

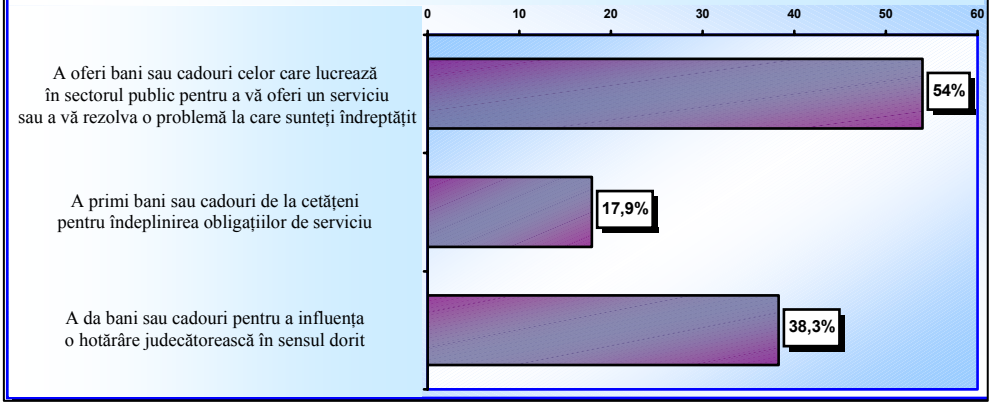

Mai mult de jumătate dintre subiecţii investigaţi (54,0%) apreciază că fapta sau actul prin care o persoană oferă bani sau cadouri altor persoane care lucrează în sectorul public (autorităţi, funcţionari, medici, profesori etc.), pentru a i se rezolva o problemă sau un serviciu la care era îndreptăţită, reprezintă cel mai

grav act de corupție. Prin aceasta, populația amendează, de fapt, aşa-numita „corupție cenuşie", cvasi-generalizată în sectoarele publice, care obligă pe cetățeni să ofere bani sau cadouri pentru a fi siguri că li se rezolvă o problemă legală, la care ei au tot dreptul, dar a cărei soluționare implică „ungerea" mecanismelor şi a funcționarilor publici. Peste o treime dintre subiecți (38,3%) consideră că la fel de gravă şi condamnabilă este şi încercarea de a oferi bani sau cadouri pentru a influența în sensul dorit o decizie judecătorească, percepția publicului fiind aceea că justiția şi personalul din justiție trebuie să se ridice deasupra acestor ingerințe şi să realizeze actul de justiție în conformitate cu adevărul şi legea. Pe locul al treilea, în ordinea gravității (17,9%), publicul situează fapta unei persoane publice care pretinde sau primeşte bani, cadouri ori alte foloase materiale de la diverşi cetățeni, pentru îndeplinirea „condiționată" a obligațiilor de serviciu.

Există anumite diferențe semnificative în privința atitudinilor subiecților față de gravitatea unor fapte de corupție.

Subiecții în vârstă (peste 54 ani) se dovedesc a fi cei mai intransigenți în privința estimării faptei de oferire sau primire de bani sau cadouri de către persoanele care lucrează în sectorul public, ca fiind un act grav de corupție, în timp ce subiecții care au vârsta până în 29 de ani consideră, într-o proporție mai ridicată, că încercarea de corupere a judecătorilor prin oferirea de bani sau cadouri reprezintă un act de corupție deosebit de grav.

Subiecții fără **nici o pregătire şcolară** apreciază, într-o proporție mult mai ridicată, că a oferi bani sau cadouri celor care lucrează în sectorul public, pentru a rezolva o problemă la care eşti îndreptățit, reprezintă un act grav de corupție, aceiaşi subiecți apreciind însă, într-o proporție foarte scăzută, că primirea de bani sau cadouri de la cetățeni de către un funcționar pentru îndeplinirea obligațiilor de serviciu reprezintă un act grav de corupție. În schimb, subiecții cu **nivel de instrucție superior** apreciază, într-o proporție relativ ridicată, că oferirea de bani sau cadouri pentru a influența o hotărâre judecătorească în sensul dorit reprezintă cel mai grav act de corupție.

Subiecții care au profesia de **muncitor** şi **agricultor** dețin cele mai ridicate ponderi în privința considerării ca fiind cea mai gravă faptă de a oferi bani sau cadouri unui funcționar public pentru a-ți rezolva o problemă la care eşti îndreptățit, în timp ce subiecții care au funcția de **patron** (manager), **tehnician-maistru** sau care au o **ocupație intelectuală** dețin cele mai ridicate ponderi în privința considerării faptei de încercare de corupere a justiției ca fiind cea mai gravă.

Subiecții din mediul **urban** dețin o pondere superioară celei estimate de subiecții din rural, în privința considerării faptei de a influența o hotărâre judecătorească în sensul dorit, prin oferirea de bani sau cadouri, ca fiind un act de corupție foarte grav.

3. ESTIMAREA DE CĂTRE SUBIECŢI A GRADULUI DE RĂSPÂNDIRE A CORUPŢIEI ÎN ROMÂNIA

3.1. APRECIERI PRIVIND INTENSITATEA ŞI AMPLOAREA CORUPŢIEI ÎN PREZENT, ÎN ROMÂNIA

Comparativ cu alte perioade, dar în strânsă legătură cu schimbările politice, economice şi sociale intervenite după 1989, subiecţii investigaţi apreciază, într-o proporţie covârşitoare (peste 92,0%), că, în momentul de faţă, nivelul corupţiei în România este „mare şi foarte mare", fenomenul tinzând să se generalizeze la scară naţională şi afectând negativ domeniile economice, politice, administrative, publice şi chiar judecătoreşti (vezi diagrama nr. 5).

Diagrama nr. 5

APRECIERI PRIVIND NIVELUL CORUPŢIEI ÎN PREZENT, ÎN ROMÂNIA (%)

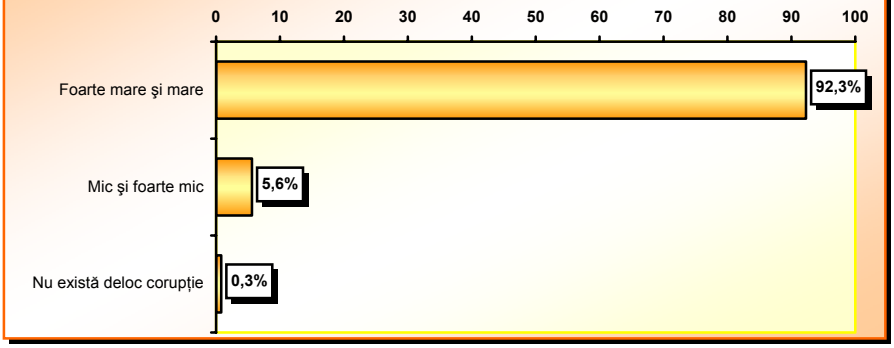

Această configuraţie a opiniilor relevă faptul că populaţia chestionată percepe fenomenul corupţiei ca fiind deosebit de amplu şi intens, el atingând cele mai înalte grade de răspândire în prezent, fiind considerat ca o veritabilă „maladie" cu efecte metastazice, în toate planurile şi la toate nivelurile vieţii sociale. Această idee este întărită şi de numărul extrem de redus al subiecţilor care consideră că, în prezent, nivelul corupţiei în România este „mic şi foarte mic" (5,6%), precum şi de ponderea foarte redusă a celor care opinează că în prezent nu există corupţie în societatea românească (0,3%).

Ca diferenţe mai semnificative, între opiniile subiecţilor merită relevate următoarele:

Subiecţii cu studii **medii** şi **superioare** deţin ponderile cele mai ridicate în privinţa aprecierii nivelului corupţiei în prezent ca fiind „foarte mare şi mare", în timp ce subiecţii fără pregătire şcolară sau cu pregătire şcolară inferioară estimează, într-o mai mică proporţie, că nivelul actual al corupţiei este „foarte mare şi mare".

Subiecții cu ocupații **intelectuale**, **tehnicieni (maiştri)** şi **muncitori**, care dețin ponderile cele mai ridicate în privința considerării nivelului corupției din România ca fiind „foarte mare şi mare” în timp ce subiecții care dețin funcția de **patron** sau **manager** şi cei care sunt **funcționari** în administrație consideră într-o proporție mai redusă că în prezent nivelul corupției în România este „foarte mare şi mare”.

3.2. EVALUAREA MANIFESTĂRII FENOMENULUI DE CORUPȚIE LA NIVEL LOCAL

Date fiind contextele şi mediile diferite de viață şi activitate în care trăiesc subiecții investigați, imaginea şi percepția acestora îmbracă şi o anumită „coloratură” locală, determinată de reacțiile publicului din localitate față de existența şi instrumentarea unor acte de corupție în interiorul comunității locale (vezi diagrama nr. 6).

Diagrama nr. 6

EVALUĂRI PRIVIND NIVELUL ŞI AMPLOAREA CORUPȚIEI LA NIVEL LOCAL (%)

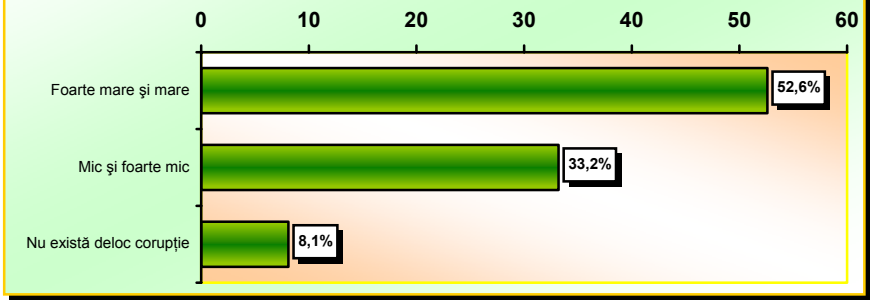

Spre deosebire de proporția estimărilor de către subiecți a amplorii fenomenului de corupție la nivelul întregii țări, ponderea evaluărilor cu privire la dimensiunile aceluiaşi fenomen la nivelul localității este sensibil mai redusă, doar ceva mai mult de jumătate dintre subiecți apreciază că acest fenomen are un nivel „foarte mare şi mare” în localitate, în timp ce 33,2% consideră că acest nivel este „mic şi foarte mic”, iar 8,1% opinează că nu există deloc corupție în localitatea în care domiciliază. Această „localizare” a fenomenului corupției poate fi pusă atât pe seama experienței personale a subiecților care s-au confruntat cu cazuri de corupție la nivelul comunității în care trăiesc, cât şi pe seama modului în care ei se raportează la diversele probleme sociale cu care se confruntă comunitatea respectivă.

Principalele diferențe privind estimarea nivelului corupției la nivel local se referă la:

– Subiecții care au **vârsta până în 29 de ani** dețin ponderea cea mai ridicată în privința considerării nivelului corupției în localitatea în care domiciliază ca fiind

„foarte mare şi mare”, în timp ce subiecţii în **vârstă de peste 54 ani** estimează, într-o proporţie mai redusă, că nivelul corupţiei în localitatea lor este „foarte mare şi mare”;

– Subiecţii cu studii **medii** şi **superioare** consideră, în proporţii relativ ridicate, comparativ cu subiecţii fără pregătire şcolară sau cu pregătire şcolară inferioară, ale căror aprecieri sunt mai reţinute, că, în momentul de faţă, nivelul corupţiei în localitatea în care domiciliază este „foarte mare şi mare”;

– Subiecţii care deţin funcţia de **patron** sau **manager,** cei cu **ocupaţii intelectuale** şi cei care sunt **tehnicieni-maiştri** consideră într-o proporţie mult mai ridicată că în prezent nivelul corupţiei în localitatea lor este „foarte mare şi mare”, în timp ce subiecţii care sunt **muncitori** sau **agricultori** deţin ponderile cele mai ridicate în privinţa aprecierilor făcute faţă de nivelul corupţiei în localitatea în care domiciliază şi pe care îl consideră ca fiind „mic şi foarte mic”.

– Subiecţii domiciliaţi în **urban** consideră, într-o proporţie mult mai ridicată, comparativ cu cei din rural, că în prezent nivelul corupţiei în localitatea lor este „foarte mare şi mare”.

3.3. APRECIERI PRIVIND NIVELUL CORUPŢIEI ÎN PREZENT, COMPARATIV CU PERIOADA REGIMULUI COMUNIST

Corupţia nu este un fenomen sau un produs nou al realităţilor sociale, economice şi politice apărute după anul 1989, motiv pentru care ancheta de opinie a urmărit şi estimarea modului în care tipul şi natura regimului politic influenţează amploarea şi intensitatea fenomenului de corupţie. În acest scop, subiecţii au fost solicitaţi să aprecieze evoluţia şi dimensiunile acestui fenomen în perioada regimului totalitar comunist, comparativ cu cele atinse de acesta în perioada regimului democratic de după 1989 (vezi diagrama nr. 7).

Diagrama nr. 7

AMPLOAREA FENOMENULUI DE CORUPŢIE ÎN PREZENT FAŢĂ DE PERIOADA REGIMULUI COMUNIST (%)

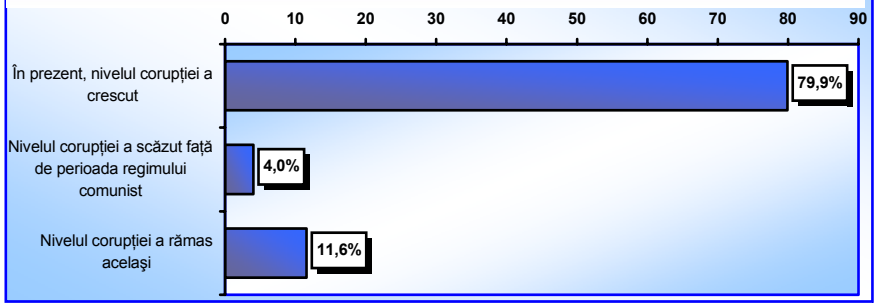

În timp ce numai o mică proporţie dintre subiecţi apreciază că nivelul corupţiei a scăzut comparativ cu cel din perioada regimului comunist (4,0%) sau că el ar fi rămas constant (11,6%), majoritatea covârşitoare a acestora (aproximativ 80%) consideră că, în prezent, frecvenţa şi amploarea lui depăşesc cu mult ritmurile înregistrate în timpul fostului regim politic. Aceste diferenţe sensibile, în ceea ce priveşte ponderea opiniilor faţă de nivelul corupţiei în raport de regimul politic, par să indice tendinţa opiniei publice de a plasa şi localiza problema corupţiei într-un context social-politic în continuă schimbare, în care, în condiţiile trecerii la economia de piaţă concurenţială, factorii de risc s-au multiplicat, iar corupţia tinde să devină un fenomen specializat şi profesionist. Chiar dacă şi în timpul regimului totalitar au existat fapte de corupţie, par să sugereze opiniile subiecţilor, acestea s-au petrecut în limite rezonabile, în cadrul unor reţele informale de „pile" şi „şpagă", pe când acum asemenea fapte presupun dezvoltarea unor reţele instituţionale şi clientelare, faptele de corupţie nemaiputând fi controlate şi stopate.

Ca diferenţe mai semnificative de percepţie menţionăm:

Populaţia cu vârstă între 29–54 ani estimează, într-o proporţie mult mai ridicată că, în prezent, nivelul corupţiei a crescut în România faţă de perioada regimului comunist, în timp ce tinerii până în 29 de ani consideră într-o proporţie mai redusă că nivelul corupţiei este mai ridicat în momentul de faţă, comparativ cu perioada regimului comunist;

Subiecţii **fără şcoală** consideră, într-o proporţie mai redusă decât cei cu studii medii şi superioare, că în prezent nivelul corupţiei este superior celui înregistrat în perioada regimului comunist.

Subiecţii care deţin funcţia de **patron** sau au **ocupaţii intelectuale**, precum şi cei din **categoria tehnicienilor** deţin cele mai ridicate ponderi în privinţa estimării nivelului actual al corupţiei în România ca fiind sensibil mai mare decât cel înregistrat în timpul regimului comunist.

3.4. ESTIMĂRI COMPARATIVE PRIVIND NIVELUL CORUPŢIEI ÎNTRE 1990 ŞI 2004

Guvernările care s-au succedat la conducerea României între 1990–2004 au recunoscut faptul că fenomenul corupţiei reprezintă principalul inamic al democraţiei şi statului de drept, care subminează economia de piaţă şi periclitează stabilitatea şi funcţionalitatea instituţiilor fundamentale ale statului, motiv pentru care fiecare dintre ele a elaborat programe şi strategii de guvernare menite să combată corupţia prin măsuri legislative, economice şi administrative.

Cunoscând opinia populaţiei investigate privind amploarea şi nivelul corupţiei în România, li s-a solicitat subiecţilor să-şi exprime părerea în privinţa gradului de răspândire a acesteia în cele trei perioade (1990–1996, 1997–2000, 2000 până în prezent), coincizând cu guvernările politice care s-au succedat în fiecare perioadă şi care s-au angajat ferm în combaterea corupţiei (vezi diagrama nr. 8)

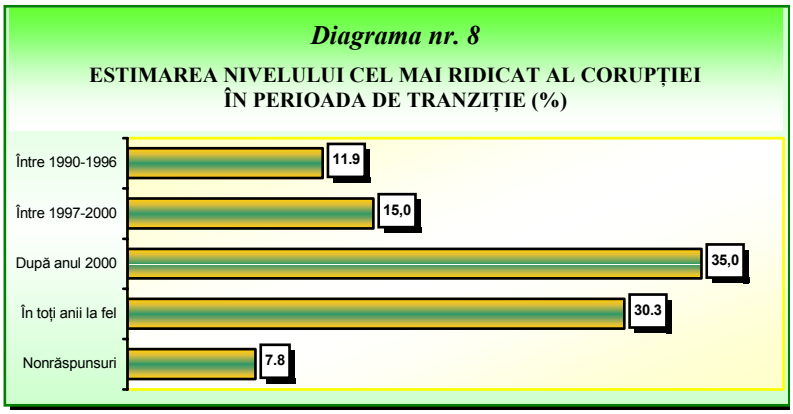

Peste o treime dintre subiecţi estimează că nivelul corupţiei a înregistrat cea mai mare creştere după anul 2000, în timp ce mai puţin de o treime consideră că acest fenomen a cunoscut aceeaşi amploare în toată perioada analizată. În acelaşi timp, procentul subiecţilor care consideră că nivelul corupţiei din România a fost cel mai scăzut în perioada 1990–1996 este nesemnificativ, populaţia părând să ignore sau să nu-şi amintească de o serie de acte şi afaceri de corupţie petrecute în această perioadă („Caritas", „Bancorex", „Ţigareta", „Petromin", „Dacia Felix", „FNI" etc.) şi care au făcut obiectul unor mediatizări şi dezbateri aprinse.

Ca diferenţe mai semnificative de percepţie ale subiecţilor menţionăm:

– Subiecţii în vârstă de **până la 29 de ani** deţin ponderea cea mai ridicată în privinţa aprecierii nivelului cel mai ridicat al corupţiei ca fiind înregistrat după anul 2000, tot ei având şi ponderea cea mai scăzută în estimarea nivelului corupţiei ca fiind acelaşi în toată perioada de tranziţie;

– Subiecţii fără nici o pregătire şcolară consideră că nivelul corupţiei a fost cel mai scăzut în perioada 1990–1996, precum şi în perioada 1997–2000, tot ei estimând, într-o proporţie ridicată, că cel mai înalt nivel al corupţiei a fost înregistrat după anul 2000. În schimb, subiecţii cu pregătire superioară consideră, într-o proporţie foarte ridicată, că nivelul corupţiei a atins gradul cel mai înalt după anul 2005.

– Subiecţii cu **ocupaţii intelectuale** şi care deţin funcţia de **patron** sau manager consideră, într-o proporţie foarte ridicată, că cel mai înalt nivel al corupţiei a fost înregistrat după anul 2000, în timp ce subiecţii care sunt **muncitori** sau **agricultori** estimează, într-o proporţie ridicată, că în toată perioada de tranziţie nivelul corupţiei a fost acelaşi.

4. OPINII ALE SUBIECŢILOR PRIVIND EVOLUŢIA ÎN VIITOR A NIVELULUI CORUPŢIEI ÎN ROMÂNIA

În pofida unor aprecieri defavorabile privind amploarea şi intensitatea corupţiei în prezent, comparativ cu perioada regimului comunist şi, mai ales, cu nivelul crescut al corupţiei înregistrat după anul 2000, subiecţii investigaţi consideră că există suficiente motive pentru ca, în următorii ani, nivelul fenomenului de corupţie să înregistreze o tendinţă de descreştere (vezi diagrama nr. 9).

Diagrama nr. 9
ESTIMAREA EVOLUȚIEI ÎN VIITOR A NIVELULUI CORUPȚIEI ÎN ROMÂNIA (%)

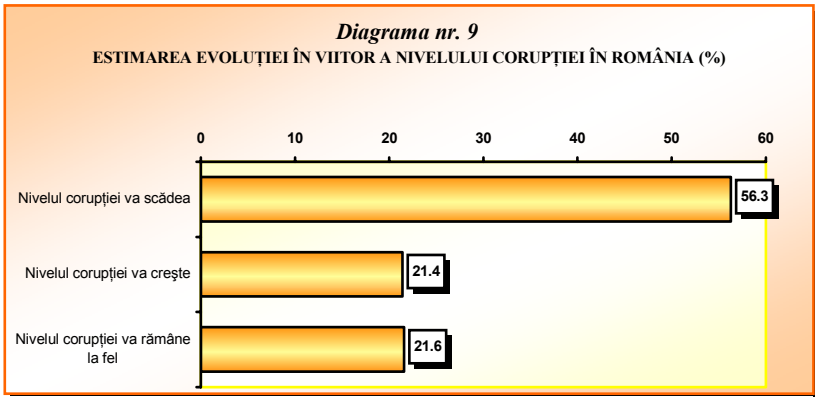

Pe baza configurației acestor opinii, subiecții investigați pot fi grupați în două categorii dihotomice: pe de o parte „optimiştii", care într-o proporție de 56,3% estimează că în următorii ani nivelul corupției în România va scădea, şi pe de altă parte „pesimiştii" sau fataliştii, a căror pondere este de aproximativ 50% şi care consideră că nivelul corupției în România în următorii ani fie că va rămâne acelaşi, fie că va creşte.

În funcție de caracteristicile subiecților apar şi o serie de diferențe de apreciere față de evoluția viitoare a corupției în România:

– Cei mai **optimişti** par să fie subiecții în vârstă de peste 54 ani, care, într-o proporție mult mai ridicată, consideră că în viitor nivelul corupției va înregistra o scădere semnificativă, în timp ce **tinerii** în vârstă de până la 29 de ani sunt mai **fataliști**, mulți dintre aceştia apreciind că în viitor nivelul corupției va creşte comparativ cu perioada prezentă;

– Cei mai **optimişti** în privința şanselor de scădere a nivelului corupției în viitor sunt subiecții fără nici o pregătire şcolară, precum şi cei cu o pregătire şcolară inferioară, în timp ce subiecții cu pregătire şcolară medie şi superioară sunt ceva mai reținuți în privința estimării „şanselor" de diminuare în viitor a corupției în România;

– Cei mai optimişti sunt subiecții care dețin funcția de **manager** sau **patron,** şi care, într-o proporție foarte ridicată, consideră că în viitor nivelul corupției din România va scădea semnificativ, în timp ce subiecții care dețin funcții în administrația publică, precum şi subiecții cu ocupații intelectuale sunt mult mai rezervați în privința estimării şanselor de diminuare în viitor a nivelului corupției.

Subiecții din mediul **rural** se dovedesc a fi mai optimişti, comparativ cu cei din mediul urban, considerând că în viitor nivelul corupției va cunoaşte o scădere semnificativă.

5. APRECIERI PRIVIND AMPLOAREA CORUPȚIEI ÎN PRINCIPALELE INSTITUȚII PUBLICE

Percepția socială privind fraudele de mari proporții, deturnările de fonduri publice, evaziunea fiscală, afacerile oneroase de tot felul în diverse sectoare de activitate şi instituții sociale reprezintă un indicator important în evaluarea şi estimarea amplorii şi gravității fenomenului de corupție în România şi care au „alimentat" sensibil acest fenomen. Această percepție este influențată sensibil atât de descoperirea

şi instrumentarea unor cazuri reale, obiective, de corupţie în sfera unor instituţii publice, cât şi semnalarea şi mediatizarea altora, care, din nefericire, au rămas fie nedescoperite sau instrumentate, fie nesancţionate de către „agenţii" de control social.

Din acest punct de vedere, opiniile exprimate de către subiecţi relevă extinderea corupţiei în marea majoritate a domeniilor de activitate, populaţia estimând că acest fenomen s-a cvasigeneralizat, în „foarte mare şi mare măsură", în primul rând în sfera principalelor instituţii publice şi ale puterii, cum ar fi: guvernul, parlamentul, administraţia publică centrală şi locală, poliţie, justiţie şi vamă, consecinţă a perpetuării crizei lor de autoritate, instituţii care ar fi trebuit să se afle în prim-planul luptei anticorupţie (vezi diagrama nr. 10).

Diagrama nr. 10

APRECIEREA INTENSITĂŢII CORUPŢIEI ÎN PRINCIPALELE DOMENII DE ACTIVITATE (%)

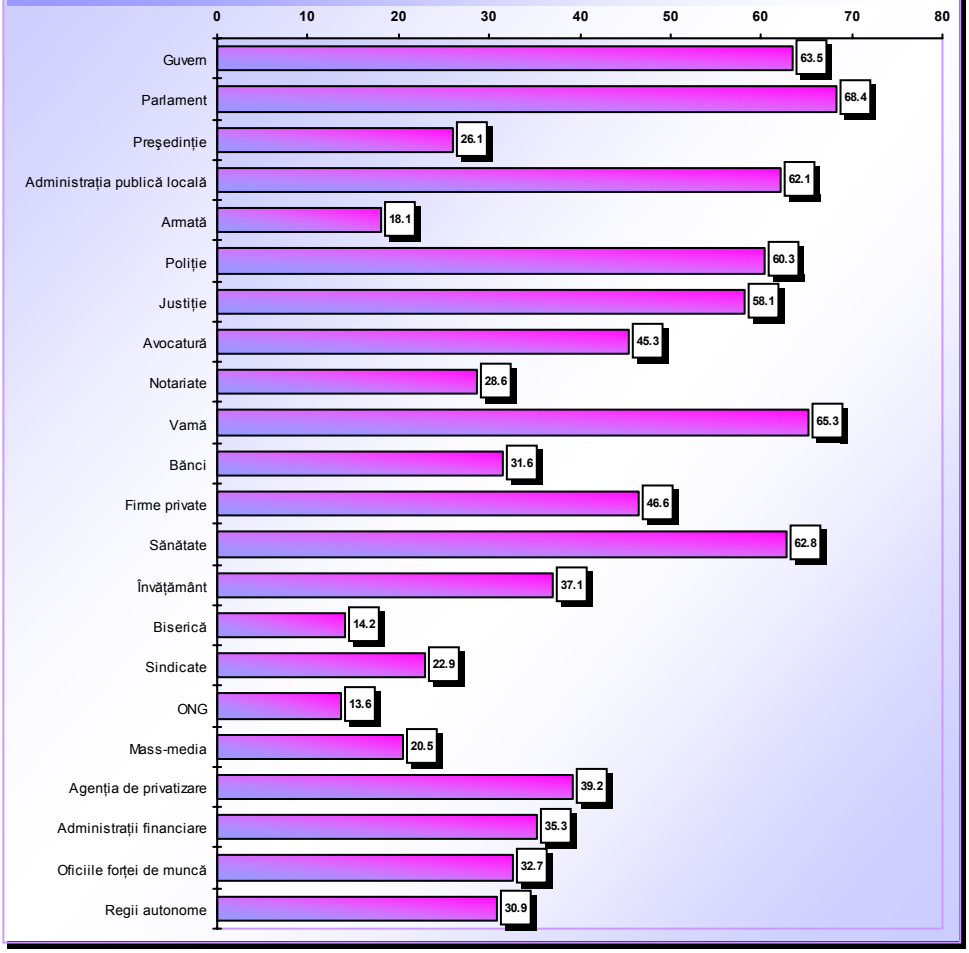

Semnificativ este faptul că perceperea intensității corupției de către public este direct proporțională cu nivelul ierarhic al principalelor instituții publice sau ale puterii, aproximativ două treimi dintre subiecți considerând că fenomenul corupției se manifestă „în foarte mare şi mare măsură" la nivelul parlamentului, guvernului, administrației publice, poliției, justiției, vămii şi sănătății.

Excepție fac armata, instituția prezidențială şi biserica, care sunt percepute cel mai favorabil de către subiecți, aceştia apreciind că ele sunt cel mai puțin afectate de acte de corupție, comparativ cu celelalte instituții centrale. În cazul celorlalte domenii şi instituții, cum ar fi cele de avocatură, notariate, finanțe-bănci, regii autonome, administrații financiare, oficii ale forțelor de muncă, aproximativ o treime dintre subiecți estimează că ele sunt afectate „în foarte mare şi mare măsură" de acte de corupție. În schimb, sindicatele, organizațiile non-guvernamentale şi mass-media se bucură de cea mai mare apreciere din partea subiecților, care consideră, într-o proporție relativ ridicată, că nu sunt afectate de corupție decât într-o „foarte mică şi mică măsură".

Subiecții intervievați par însă a percepe diferit intensitatea şi amploarea faptelor de corupție în principalele instituții publice:

– ***Subiecții*** în vârstă de până la 29 de ani dețin cele mai ridicate ponderi în privința considerării **guvernului, parlamentului, administrației publice locale, poliției, justiției, vămii** şi **sănătății** ca fiind instituțiile publice în care actele de corupție au cea mai mare amploare şi intensitate, persoanele în vârstă de peste 54 de ani dețin ponderile cele mai scăzute în privința aprecierii acestor şapte instituții publice ca fiind afectate de fapte de corupție „în foarte mare şi mare măsură".

– Subiecții fără nici o pregătire şcolară dețin cele mai mari ponderi în privința aprecierii **guvernului, parlamentului, administrației locale, poliției** şi sectorului **sănătate** ca fiind cel mai mult afectate de fapte de corupție. În timp ce subiecții cu studii superioare dețin cele mai ridicate ponderi în privința aprecierii **justiției** şi **vămii** ca fiind instituțiile publice în care intensitatea corupției este cea mai mare.

– Subiecții care au ocupații **intelectuale** dețin cele mai ridicate ponderi în privința aprecierii **guvernului, administrației publice locale** şi **vămii** ca fiind instituțiile publice afectate „în foarte mare şi mare măsură" de fapte de corupție, subiecții care dețin funcția de **patron** sau **manager** estimează că, la nivelul **poliției** şi sectorului **sănătate,** faptele de corupție au intensitatea cea mai ridicată.

6. OPINII ALE SUBIECȚILOR PRIVIND GRADUL DE RĂSPÂNDIRE A CORUPȚIEI ÎN RÂNDUL UNOR PERSOANE PUBLICE

Configurația opiniilor subiecților privind intensitatea corupției în sfera instituțiilor publice este confirmată şi de numărul mare de subiecți care apreciază că o serie de parlamentari, miniştri, prefecți, primari, polițişti, vameşi, magistrați şi medici sunt implicați „în foarte mare şi mare măsură" în acte de corupție (vezi diagrama nr. 11).

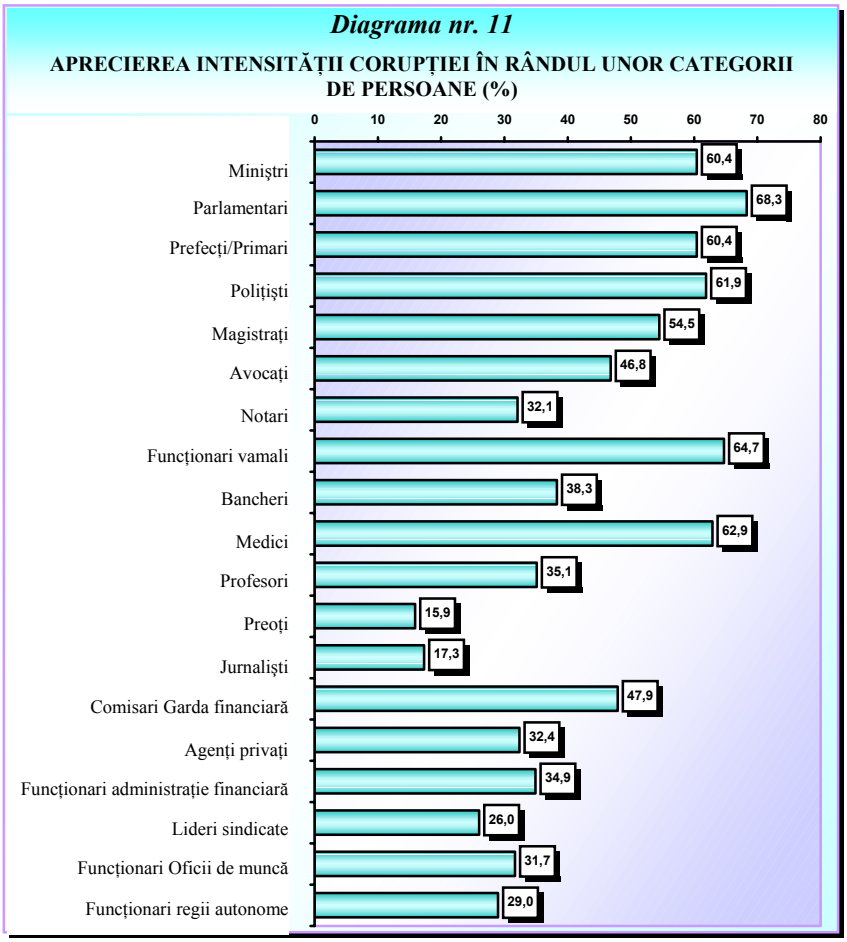

La fel ca şi în cazul percepерii intensității corupției în sfera instituțiilor publice şi ale puterii, aproximativ două treimi dintre subiecți estimează că în acest fenomen sunt implicați „în foarte mare şi mare măsură”, în primul rând, funcționarii vamali, parlamentarii, miniştrii, funcționarii din administrația publică, polițiştii, magistrații, şi medicii.

În schimb, avocații şi comisarii Gărzii Financiare ocupă o poziție mediană din punctul de vedere al intensității actelor de corupție comise, în timp ce preoții, agenții privați, jurnaliştii, liderii sindicali şi funcționarii din regiile autonome se bucură de cea mai mare credibilitate din partea subiecților, care apreciază că actele de corupție sunt mai puțin intense şi răspândite printre aceştia. Deşi, în mod aparent, există diferențe sensibile între nivelul corupției percepute de public şi nivelul corupției descoperite şi judecate din principalele domenii sau instituții publice, nu înseamnă că nu există acte de corupție petrecute în mod real în aceste

„zone" ale instituțiilor publice, de care populația are cunoştinţă că s-au produs, dar au rămas nedescoperite de către factorii de control social.

Diferențele mai semnificative privind intensitatea corupției în rândul unor categorii de persoane se referă la:

– Persoanele aflate în vârstă de până la 29 de ani dețin cele mai ridicate ponderi, comparativ cu celelalte grupe de vârstă, în privința estimării unor fapte de corupție comise „în foarte mare şi mare măsură" de către **miniştri, parlamentari, prefecți** şi **primari, polițişti, magistrați, vameşi** şi **medici**. În schimb, persoanele în vârstă de peste 54 de ani sunt ceva mai rezervate în privința estimării faptelor de corupție comise de diversele persoane publice, ponderile lor fiind relativ mai scăzute, comparativ cu cele estimate de persoanele tinere şi mature.

– Subiecții fără nici o pregătire şcolară se dovedesc a fi cei mai intransigenți în privința condamnării unor fapte de corupție comise de **miniştri** şi **parlamentari**, în timp ce subiecții cu studii superioare consideră că actele de corupție sunt comise „în foarte mare şi mare măsură" de către **prefecți, primari, polițişti, magistrați** şi **vameşi.**

– Subiecții care dețin funcția de **tehnician-maistru** estimează „în foarte mare şi mare măsură" că faptele de corupție sunt răspândite mai ales în rândul unor **miniştri, parlamentari, polițişti** şi **medici**, în timp ce subiecții care au ocupații **intelectuale** consideră că asemenea fapte de corupție sunt răspândite „în foarte mare şi mare măsură" în special în rândul unor **prefecți, primari, magistrați** şi **funcționari vamali.**

PERCEPŢIA PRINCIPALELOR CAUZE ŞI EFECTE ALE FENOMENULUI DE CORUPŢIE

SORIN M. RĂDULESCU

1. PERCEPŢIA CAUZELOR SPECIFICE ALE CORUPŢIEI

Măsurile de aplicare a strategiei naţionale anticorupţie din ţara noastră au şi *trebuie* să aibă la bază analize în profunzime ale percepţiilor interne şi internaţionale cu privire la amploarea şi intensitatea fenomenului de corupţie în România. Sondajele de opinie constituie un mijloc important de măsurare a percepţiilor populaţiei asupra acestui fenomen, evidenţiind diverse opinii sau atitudini ale acelora care s-au confruntat cu experienţa corupţiei şi care cunosc cel mai bine costurile şi riscurile unui asemenea fenomen. Ca şi în cazul altor probleme sociale, nu atât evaluările experţilor (ca *outsideri*), cât, mai ales, acelea ale actorilor sociali implicaţi (în calitate de *insideri*) pot aduce informaţii pertinente. Percepţia cauzelor şi efectelor corupţiei de către populaţie este, de exemplu, ilustrativă în acest sens[1].

Principalele **cauze specifice** ale corupţiei, percepute *în mare măsură şi foarte mare măsură* de către subiecţii investigaţi sunt următoarele: *lăcomia şi dorinţa celor aflaţi la putere de a se îmbogăţi rapid* (91,9% dintre subiecţi au indicat această cauză ca fiind cea mai importantă), *nivelul scăzut al salariilor celor care lucrează în sectorul public* (82,0%) şi *lipsa de interes a celor de la putere de a lupta împotriva* acestui veritabil flagel social (80,4%).

Dintre alte cauze percepute, considerate la fel de importante, dar care întrunesc ponderi mai mici, situate între circa 71–77%, pot fi menţionate: *birocraţia excesivă din instituţiile româneşti* (77,4%), *implicarea unor politicieni în lumea afacerilor* (77,2%), *lipsa de fermitate în aplicarea legii de către instituţiile care se ocupă de sancţionarea actelor de corupţie* (77,1%), *absenţa unor sancţiuni sau pedepse mai severe aplicate persoanelor vinovate de acte de corupţie* (76,8%), *nivelul ridicat al taxelor şi impozitelor* (73,7%) şi *unele mentalităţi tipic româneşti* (de pildă*, atitudinea unor*

[1] În mod evident, asemenea percepţii constituie măsurări sau evaluări subiective ale corupţiei, iar pentru a avea *validitate* ele trebuie corelate cu constatările rezultate din alte anchete sau studii efectuate de diverse agenţii sau organizaţii interne şi internaţionale.

„Revista Română de Sociologie”, serie nouă, anul XVI, nr. 3–4, p. 237–243, Bucureşti, 2005

români, care cred că oferind bani sau cadouri pot obține un tratament special din partea funcționarilor publici) – (71,3%) – (vezi diagrama nr. 1).

Diagrama nr. 1

PERCEPȚIA PRINCIPALELOR CAUZE ALE CORUPȚIEI

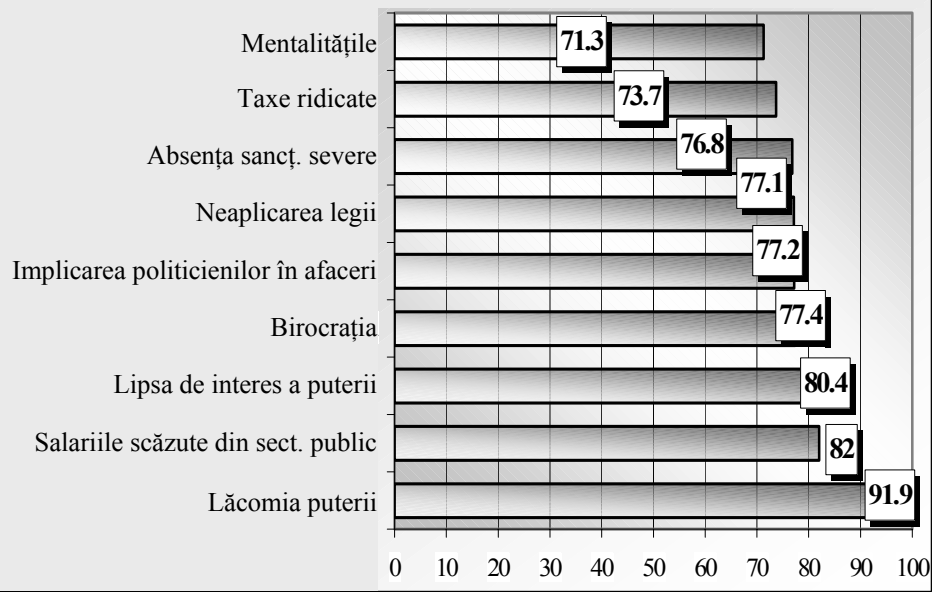

Cauze precum sunt: *exemplul oferit de alții* (35,6%), *neimplicarea directă a cetățenilor în lupta contra corupției* (32,2%) şi *nedeclararea veniturilor suplimentare* (30,6%) sunt relativ mai puțin importante în opinia celor investigați, peste o treime dintre subiecți apreciindu-le pe fiecare ca fiind importante numai *în mică şi foarte mică măsură.*

În mod preliminar, am încercat să efectuăm o tipologie a subiecților investigați, distingând două categorii principale: aşa-numiții *optimişti*, care consideră că există numeroase modalități prin care corupția poate fi diminuată, şi aşa-numiții *fatalişti* (sau *pesimişti*), care apreciază că, indiferent de măsurile luate şi de înăsprirea sancțiunilor, acest fenomen va continua să se manifeste cu intensitate maximă[2].

Optimiştii, de exemplu, sunt de părere că principalele cauze ale corupției în România sunt *absența unor pedepse mai severe* pentru cei corupți, *lipsa de implicare a cetățenilor* în combaterea fenomenului şi *absența controalelor administrative* sau *financiare.* La rândul lor, pesimiştii susțin ideea că, în primul

[2] În ansamblul lotului investigat, aşa-numiții „optimişti" reprezintă circa 30%, iar aşa-numiții „fatalişti" reprezintă o proporție de aproximativ 70%.

rând, *lipsa de interes a celor de la putere* de a lua măsuri contra corupției este o cauză esențială a amplificării acesteia.

1.1. CLASIFICAREA CAUZELOR GENERALE ALE CORUPȚIEI, PERCEPUTE DE SUBIECȚI ÎN FUNCȚIE DE DIVERSE VARIABILE SOCIO-DEMOGRAFICE

Regruparea *cauzelor specifice* evaluate de subiecți, în funcție de stabilirea unor categorii cu caracter mai *general,* a permis următoarea clasificare (vezi tabelul nr. 1).

Tabelul nr. 1

Cauze generale ale corupției percepute de subiecții investigați

CAUZE GENERALE ALE CORUPȚIEI	INTENSITATEA PERCEPȚIILOR POPULAȚIEI		
	În mare şi foarte mare măsură	În mică şi foarte mică măsură	Deloc
Cauze care depind de factorii politici, mai ales de putere*	75,3	21,6	3,1
Cauze instituționale (dependente de carențele instituționale)**	70,1	25,9	4,0
Cauze legislative***	55,5	30,7	13,8
Cauze dependente de politica fiscală****	44,3	39,9	15,8
Cauze care își au originea în mentalitățile şi atitudinile oamenilor*****	51,1	36,3	12,5

*(*Lăcomia şi dorința celor de la putere de a se îmbogăți rapid; Lipsa de interes a celor de la putere de a lupta contra corupției;**Birocrația excesivă; Lipsa controalelor administrative şi financiare; Neaplicarea legilor de către instituțiile abilitate; Nivelul scăzut al salariilor celor care lucrează în sectorul public;***Absența unor sancțiuni mai severe pentru cei vinovați; Incoerența legislației;****Nivelul ridicat al taxelor şi impozitelor; Nedeclararea la stat a veniturilor suplimentare;*****Atitudinea unor români care cred că, oferind mită, pot obține un tratament special; Imoralitatea oamenilor; Neimplicarea directă a cetățenilor; Exemplul oferit de alții: Toleranța față de corupție).*

Peste 3/4 din subiecții investigați apreciază că factorii *politici*, în special aceia legați de *putere*, constituie cea mai importantă cauză a fenomenului de corupție, iar circa 70% consideră că factorii dependenți de *carențele instituționale* reprezintă cauza principală. Cele mai puțin importante cauze sunt, în opinia subiecților, acelea care vizează *politica fiscală*, precum şi *mentalitățile* şi *atitudinile* oamenilor.

Spre deosebire de bărbați, femeile tind să creadă, într-o măsură relativ mai mare, că principala cauză a corupției o constituie *mentalitățile* şi *atitudinile* oamenilor.

Indiferent de vârsta, nivelul de instrucție, ocupația sau statutul ocupațional (persoane active/inactive), subiecții investigați apreciază, într-o măsură mai mare, că printre cele mai importante cauze ale corupției din România se numără, cu precădere, cele care depind de *factorii politici*, mai ales de *putere*.

În raport de mediul de rezidență, cele mai puține diferențe de opinii între subiecții din mediul urban şi cei din mediul rural apar în legătură cu cauzele de

natură *fiscală* şi *legislativă*, iar cele mai mari diferenţe apar în legătură cu cauzele dependente de factorii *politici.*

2. PERCEPŢIA EFECTELOR CORUPŢIEI

În ceea ce priveşte cele mai importante (*în mare şi foarte mare măsură*) **efecte** ale corupţiei, apreciate de subiecţii investigaţi, acestea sunt următoarele: *îmbogăţirea fără muncă a unor persoane* (acest efect este menţionat de 93,4% din lotul supus investigaţiei), *sărăcirea populaţiei* (88,6%), *creşterea criminalităţii în societatea românească* (80,9%) şi *lipsa de credibilitate în rândul populaţiei a acelora aflaţi la putere* (79,5%).

Consecinţe ale corupţiei la fel de reprezentative, dar întrunind opinii cu intensitate relativ mai scăzută, sunt: *scăderea prestigiului legii, implicit a autorităţilor care aplică legea* (76,2%), *încetinirea ritmului de dezvoltare a economiei româneşti* (73,6%), *creşterea imoralităţii* (72,0%) şi *demoralizarea cetăţenilor cinstiţi* (70,8%), precum şi *scăderea calităţii serviciilor publice* (vezi diagrama nr. 2).

Diagrama nr. 2

PERCEPŢIA PRINCIPALELOR EFECTE ALE CORUPŢIEI

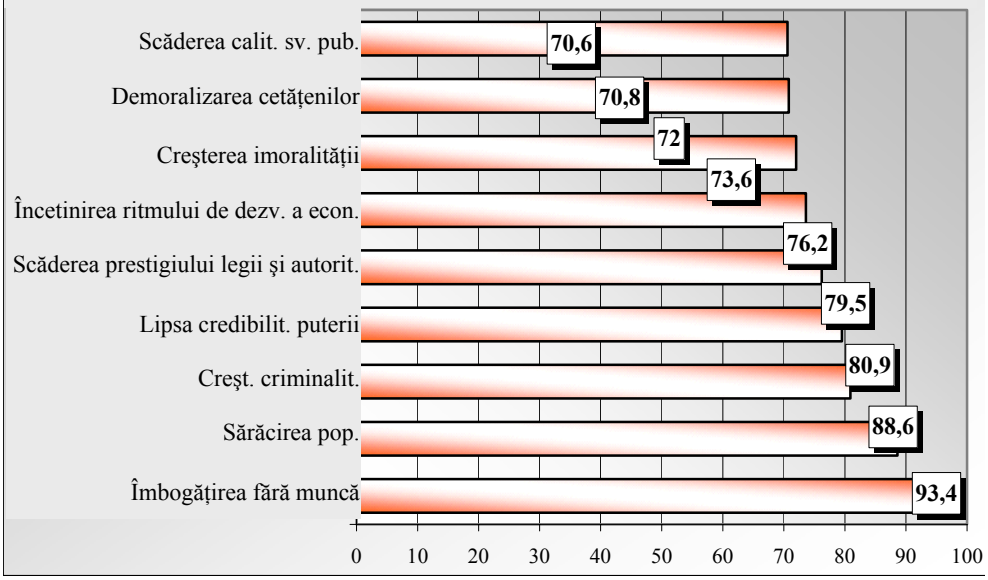

Dintre efectele fenomenului de corupţie, apreciate ca fiind mai puţin importante (existente *în mică şi foarte mică măsură),* pot fi menţionate: *ameninţarea siguranţei naţionale* (30,2%), *demoralizarea cetăţenilor cinstiţi*

(22,6%), *diminuarea şanselor României de a fi primită în Uniunea Europeană* (20,2%), *creşterea economiei subterane* (16,6%) etc.

Referindu-se la efectele corupției, comparativ cu optimiştii, care sunt de părere că *amplificarea economiei subterane* şi *creşterea criminalității* sunt consecințe principale, pesimiştii sau fataliştii cred că *polarizarea drastică a societății* şi *lipsa de credibilitate* a liderilor politici sunt cele mai importante efecte.

2.1. CLASIFICAREA EFECTELOR GENERALE ALE CORUPȚIEI, PERCEPUTE DE SUBIECȚI ÎN FUNCȚIE DE VARIABILELE SOCIO-DEMOGRAFICE

Regrupate în raport de categorii cu caracter mai *general*, *efectele* corupției percepute de subiecți sunt consemnate în tabelul nr. 2 (vezi tabelul).

Polarizarea societății – apreciază marea majoritate a subiecților investigați – este principalul efect al fenomenului de corupție în societatea românească, celelalte efecte fiind percepute într-o măsură relativ mai mică de o proporție de subiecți situată, totuşi, între circa 50–59%.

Tabelul nr. 2

Efecte generale ale corupției percepute de subiecții investigați

EFECTE GENERALE ALE CORUPȚIEI	INTENSITATEA PERCEPȚIILOR POPULAȚIEI		
	În mare şi foarte mare măsură	În mică şi foarte mică măsură	Deloc
Polarizarea societății*	85,3	11,5	3,2
Consecințe economice negative**	49,5	38,9	11,6
Efecte cu caracter moral şi juridic***	57,0	37,8	5,1
Efecte cu caracter politic****	58,9	27,0	14,1

*(*Îmbogățirea fără muncă a unor persoane; Sărăcirea populației;**Încetinirea ritmului de dezvoltare a economiei; Creşterea economiei subterane; Scăderea calității serviciilor publice;***Creşterea imoralității; Demoralizarea cetățenilor cinstiți; Creşterea criminalității; Scăderea prestigiului legii, implicit a autorităților care o aplică; Amenințarea siguranței naționale;****Lipsa de credibilitate a celor aflați la putere; Diminuarea şanselor României de a fi primită în U.E.).*

Efectele cu caracter *politic* sunt percepute într-o măsură relativ mai mare de către bărbați, iar celelalte efecte ale corupției sunt percepute, relativ mai intens, de către femei.

Cei mai tineri, la fel ca şi cei de vârstă mijlocie, par să perceapă, într-o pondere mai mare decât vârstnicii, efectele cu caracter *politic,* iar aceştia din urmă tind să considere efectele cu caracter *moral* şi *juridic* ca fiind cele mai importante.

Spre deosebire de cei cu niveluri minime de instrucție, care apreciază că *polarizarea* societății este efectul principal al corupției, cei care au un nivel de instrucție mai ridicat apreciază că efectele cu caracter *politic* şi cele cu caracter *moral-juridic* sunt, de asemenea, importante.

Indiferent de ocupația sau statutul ocupațional al celor investigați, *polarizarea societății* este percepută ca efectul principal al corupției existente în România.

În funcție de mediul de rezidență, subiecții din mediul urban apreciază, într-o proporție mai mare decât cei din mediul rural, că principalele efecte ale corupției din România sunt cele cu caracter politic, acelea cu caracter moral-juridic şi cele de natură economică. Polarizarea societății constituie efectul care apropie cel mai mult opiniile celor două categorii de subiecți, iar consecințele economice negative constituie efectele care discriminează cel mai pregnant aceste opinii.

3. PERCEPȚIA GENEZEI FENOMENULUI DE CORUPȚIE ÎN ROMÂNIA ŞI A INTENSITĂȚII EI ÎN DIFERITE PERIOADE ISTORICE

Peste 40,0% dintre cei investigați percep corupția ca un fenomen asociat inevitabil cu actuala perioadă de tranziție pe care o parcurge România; peste un sfert apreciază că acest fenomen constituie o caracteristică permanentă a mentalităților româneşti, iar circa 17% consideră că el reprezintă o trăsătură distinctivă a perioadei comuniste. Doar o pondere redusă, de aproximativ 8% din lot, este de părere că fenomenul de corupție este mai specific capitalismului ca sistem social-politic (vezi diagrama nr. 3).

Diagrama nr. 3

PERCEPȚIA GENEZEI FENOMENULUI DE CORUPȚIE ÎN ROMÂNIA

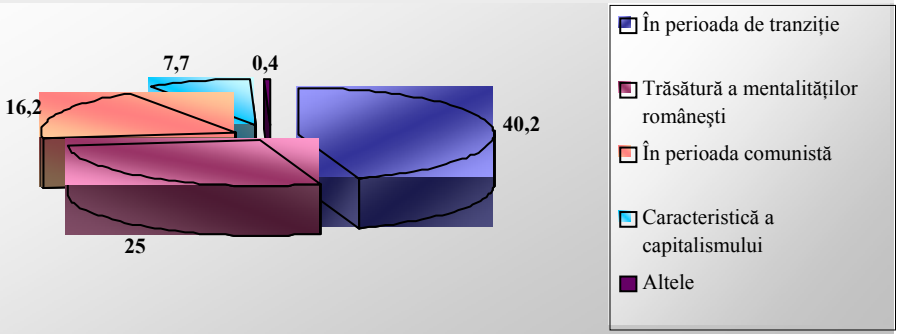

Spre deosebire de optimişti, care consideră că un asemenea fenomen este o caracteristică a mentalităților româneşti, fataliştii (pesimiştii) cred că el este un veritabil „tribut”, un cost obligatoriu, care trebuie plătit perioadei de tranziție pe care o parcurge România.

3.1. APRECIERI PRIVIND GENEZA FENOMENULUI DE CORUPȚIE ÎN ROMÂNIA, ÎN FUNCȚIE DE VARIABILELE SOCIO-DEMOGRAFICE

Comparativ cu femeile, mai ales acelea fără studii, care consideră, cu o intensitate relativ mai mare, că fenomenul de corupție a apărut în perioada *comunistă*, bărbații, cu prioritate cei cu studii minime, sunt de acord, în cea mai mare parte, că un asemenea fenomen își are geneza în actuala *perioadă de tranziție*.

Această ultimă apreciere este susținută, cu precădere, de vârstnici, comparativ cu cei mai tineri, mai ales cei cu studii superioare, care tind să considere, într-o măsură relativ mai mare, că fenomenul de corupție este o trăsătură permanentă a *mentalităților româneşti*.

În funcție de ocupație şi statutul ocupațional, cea mai mare parte a subiecților investigați sunt de acord că fenomenul de corupție trebuie asociat cu *perioada actuală de tranziție*, apreciere care este susținută, cu precădere, de agricultori, tehnicieni sau maiştri. Funcționarii tind să susțină, mai degrabă, opinia că acest fenomen este o trăsătură permanentă a *mentalităților româneşti*, iar patronii (managerii) şi cei cu ocupații intelectuale consideră că el a apărut în perioada *comunistă*.

Comparativ cu cei din mediul urban, care susțin, într-o proporție relativ mai mare, opinia conform căreia acest fenomen este o trăsătură permanentă a *mentalităților româneşti*, cei din mediul rural sunt de acord, într-o mai mare măsură, că fenomenul de corupție este un produs distinct al perioadei de *tranziție*.

EXPERIENŢA PERSONALĂ A SUBIECŢILOR FAŢĂ DE ANUMITE FAPTE DE CORUPŢIE

CRISTINA DÂMBOEANU

1. SURSE PRINCIPALE DE INFORMARE ÎN LEGĂTURĂ CU FENOMENUL DE CORUPŢIE

Mass-media reprezintă principala sursă de informare a subiecţilor în legătură cu actele de abuz şi corupţie (vezi diagrama nr. 1). Astfel, peste jumătate dintre cei investigaţi plasează televiziunea pe locul întâi în ierarhia celor mai importante surse de informare, în timp ce presa scrisă este situată pe poziţia imediat următoare. Pe de altă parte, experienţa personală este clasată pe primul loc de numai 10% dintre cei intervievaţi. Relatările rudelor sau ale prietenilor şi observaţiile directe ale respondenţilor constituie sursele principale de informare numai pentru o pondere foarte redusă de subiecţi (5% respectiv 4%).

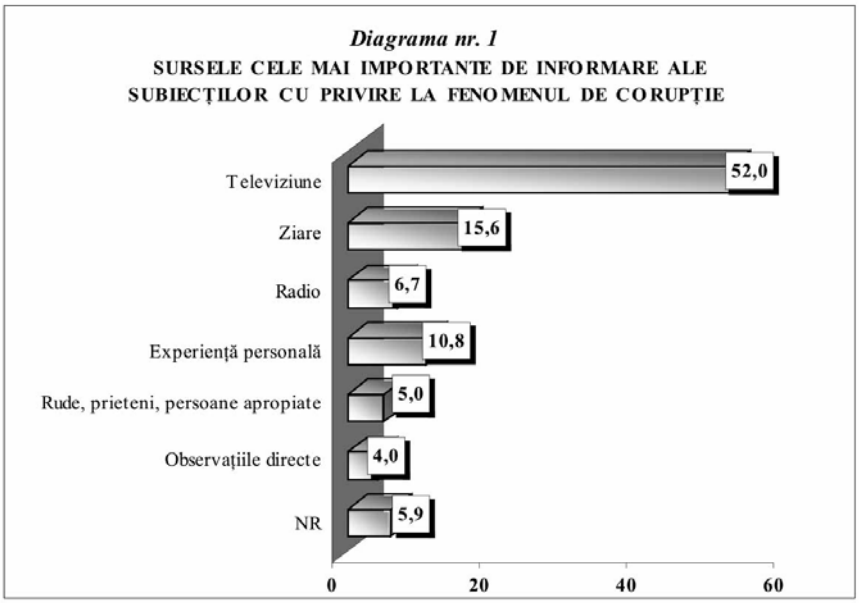

„Revista Română de Sociologie”, serie nouă, anul XVI, nr. 3–4, p. 245–251, Bucureşti, 2005

2. NIVELUL CORUPȚIEI EXPERIMENTATE DE SUBIECȚI LA DIFERITELE INSTITUȚII LA CARE ACEȘTIA AU APELAT ÎN ULTIMUL AN

Aproape 65% din populația investigată a apelat, în ultimul an, la diferite instituții, pentru a beneficia de anumite servicii ori pentru a-şi soluționa anumite probleme. Din totalul acestora, aproximativ 40% au avut cel puțin o experiență privind fenomenul de corupție. Cei mai mulți dintre aceştia (64%) au acordat bani sau cadouri reprezentanților unei singure instituții, în timp ce circa 20% şi 10% au oferit astfel de „atenții" reprezentanților a două, respectiv, trei instituții. Proporția subiecților care au experimentat fenomenul de corupție în patru sau mai multe instituții se plasează în jurul valorii de 7%.

Sistemul medical şi vama reprezintă, potrivit experienței celor intervievați, instituțiile cel mai puternic afectate de fenomenul corupției. 54%, respectiv 47% dintre cei care au contactat, în ultimul an, aceste instituții pentru a-şi soluționa diverse probleme declară că au fost nevoiți să ofere *bani* sau *cadouri* (vezi diagrama nr. 2). La şcoală şi armată, circa o treime dintre cei care au avut de rezolvat anumite probleme, în ultimele 12 luni, au efectuat plăți neoficiale, în timp ce, la poliție şi baroul de avocați, ponderea celor care au acordat diferite „atenții", sub formă de bani sau cadouri, s-a situat în jurul valorii de 20%. Alte instituții unde, în concordanță cu opiniile subiecților, darea de mită reprezintă o practică relativ frecventă, sunt: Judecătoria, Tribunalul (15%), Administrația Financiară (14,7%), Primăria, Prefectura, Consiliile locale (13%), locul de muncă (12%) şi diversele servicii care oferă utilități publice (10%). În schimb, băncile şi notariatele sunt, din punctul de vedere al experienței subiecților, instituțiile cu nivelul cel mai scăzut al corupției, doar circa 6%, respectiv 5% dintre respondenții care au apelat, în ultimul an, la aceste instituții menționând că s-au confruntat, în mod direct, cu fenomenul de corupție.

Diagrama nr. 2

PONDEREA SUBIECȚILOR CARE AU DECLARAT CĂ AU OFERIT BANI SAU CADOURI LA DIFERITE INSTITUȚII (% DIN CEI CARE AU APELAT, ÎN ULTIMUL AN, LA INSTITUȚIILE RESPECTIVE)

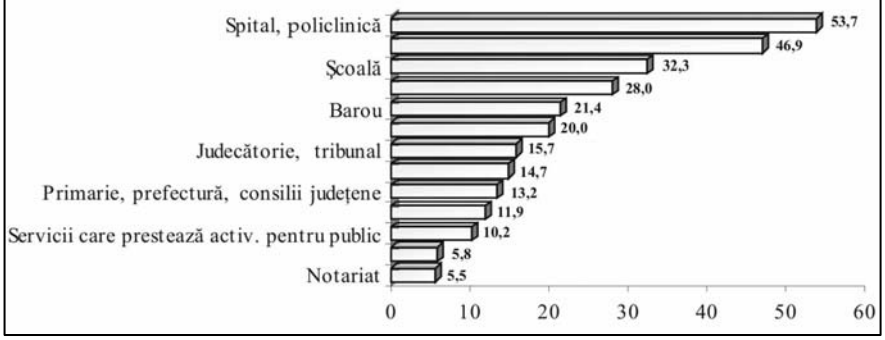

Pentru circa două treimi (64%) dintre subiecţii care au fost nevoiţi să acorde mită, „atenţia” oferită s-a materializat în diverse *sume de bani*, în timp ce pentru aproximativ 20%, aceasta a constat, cu precădere, în *produse* (vezi diagrama nr. 3). Doar pentru un procent situat sub 3%, „cadoul” acordat a implicat anumite *servicii*. Valoarea „atenţiei” oferite variază de la 30 000 lei la 150 000 000 lei, suma medie acordată fiind de 4 000 000 lei. Pentru 60% dintre subiecţi valoarea „cadoului” oferit s-a situat sub nivelul mediu, în timp ce pentru numai 10% dintre aceştia, valoarea mitei a fost mai substanţială, aceasta plasându-se peste medie. Îndeosebi persoanele cu studii superioare şi cele cu statusul ocupaţional activ au oferit bani sau cadouri, a căror valoare s-a situat deasupra mediei.

Diagrama nr. 3

PRINCIPALELE FORME DE MATERIALIZARE A „CADOULUI” OFERIT

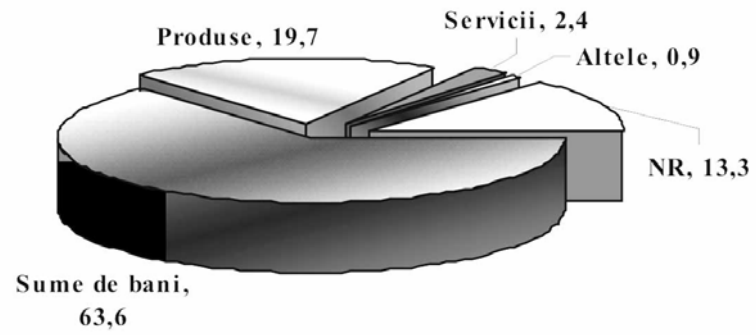

Cele mai multe din asemenea plăţi neoficiale au avut un caracter voluntar, 30% dintre persoanele intervievate declarând că, deşi acestea nu le-au fost solicitate, „au simţit nevoia să le ofere” (vezi diagrama nr. 4). Totuşi, peste 20% menţionează că aceste plăţi le-au fost impuse, *fiindu-le sugerate sau* chiar *cerute* în mod direct. Pentru o pondere relativ similară de subiecţi, acordarea unor „atenţii” a avut la bază *tradiţia,* faptul că „toată lumea procedează astfel” iar circa 19% declară că „ştiau de la început cum şi cui trebuie dat(ă)” cadoul sau suma respectivă. În special persoanele cu un status ocupaţional activ menţionează că sumele de bani sau cadourile acordate le-au fost solicitate de către reprezentanţii diferitelor instituţii unde au avut de rezolvat anumite probleme. În schimb, persoanele inactive şi vârstnicii afirmă, într-o pondere mai ridicată, faptul că ei „au simţit nevoia să ofere” respectivele „cadouri”.

Diagrama nr. 4

MECANISMELE CORUPȚIEI

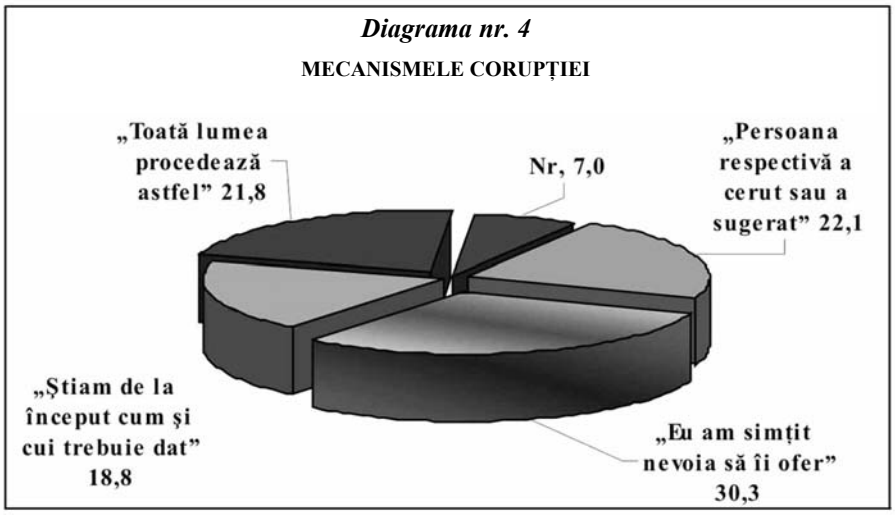

Întrebați care a fost principalul motiv pentru care au oferit bani sau cadouri, cei mai mulți dintre subiecți (aproximativ 34% din totalul celor care au dat mită) au motivsat dorința de „a grăbi rezolvarea problemei", iar 23% au invocat faptul că „aşa se obişnuieşte" (vezi diagrama nr. 5). 18% au urmărit să îşi *asigure* „corectitudinea persoanei" de care depindea rezolvarea problemei lor şi numai circa 12% au dorit să îşi „exprime recunoştința față de acea persoană". Doar un procent redus, de 2%, recunoaşte că a încercat „să-şi soluționeze problemele pe alte căi decât cele legitime". Într-o proporție relativ mai mare, subiecții de sex masculin şi persoanele cu statusul ocupațional activ declară că au oferit mită pentru „a grăbi rezolvarea problemei", în timp ce femeile, persoanele vârstnice şi cele inactive din punctul de vedere al statusului ocupațional susțin că prin „atenția" acordată au urmărit mai degrabă să-şi „exprime recunoştința față de acea persoană".

Diagrama nr. 5

PRINCIPALELE MOTIVE PENTRU CARE SUBIECȚII AU ACORDAT DIVERSE „CADOURI"

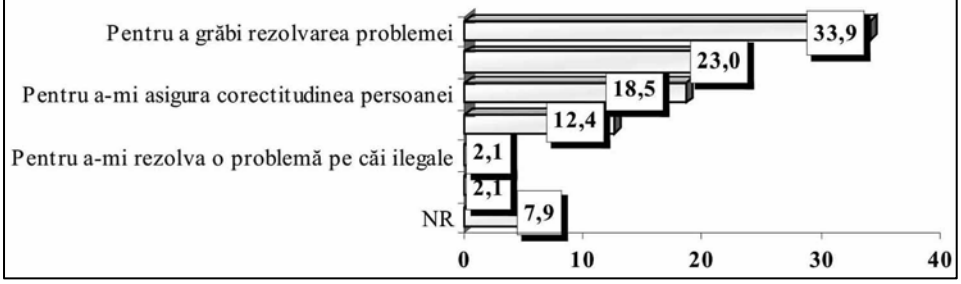

În ceea ce priveşte eficienţa practică a „cadoului" acordat, majoritatea subiecţilor (70%) apreciază că acesta i-a ajutat în *foarte mare* şi *mare măsură* să-şi rezolve favorabil problemele (vezi diagrama nr. 6). Totuşi, peste 20% dintre aceştia susţin că banii sau cadourile oferite au contribuit numai *în mică* şi *foarte mică măsură* sau chiar nu au contribuit *deloc* la soluţionarea pozitivă a problemelor lor.

Diagrama nr. 6

APRECIERI CU PRIVIRE LA EFICIENŢA „CADOULUI" OFERIT

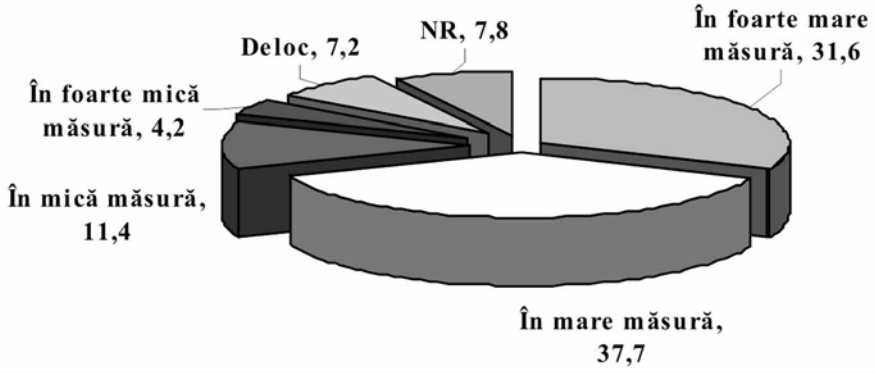

3. PROFILUL SOCIO-DEMOGRAFIC AL SUBIECŢILOR CARE S-AU CONFRUNTAT CU CORUPŢIA ÎN DIVERSE INSTITUŢII[1]

În raport cu categoriile de vârstă, tinerii deţin ponderea cea mai ridicată în ceea ce priveşte experienţa cu fenomenul corupţiei. Dintre aceştia, 35% susţin că au fost nevoiţi să dea mită, spre deosebire de 29% dintre subiecţii de vârstă mijlocie şi de cei mai vârstnici, care, doar în proporţie de 20%, afirmă că au oferit bani sau cadouri în instituţiile unde au avut de rezolvat anumite probleme.

Pe de altă parte, procentul subiecţilor cu studii medii şi al celor cu studii superioare, care declară că au efectuat, în ultimele 12 luni, plăţi neoficiale, este semnificativ mai mare, comparativ cu cel al respondenţilor cu un nivel de pregătire de maximum opt clase. Astfel, faţă de numai 16% dintre cei care au urmat şcoala primară sau gimnazială sau de 18% dintre cei fără şcoală, 41% dintre cei care au urmat facultatea şi 33% dintre cei care au terminat liceul susţin că le-au fost

[1] În funcţie de experienţa pe care au avut-o în legătură cu fenomenul de corupţie existent în instituţii, subiecţii au fost grupaţi în trei mari categorii: cei care nu au contactat, în ultimul an, nici o instituţie (34,6% din eşantion), cei care au contactat anumite instituţii dar care nu au dat mită (37,7% din eşantion) şi cei care au contactat diferite instituţii şi au dat mită (27,7% din eşantion).

solicitate ori că au acordat de bunăvoie anumite sume de bani pentru a-şi soluţiona problemele.

Experienţa corupţiei este, de asemenea, trăită diferit de persoanele active şi de cele inactive, proporţia celor care lucrează şi care afirmă că au oferit bani sau cadouri, la instituţiile unde au avut de rezolvat anumite probleme sau unde au beneficiat de anumite servicii, fiind semnificativ mai ridicată faţă de cea a subiecţilor cu statusul ocupaţional inactiv (33% comparativ cu 24%). Patronii sau managerii, cei cu ocupaţii intelectuale precum şi funcţionarii din administraţie sunt categoriile ocupaţionale cele mai vulnerabile în ceea ce priveşte probabilitatea de a oferi sau de a le fi pretinse anumite „atenţii". 53%, 40% şi respectiv 39% dintre aceştia declară că au acordat diferite „cadouri" pentru a-şi soluţiona problemele. La polul opus se situează agricultorii, dintre care doar un procent de 18% susţin că au fost nevoiţi să ofere mită pentru a li se rezolva problemele. De asemenea, persoanele cu venituri mai mari şi cei care provin din mediul urban declară că li se cere mai frecvent mită, ori par mai „dispuse" să plătească pentru a-şi rezolva problemele.

4. RELAŢIA DINTRE EXPERIENŢA ŞI PERCEPŢIA CORUPŢIEI

Rezultatele studiului indică existenţa unor diferenţe sensibile între nivelul percepţiei răspândirii corupţiei în mediul instituţional şi nivelul corupţiei experimentate, îndeosebi în ceea ce priveşte instituţii precum Poliţia, Justiţia sau Administraţia Publică Locală. Analiza statistică a datelor[2] demonstrează însă faptul că experienţa personală influenţează doar într-o mică măsură nivelul de percepţie a răspândirii corupţiei. Acest rezultat, corelat cu aprecierile subiecţilor privind sursele de informare, sugerează ideea potrivit căreia opiniile şi percepţiile acestora sunt, în mare parte, modelate de definiţiile şi reprezentările vehiculate în mass-media.

5. REACŢIILE SUBIECŢILOR ÎN SITUAŢIA ÎN CARE LI S-AR SOLICITA PLATA UNEI „ATENŢII"

Plasaţi în situaţia ipotetică în care o persoană le-ar solicita plata unei „atenţii", aproximativ 60% dintre cei intervievaţi susţin că *ar refuza să ofere banii sau cadourile pretinse*, *ar anunţa parchetul sau poliţia pentru a organiza un flagrant* ori *ar aduce respectivul caz în atenţia mass-media*. Totuşi, circa o treime afirmă că ar *oferi „atenţia"* respectivă (vezi diagrama nr. 7).

[2] Coeficientul de determinaţie R2 este egal cu 0,045, ceea ce înseamnă că doar o foarte mică parte din variaţia variabilei dependente (indicele percepţiei răspândirii corupţiei) este explicată de variabila independentă, în cazul nostru, experienţa directă a subiecţilor cu fenomenul de corupţie. Indicele percepţiei corupţiei (calculat pentru întrebarea q11) grupează răspunsurile subiecţilor în trei categorii: cei care consideră că fenomenul de corupţie nu este foarte răspândit, cei care apreciază că acesta este moderat răspândit şi cei care susţin că este larg răspândit.

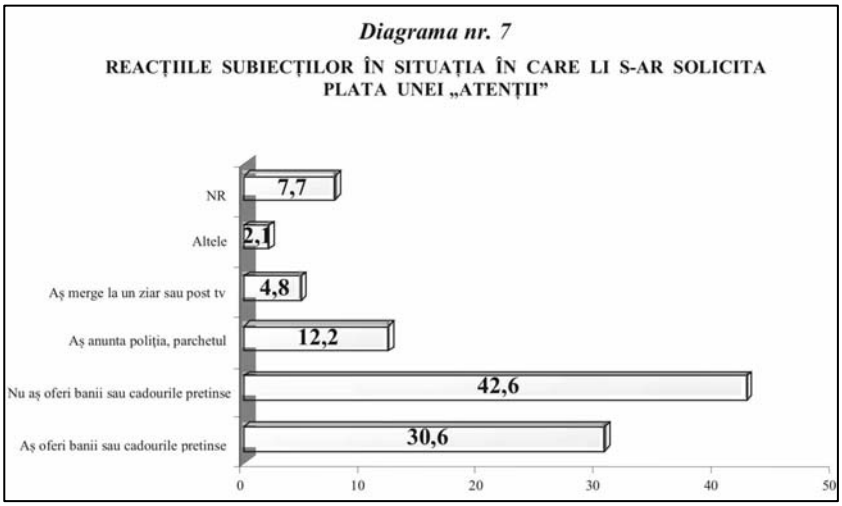

Subiecţii care au experimentat deja fenomenul de corupţie la nivelul diferitelor instituţii sunt şi cei mai dispuşi să acorde bani sau cadouri în situaţia în care li s-ar cere acest lucru, în timp ce aceia care nu au contactat, în ultimul an, diverse instituţii sau cei care le-au contactat, dar care nu au fost nevoiţi să ofere mită declară mai degrabă că nu ar oferi respectiva „atenţie”.

6. MOTIVELE PENTRU CARE SUBIECŢII DECLARĂ CĂ NU AU ADUS, PÂNĂ ÎN PREZENT, ÎN ATENŢIA AUTORITĂŢILOR NICI UN CAZ DE CORUPŢIE

Majoritatea respondenţilor (93,3%) menţionează că *nu* au adus, până în prezent, în atenţia autorităţilor, nici un caz de corupţie, fie pentru că *nu a fost cazul* (38,8%), nefiind direct implicaţi în vreun act de corupţie ori neavând cunoştinţa unor cazuri concrete, fie pentru că *nu s-au gândit* (22,2%) sau, dacă au făcut-o, ori *nu au ştiut cui să se adreseze* (3,7%), ori *le-a fost teamă* (12,4%) (vezi diagrama nr. 8).

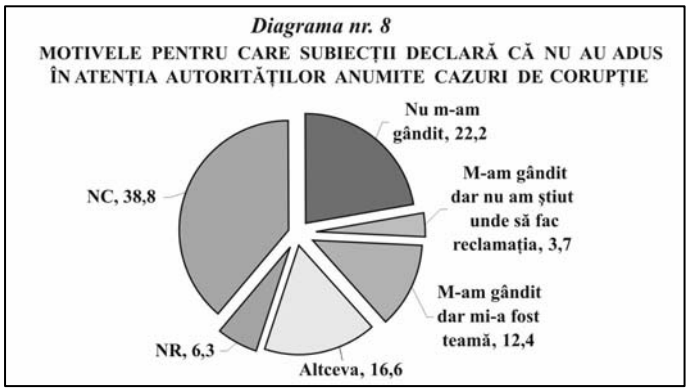

OPINII ŞI ATITUDINI ALE POPULAŢIEI FAŢĂ DE FAPTELE DE CORUPŢIE ŞI PERSOANELE IMPLICATE

ECATERINA BALICA

1. ATITUDINEA POPULAŢIEI FAŢĂ DE ACTELE DE CORUPŢIE ACTIVĂ ŞI PASIVĂ

Întrebările incluse în secţiunea privind atitudinile faţă de diversele acte de „mică" şi „mare" corupţie ne-au permis să surprindem modul în care populaţia reacţionează faţă de două dintre faptele cunoscute ca fiind infracţiuni de corupţie, şi anume darea şi luarea de mită. Răspunsurile obţinute, ca urmare a utilizării unei scale de atitudini, prin intermediul căreia s-a încercat estimarea gradului în care subiecţii sunt/sau nu de acord cu afirmaţiile din întrebarea noastră, ne îndreptăţeşte să afirmăm că marea majoritate a populaţiei apreciază că darea şi luarea de mită sunt atât acte imorale (84,4%), cât mai ales infracţiuni, care trebuie sancţionate pe măsură (91,7%) (vezi diagrama nr. 1 şi 2).

Diagrama nr. 1

A DA/A PRIMI MITĂ ESTE O FAPTĂ IMORALĂ

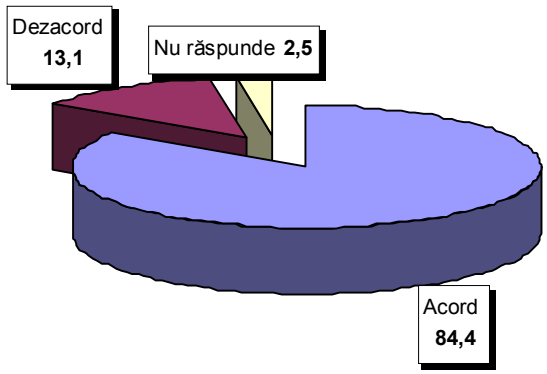

„Revista Română de Sociologie", serie nouă, anul XVI, nr. 3–4, p. 253–262, Bucureşti, 2005

Diagrama nr. 2

A DA/A PRIMI MITĂ ESTE O INFRACȚIUNE CE TREBUIE SANCȚIONATĂ CA ATARE

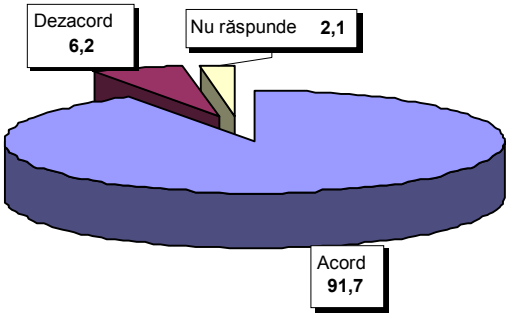

Pe de altă parte, remarcăm diferența foarte mică dintre proporțiile înregistrate în cazul exprimării dezacordului (50,9%) şi al acordului (46,0%) subiecților, față de una din afirmațiile noastre privind utilitatea mitei în rezolvarea problemelor (vezi diagrama nr. 3).

Diagrama nr. 3

A DA/A PRIMI MITĂ ESTE O SOLUȚIE UTILĂ, DEOARECE TE AJUTĂ SĂ-ȚI REZOLVI ORICE PROBLEMĂ, ORICÂND

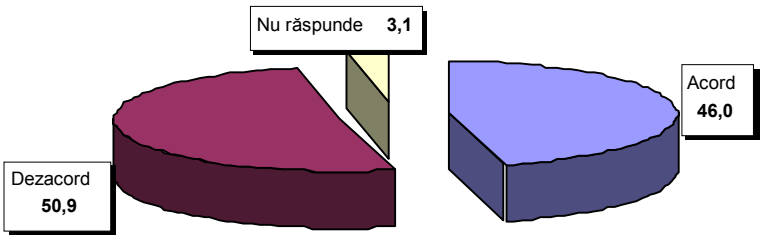

Analiza datelor rezultate din ancheta noastră evidențiază existența unor influențe semnificative, în cazul variabilelor socio-demografice utilizate de noi în prelucrările statistice, asupra atitudinii populației față de actele de corupție.

Cele mai semnificative influențe asupra atitudinii populației pare să le exercite **statutul ocupațional**. Persoanele inactive consideră mita o faptă imorală/ilegală, într-o proporție semnificativ mai mare decât persoanele active. Pe de altă parte, tot persoanele inactive apreciază că actele de corupție sunt utile în rezolvarea unor probleme.

Aproape toţi subiecţii, indiferent de **ocupaţie**, consideră că, darea/luarea de mită reprezintă *fapte imorale/ilegale*. Excepţie fac funcţionarii din administraţie care apreciază, într-o măsură mai mică comparativ cu alte categorii ocupaţionale, că actele de corupţie sunt imorale. De asemenea, o altă categorie de subiecţi care se detaşează de restul populaţiei în privinţa atitudinii faţă de corupţie o constituie patronii şi managerii. Toţi managerii şi patronii afirmă că *darea/luarea de mită este o infracţiune*. În ceea ce priveşte utilitatea actelor de corupţie în rezolvarea problemelor, întâlnim aceeaşi situaţie. Patronii şi managerii reprezintă un grup de subiecţi care, într-o proporţie semnificativ mai mare decât alte categorii ocupaţionale, consideră că *luarea/darea de mită este utilă în soluţionarea problemelor.*

Atitudinea subiecţilor faţă de actele de corupţie nu este semnificativ influenţată de variabilele: **sex, vârstă, mediu de rezidenţă şi nivel de instrucţie**. Subiecţii intervievaţi apreciază, în proporţii asemănătoare, darea/luarea de mită ca fiind fapte imorale/ilegale.

Remarcăm însă atitudinea diferită a subiecţilor faţă de utilitatea actelor de corupţie în rezolvarea unor probleme. În acest caz, tinerii cu vârsta până la 29 de ani consideră, într-o proporţie semnificativ mai mare decât celelalte grupuri de vârstă, actele de corupţie ca fiind utile. Putem spune că, pe măsură ce creşte vârsta subiecţilor, scade numărul subiecţilor care afirmă că darea/luarea de mită este o soluţie utilă. Pe de altă parte, subiecţii cu un nivel de instrucţie scăzut consideră, într-o proporţie mai mare decât subiecţii cu un nivel de instrucţie superior, că *darea/luarea de mită este o soluţie utilă* în rezolvarea unor probleme. Prin urmare, gradul de utilitate al mitei scade, pe măsură ce creşte nivelul de instrucţie al subiecţilor.

2. PERCEPŢIA POPULAŢIEI ASUPRA GRADULUI DE VINOVĂŢIE AL PERSOANELOR IMPLICATE ÎN ACTE DE CORUPŢIE PASIVĂ ŞI ACTIVĂ

Subiecţii investigaţi au avut posibilitatea de a-şi exprima opinia faţă de persoanele implicate în acte de corupţie, apreciind îndeosebi gradul de vinovăţie al acestora, întrebarea noastră permiţându-le să opteze pentru una din variantele: ***1.*** *cel care oferă o „atenţie" este mai vinovat*; ***2.*** *cel care primeşte „atenţii" este mai vinovat*; ***3.*** *ambii sunt vinovaţi în egală măsură.*

Un sfert dintre subiecţi apreciază că funcţionarul public care primeşte o atenţie pentru rezolvarea unei probleme (corupţie pasivă) este mai vinovat decât persoana care oferă atenţia respectivă, în timp ce doar 9,2% dintre subiecţi sunt de părere că persoana care oferă bani sau cadouri (corupţie activă) este mai vinovată decât cel care primeşte. În acest caz, percepţia publică a gradului de vinovăţie al persoanelor implicate în acte de corupţie coincide cu perspectiva normativă asupra corupţiei, luarea de mită fiind mai sever sancţionată decât darea de mită.

Remarcăm faptul că mai mult de jumătate dintre subiecţi consideră că sunt vinovate în egală măsură atât persoanele implicate activ în acte de corupţie, cât şi

funcţionarii publici care acceptă atenţii în scopul soluţionării favorabile a unor probleme (vezi diagrama nr. 4).

Diagrama nr. 4

PERCEPŢIA GRADULUI DE VINOVĂŢIE AL PERSOANELOR IMPLICATE ÎN ACTE DE CORUPŢIE

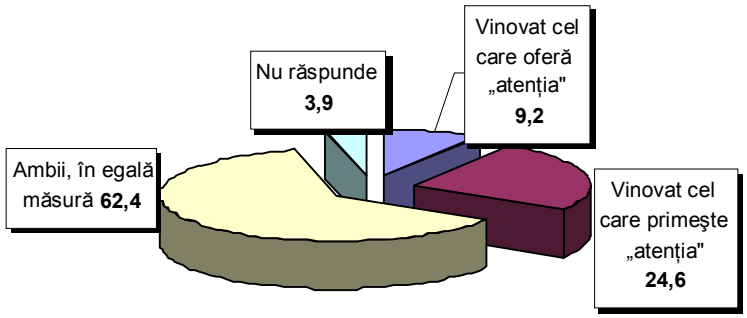

Gradul de vinovăţie al persoanelor implicate în acte de corupţie este perceput diferit de către populaţia investigată, diferenţa de percepţie construindu-se însă numai în raport cu unele variabile socio-demografice incluse în ancheta noastră.

Percepţia subiecţilor asupra gradului de vinovăţie a persoanelor implicate în acte de corupţie variază semnificativ, în raport cu **statutul ocupaţional**. Persoanele inactive, spre deosebire de cele active, apreciază că sunt vinovate atât persoanele care oferă „atenţii", cât şi cele care primesc. Patronii şi managerii, spre deosebire de toate celelalte categorii ocupaţionale, optează într-o proporţie mai mică pentru răspunsul care-l consideră vinovat numai pe cel care corupe sau pe cel care este corupt. Majoritatea patronilor şi managerilor consideră că ambele categorii de persoane sunt la fel de vinovate. De asemenea, intelectualii, maiştrii şi tehnicienii se orientează în proporţii mai mari către varianta care-i incriminează atât pe corupţi, cât şi pe corupători.

Opţiunile subiecţilor privind gradul de vinovăţie a persoanelor implicate în acte de corupţie diferă semnificativ în funcţie de **vârstă** doar în cazul variantei de răspuns care incriminează ambele categorii de persoane, corupător şi corupt, implicate în actele de corupţie. În acest caz, subiecţii cu vârsta cuprinsă în intervalul 30–54 de ani se detaşează, prin opţiunea lor privind vinovăţia tuturor celor implicaţi în acte de corupţie, de celelalte grupe de vârstă. Pe de altă parte, deşi diferenţele nu sunt semnificative, observăm tendinţa tinerilor cu vârsta de până la 29 de ani de a considera vinovată persoana care primeşte bani/cadouri pentru rezolvarea unor probleme. De asemenea, dacă luăm în consideraţie modul în care

se distribuie opţiunile subiecţilor în cazul variantei de răspuns „vinovat este cel care oferă atenţia”, constatăm că, pe măsură ce creşte vârsta, scade procentul subiecţilor care afirmă că este vinovată persoana care corupe.

În ceea ce priveşte influenţa **nivelului de instrucţie** asupra percepţiei gradului de vinovăţie a persoanelor implicate în fapte de corupţie, rezultatele înregistrate pun în evidenţă două tendinţe semnificative. În primul rând, este vorba despre o diminuare a procentului de subiecţi care apreciază că este *vinovat cel care primeşte*, scădere care se accentuează pe măsură ce creşte nivelul de instrucţie al populaţiei investigate. Pe de altă parte, remarcăm o creştere semnificativă a procentului de subiecţi care optează pentru varianta de răspuns care-i incriminează pe toţi cei implicaţi în acte de corupţie. Această creştere procentuală se manifestă mai acut, pe măsură ce creşte nivelul de instrucţie al subiecţilor.

Opţiunile subiecţilor privind gradul de vinovăţie nu variază semnificativ în funcţie de **mediul de rezidenţă** şi variabila **sex**.

3. PERCEPŢIA PUBLICĂ A GRADULUI DE VINOVĂŢIE AL UNOR CATEGORII DE PERSOANE IMPLICATE ÎN ACTE DE CORUPŢIE

Dintre itemii incluşi în întrebarea noastră referitoare la categoriile de persoane condamnabile sau nu pentru implicarea lor în diverse acte de corupţie, cel privind folosirea funcţiei publice pentru realizarea unor averi înregistrează cea mai mare proporţie de subiecţi care apreciază că persoanele implicate în asemenea situaţii sunt condamnabile în mare măsură (89,8%).

Pe locul al doilea, în ierarhia persoanelor condamnabile în mare măsură de către opinia publică, se situează *patronul care*, prin oferirea de bani/cadouri, *încearcă să scape de plata taxelor şi a impozitelor către stat* (80,6%), urmat de *persoana care avansează în funcţie* (74,8%) *folosindu-şi relaţiile* (vezi diagrama nr. 5).

De asemenea, populaţia investigată percepe ca fiind condamnabile în mare măsură următoarele categorii de persoane: *părinţii care din dorinţa de a obţine note mari pentru copiii lor oferă bani/cadouri profesorilor* (69,3%), *persoanele care solicită ajutoare sociale nemeritate de la stat* (64,3%) şi *medicii care primesc bani/cadouri de la bolnavi* (60,2%).

Populaţia apreciază ca fiind mai puţin condamnabile persoanele care oferă bani pentru urgentarea eliberării unor acte/autorizaţii (51,3% *în mare măsură* şi 39,9% *în mică măsură*) sau *persoanele care oferă bani pentru a călători fără bilet* (43,1% *în mare măsură* şi 43,7% *în mică măsură*).

Datele rezultate în urma prelucrărilor statistice relevă faptul că nu se înregistrează diferenţe semnificative în raport de variabila **sex** şi **mediu de rezidenţă,** atunci când este vorba de evaluarea gradului de vinovăţie a unor categorii de persoane implicate în diverse acte de corupţie.

Opţiunile subiecţilor se diferenţiază semnificativ în funcţie de **nivelul de instrucţie**. Astfel, pe măsură ce creşte nivelul de instrucţie al populaţiei investigate, scade procentul celor care consideră că sunt condamnabile următoarele categorii de persoane: *medicul care primeşte cadouri de la pacienţi, părintele care oferă cadouri pentru a obţine note mari pentru copii lor, patronul care oferă atenţii pentru a evita plata taxelor şi a impozitelor, persoana care îşi foloseşte relaţiile pentru a avansa în funcţie sau persoana care oferă bani pentru a călători fără bilet.*

Pe de altă parte, pe măsură ce creşte nivelul de instrucţie al subiecţilor, creşte şi procentul celor care consideră că sunt condamnabile în mare măsură persoanele care se folosesc de funcţia publică pentru a face avere.

Din punctul de vedere al **statutului ocupaţional,** putem spune că există diferenţe semnificative între opţiunile persoanelor active şi inactive, în privinţa măsurii în care pot fi apreciate ca fiind condamnabile categoriile de persoane incluse în întrebarea noastră. Subiecţii cu un statut ocupaţional inactiv tind să considere a fi condamnabile, într-o măsură mai mare, persoanele implicate în faptele de corupţie specificate în întrebarea noastră.

Şi în cazul prelucrărilor statistice realizate în funcţie de variabila **ocupaţie** s-au înregistrat variaţii semnificative ale opţiunilor subiecţilor. Toţi intelectualii şi funcţionarii consideră că sunt condamnabile, pentru faptele de corupţie în care sunt implicate, îndeosebi *persoanele care se folosesc de funcţia publică pentru a face avere*, precum şi *patronul care evită să plătească taxele şi impozitele oferind cadouri/bani*. Aceeaşi categorie de subiecţi, cea a intelectualilor, înregistrează procente semnificativ mai mari în ceea ce priveşte măsura în care sunt condamnabile toate categoriile de persoane incluse în lista noastră. Patronii şi managerii afirmă că sunt condamnabile *persoanele care oferă bani pentru a circula fără bilet,* dar şi *medicul care primeşte bani/cadouri de la pacienţii săi.*

Puţini sunt însă patronii şi managerii care consideră că sunt condamnabile într-o măsură mare persoanele care-şi folosesc funcţia publică pentru a face avere sau care-şi folosesc relaţiile pentru a avansa, precum şi patronii care oferă atenţii pentru a evita plata taxelor.

4. APRECIERI ALE POPULAŢIEI PRIVIND POSIBILA SA IMPLICARE ÎN ACTE DE CORUPŢIE

Puşi în situaţia de a-şi imagina că deţin o funcţie de conducere iar o rudă apropiată i-ar ruga să intervină pentru a-i rezolva o problemă, 1/5 dintre subiecţi afirmă că ar accepta să intervină pentru soluţionarea problemei, implicându-se astfel într-un act de corupţie (vezi diagrama nr. 6).

Diagrama nr. 6

DACĂ AȚI AVEA O FUNCȚIE DE CONDUCERE, IAR O RUDĂ APROPIATĂ V-AR RUGA SĂ INTERVENIȚI PENTRU A-I REZOLVA O PROBLEMĂ, AȚI ACCEPTA?

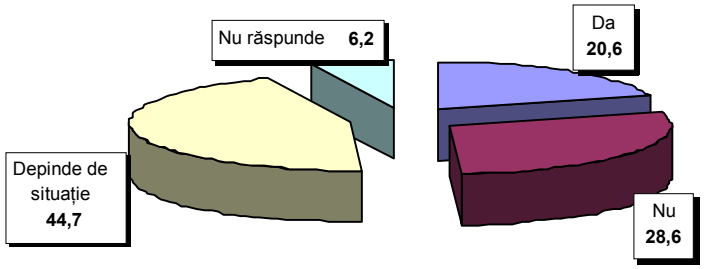

O treime dintre subiecți ar refuza însă categoric să intervină în favoarea rudei, în timp ce aproape jumătate dintre ei (44,7%) ar analiza situația înainte de a accepta sau de a refuza să intervină în favoarea rudei, altfel spus înainte de a se implica în acte de corupție.

Distribuția răspunsurilor privind implicarea în acte de corupție, în funcție de variabila **ocupație,** este statistic semnificativă. Constatăm, de această dată, o polarizare a răspunsurilor care exprimă acceptarea implicării în actul de corupție prezentat la două extreme. Pe de o parte, intelectualii, patronii, managerii şi funcționarii care vor să se implice într-o proporție mai mică în soluționarea problemei, iar de cealaltă parte, persoanele cu un statut ocupațional scăzut şi mediu (maiştri, tehnicieni), care acceptă într-un procent mai mare să intervină în favoarea rudei. O altă tendință care se face remarcată în cazul distribuției opțiunilor în raport cu ocupația, este următoarea: pe măsură ce scade nivelul statutului ocupațional, scade şi procentul subiecților care se implică în rezolvarea problemei, ținând însă cont de situația respectivei rude. De această dată, patronii, managerii şi persoanele cu ocupații intelectuale sunt categoriile care se vor implica/sau nu în soluționarea problemei, ținând cont de situația concretă în care se află ruda.

Vârsta reprezintă una din variabilele socio-demografice care determină modificări semnificative ale opțiunilor populației privind posibila implicare în acte de corupție. Dacă luăm în considerare răspunsurile negative referitoare la implicarea în actul de corupție prezentat în întrebarea noastră, observăm că, pe măsură ce creşte vârsta subiecților, creşte şi procentul celor care afirmă că nu s-ar implica în acte de corupție. Prin urmare, procentul tinerilor până la 29 de ani care refuză să se implice în acte de corupție este mai mic, în comparație cu cel al persoanelor de peste 30 de ani. De asemenea, remarcăm faptul că, pe măsură ce creşte vârsta subiecților, scade procentul celor care s-ar implica în rezolvarea problemei puse în discuție, în funcție de situație. În acest caz, subiecții cu vârsta peste 55 ani reprezintă categoria de persoane care nu-şi exprimă opțiunea în funcție de situația în care se află ruda.

Implicarea populaţiei investigate în actul de corupţie prezentat variază semnificativ şi în raport cu **nivelul de instrucţie** al subiecţilor. Astfel, subiecţii cu un nivel redus de instrucţie acceptă într-o proporţie mai mare să se implice în acte de corupţie, în timp ce subiecţii cu studii superioare acceptă într-un procent mult mai mic să acţioneze în sensul rezolvării problemei rudei în condiţiile producerii unui act de corupţie. Pe de altă parte, pe măsură ce creşte nivelul de instrucţie al subiecţilor, creşte şi proporţia celor care declară că vor acţiona în funcţie de situaţia respectivă. Persoanele cu liceu şi cele cu studii superioare reprezintă categoriile de subiecţi care vor accepta să se implice în acte de corupţie numai în anumite situaţii.

Mediul de rezidenţă şi **sexul** nu constituie variabile care influenţează semnificativ opţiunile subiecţilor privind intervenţia lor în favoarea rudei pentru a-i rezolva o problemă.

5. EVALUĂRI ALE POPULAŢIEI PRIVIND SURSELE DE ÎMBOGĂŢIRE DUPĂ 1989

Conform opiniei marii majorităţi a subiecţilor, averile de după 1989 s-au constituit, în mare măsură, prin pile şi relaţii (90,4%), afaceri ilicite (86,1%) şi mită (85,3%) (vezi diagrama nr. 7).**Error!**

Diagrama nr. 7

PERCEPŢIA PUBLICĂ PRIVIND SURSELE AVERILOR ÎN PERIOADA DE TRANTIŢIE

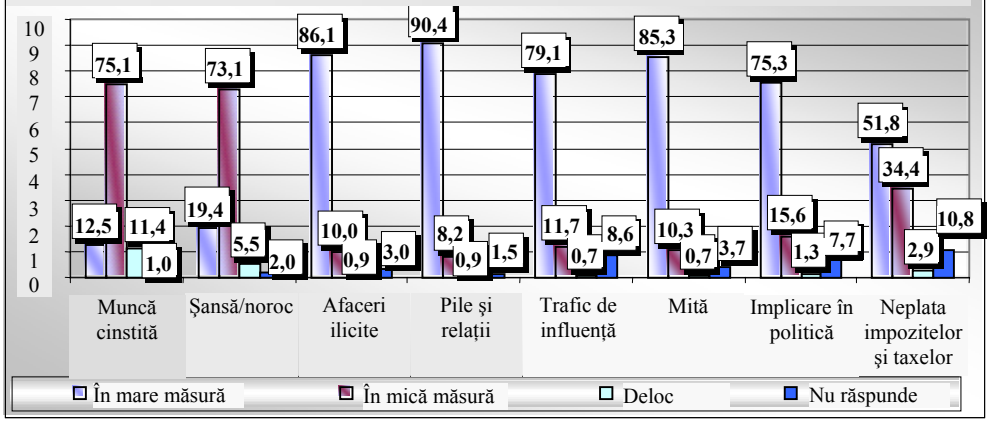

Populaţia investigată optează, în proporţii de asemenea semnificativ mari, pentru alte două variante de răspuns: traficul de influenţă (79,1%) şi implicarea în

politică (75,3%), în timp ce aproape jumătate dintre subiecţi consideră că averile unor persoane sunt rezultatul neplăţii taxelor şi impozitelor către stat.

Şansa/norocul şi *munca cinstită* sunt modalităţi de îmbogăţire pentru care optează mult mai puţini subiecţi, aceşti doi itemi ocupând ultimele locuri într-o posibilă ierarhie a surselor averilor în perioada de tranziţie. Astfel, doar 1/5 dintre subiecţi apreciază că şansa/norocul este în mare măsură sursă de prosperitate, în timp ce marea majoritate a populaţiei (73,1%) este de părere că şansa/norocul a contribuit în mică măsură la acumularea de averi în această perioadă.

Munca cinstită ocupă chiar ultimul loc din cele 8 ale ierarhiei, doar 12,5% dintre subiecţi cred că averile din perioada de tranziţie sunt, în mare măsură, rezultatul muncii cinstite. De această dată, majoritatea opţiunilor subiecţilor se concentrează în jurul variantelor „în mică măsură" şi „în foarte mică măsură", care împreună cumulează 75,1%.

Vârsta constituie o variabilă, a cărei influenţă asupra răspunsurilor subiecţilor este semnificativă. Remarcăm modul în care se distribuie opţiunile populaţiei în cazul a patru surse ale averilor: trafic de influenţă, pile şi relaţii, mita şi implicarea în politică. În aceste patru cazuri se manifestă o tendinţă de scădere a procentelor subiecţilor care optează pentru ele, pe măsură ce creşte vârsta subiecţilor. Astfel, dacă pentru cei mai mulţi dintre tinerii cu vârsta până la 29 ani, pilele şi relaţiile, traficul de influenţă şi implicarea în politică reprezintă surse importante ale averilor, pentru subiecţii cu vârsta peste 55 de ani importanţa lor se diminuează.

Răspunsurile subiecţilor privind sursele de îmbogăţire se distribuie în funcţie de **nivelul de instrucţie** după cum urmează:

a. Subiecţii cu un nivel de instrucţie scăzut tind să considere munca cinstită drept una dintre sursele importante ale averilor, într-o proporţie de aproape trei ori mai mare decât cea a persoanelor cu studii superioare;

b. Afacerile ilicite sunt considerate sursă importantă a averilor de către absolvenţii liceelor şi ai facultăţilor.

c. Pilele şi relaţiile sunt apreciate la fel de toate categoriile de subiecţi.

Subiecţii care au absolvit liceul, dar şi cei care au terminat gimnaziul acordă traficului de influenţă un loc mai puţin important între sursele de îmbogăţire, în timp ce subiecţii aflaţi la extremele sistemului educaţional (fără şcoală şi studii superioare şi specializări postuniversitare) consideră că tocmai acesta reprezintă una din sursele averilor din perioada luată în discuţie.

Persoanele **inactive** consideră, într-o proporţie semnificativ mai mare, drept surse de îmbogăţire în perioada de tranziţie: afacerile ilicite, pilele şi relaţiile, traficul de influenţă, mita şi implicarea în politică. **Managerii, patronii şi subiecţii cu ocupaţii intelectuale** sunt de părere că afacerile ilicite sunt, de cele mai multe ori, sursa averilor de după 1989. Celelalte categorii ocupaţionale consideră că pilele şi relaţiile stau la baza averilor constituite în ultimii 14 ani.

Diferenţele dintre opţiunile subiecţilor care provin din mediul **rural** sau **urban** nu sunt semnificative. De asemenea, variabila **sex** nu reprezintă nici în acest

caz o variabilă care determină modificări semnificative asupra răspunsurilor subiecţilor privind sursele de îmbogăţire de după 1989.

PERCEPŢIA EFICIENŢEI MĂSURILOR DE PREVENIRE ŞI CONTROL AL CORUPŢIEI

ROXANA BRATU

1. APRECIERI ALE POPULAŢIEI PRIVIND EVOLUŢIA FENOMENULUI CORUPŢIEI ÎN ROMÂNIA

Populaţia apreciază, în proporţie de 34,3%, că în România corupţia poate fi redusă *în foarte mare măsură* sau *în mare măsură*. Peste jumătate din populaţia investigată (55,5%) consideră că fenomenul poate fi redus *în mică măsură* sau *în foarte mică măsură*. O proporţie de 5,5% dintre cei chestionaţi afirmă că fenomenul corupţiei nu poate fi redus. Variabila **sex** nu discriminează foarte bine opiniile bărbaţilor şi femeilor privind evoluţia fenomenului corupţiei. Observăm totuşi că femeile sunt mai pesimiste, comparativ cu bărbaţii, considerând că fenomenul poate fi redus *în mică* şi *foarte mică măsură* (vezi diagrama nr. 1).

Diagrama nr. 1

CONSIDERAŢI CĂ ÎN ROMÂNIA CORUPŢIA POATE FI REDUSĂ

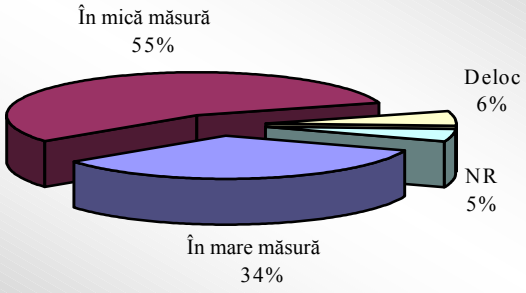

„Revista Română de Sociologie”, serie nouă, anul XVI, nr. 3–4, p. 263–272, Bucureşti, 2005

Opiniile subiecţilor din cele trei **categorii de vârste** nu diferă semnificativ, singura menţiune care se impune este că tinerii sunt mai pesimişti în ceea ce priveşte evoluţia corupţiei în România.

Subiecţii cu **niveluri de instrucţie** medii au tendinţa să aprecieze mult mai nefavorabil decât cei cu nivel superior şi inferior evoluţia fenomenului corupţiei în România, sunt deci mai pesimişti, considerând că aceasta nu poate fi redusă decât în mică măsură sau deloc. Optimiştii sunt, în cea mai mare măsură, persoanele cu studii superioare.

În funcţie de **statutul ocupaţional**, opiniile subiecţilor privind evoluţia fenomenului corupţiei în România se distribuie astfel: persoanele inactive consideră într-o proporţie semnificativ diferită că fenomenul corupţiei poate fi redus, în mare şi foarte mare măsură.

Categoriile de persoane cele mai pesimiste în legătură cu evoluţia fenomenului corupţiei în România sunt **muncitorii, funcţionarii în administraţie** şi **zilierii**. Deşi între optimişti şi pesimişti nu sunt diferenţe semnificative, se poate afirma că cei mai optimişti sunt lucrătorii în servicii sau comerţ, tehnicienii/maiştrii şi agricultorii.

Mediul de rezidenţă al respondenţilor nu influenţează în mod semnificativ aprecierile privind capacitatea României de a reduce corupţia. Se poate afirma că cei din mediul rural sunt mai optimişti în această privinţă decât cei din mediul urban.

2. ESTIMĂRI ALE POPULAŢIEI PRIVIND EFICIENŢA INSTITUŢIILOR IMPLICATE ÎN PREVENIREA ŞI CONTROLUL CORUPŢIEI

Populaţia estimează că cele mai eficiente instituţii implicate în prevenirea şi controlul corupţiei sunt: *Parchetul Naţional Anticorupţie* (18,3% consideră că este *cea mai eficientă* instituţie), *mass-media* (16,3%), *justiţia* (14,3%), *poliţia* (10,4%) şi *organizaţiile internaţionale* (Banca Mondială, de exemplu) (10,1%). Parlamentul este apreciat ca fiind cea mai ineficientă instituţie de prevenire şi control al corupţiei (3,2%) (vezi diagrama nr. 2).

Distribuţia ierarhiei aprecierilor în funcţie de **sex** este asemănătoare atât pentru bărbaţi cât şi pentru femei, ambele categorii acordând un credit mai mare Parchetului Naţional Anticorupţie, mass-mediei, justiţiei şi poliţiei şi creditând cel mai puţin Parlamentul. Dacă luăm însă în considerare opiniile divergente, observăm că justiţia este apreciată mai mult de bărbaţi, în timp ce femeile consideră mai eficient Parchetul Naţional Anticorupţie şi mass-media.

Din împărţirea subiecţilor în trei categorii convenţionale, subiecţi până în 29 de ani, subiecţi între 30 şi 54 de ani şi subiecţi peste 55 de ani, coincidenţa aprecierilor cu privire la eficienţa în prevenirea şi controlul corupţiei principalelor instituţii apare, în cazul tuturor, în legătură cu **mass-media, Parchetul Naţional Anticorupţie** şi **justiţia.**

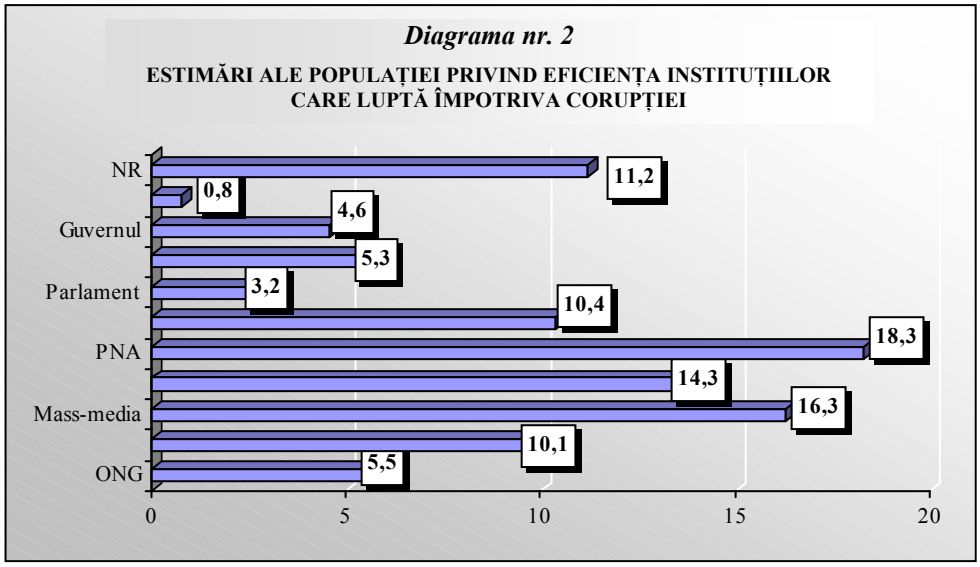

În ceea ce priveşte **nivelul de instrucţie** al subiecţilor, se pot infera următoarele tendinţe semnificative:

– pe măsură ce creşte nivelul de instrucţie, creşte pragul de apreciere privind eficienţa PNA a mass-mediei, a ONG şi a organizaţiilor internaţionale;

– pe măsură ce creşte nivelul de instrucţie, scade pragul de apreciere privind eficienţa poliţiei, a parlamentului, a preşedinţiei, a guvernului.

Distribuţia persoanelor în funcţie de **statutul ocupaţional** relevă faptul că atât persoanele active cât şi cele inactive consideră că cele mai eficiente instituţii implicate în prevenirea şi controlul corupţiei sunt: PNA, mass-media şi justiţia.

Toate **categoriile ocupaţionale** consideră că cele mai eficiente instituţii de prevenire şi control al corupţiei sunt mass-media, PNA şi justiţia, diferenţele fiind uneori semnificative. Cu excepţia zilierilor, toate celelalte categorii profesionale consideră Parlamentul cea mai ineficientă instituţie de control social al corupţiei.

Mediul de rezidenţă nu influenţează în mod semnificativ distribuţia opiniilor subiecţilor privind eficienţa activităţii instituţiilor menţionate în prevenirea şi controlul corupţiei. Se poate afirma totuşi că persoanele din mediu urban consideră că cele mai eficiente instituţii sunt, în ordine, PNA, mass-media, organizaţiile internaţionale şi justiţia, în timp ce persoanele din mediul rural consideră că cele mai eficiente instituţii de prevenire şi control sunt PNA, justiţia, mass-media şi poliţia. Ambele categorii creditează cel mai puţin Parlamentul, considerându-l cea mai ineficientă instituţie.

Deşi opiniile **bărbaţilor** şi ale **femeilor** privind eficienţa instituţiilor de control social în diminuarea faptelor de corupţie în rândul diverselor categorii de

persoane sunt sensibil egale, se poate infera o uşoară tendinţă a bărbaţilor de a da mai mult credit acestor instituţii.

Din împărţirea subiecţilor care au alcătuit eşantionul în trei **categorii distincte de vârstă**, rezultă coincidenţa opiniilor cu privire la diminuarea actelor de corupţie din rândul diverselor categorii de populaţie menţionate. Pe grupuri distincte de vârste:

– Persoanele între 18 şi 29 de ani consideră că instituţiile de control social au reuşit să reducă, în primul rând, corupţia din rândurile poliţiştilor.

– Persoanele cu vârste cuprinse între 30 şi 54 de ani afirmă că instituţiile de la întrebarea precedentă au reuşit să diminueze corupţia din rândul cetăţenilor în general.

– Persoanele cu vârste peste 55 de ani consideră că s-a diminuat corupţia din rândurile funcţionarilor publici.

În funcţie de variabila **nivel de instrucţie,** constatăm că persoanele fără studii consideră că instituţiile enumerate mai sus au reuşit cu preponderenţă să diminueze actele de corupţie din rândul poliţiştilor. Persoanele cu studii gimnaziale consideră că actele de corupţie au fost diminuate mai ales în cadrul funcţionarilor publici, ceea ce coincide cu părerea persoanelor cu un nivel de instrucţie mai ridicat (liceu). Părerile celor cu studii superioare coincid cu cele ale persoanelor fără studii, deşi intensitatea opiniei nu este aceeaşi. Se poate constata că, pe măsură ce creşte nivelul instrucţiei, scade procentul celor care consideră că fenomenul corupţiei s-a diminuat în rândul unor categorii de persoane: miniştri, politicieni, poliţişti, judecători, procurori, vameşi şi cetăţeni, în general.

Persoanele **inactive** consideră că instituţiile de control social au redus corupţia din rândurile politicienilor, oamenilor de afaceri şi miniştrilor. Pe de altă parte, persoanele active consideră că aceleaşi instituţii au redus corupţia din rândurile jurnaliştilor, cadrelor militare şi profesorilor.

Patronii/managerii, funcţionarii în administraţie, lucrătorii în servicii sau comerţ, muncitorii şi zilierii consideră că instituţiile de mai sus au reuşit să reducă corupţia în rândurile cetăţenilor, funcţionarilor publici şi poliţiştilor. Persoanele cu ocupaţii intelectuale consideră că aceleaşi instituţii au redus corupţia din rândurile cetăţenilor, jurnaliştilor şi poliţiştilor, în timp ce persoanele care sunt tehnicieni sau maiştri consideră că s-a redus corupţia din rândurile cetăţenilor, procurorilor şi funcţionarilor publici. Diferenţele nu sunt semnificative.

În funcţie de **mediul de rezidenţă,** se constată că persoanele din mediul urban consideră că instituţiile enumerate la întrebarea precedentă au eşuat în reducerea corupţiei din rândurile politicienilor, oamenilor de afaceri şi miniştrilor. Persoanele din mediul rural consideră că cel mai mare eşec al instituţiilor de control social este, în primul rând, reducerea corupţiei din rândul medicilor, al politicienilor şi oamenilor de afaceri.

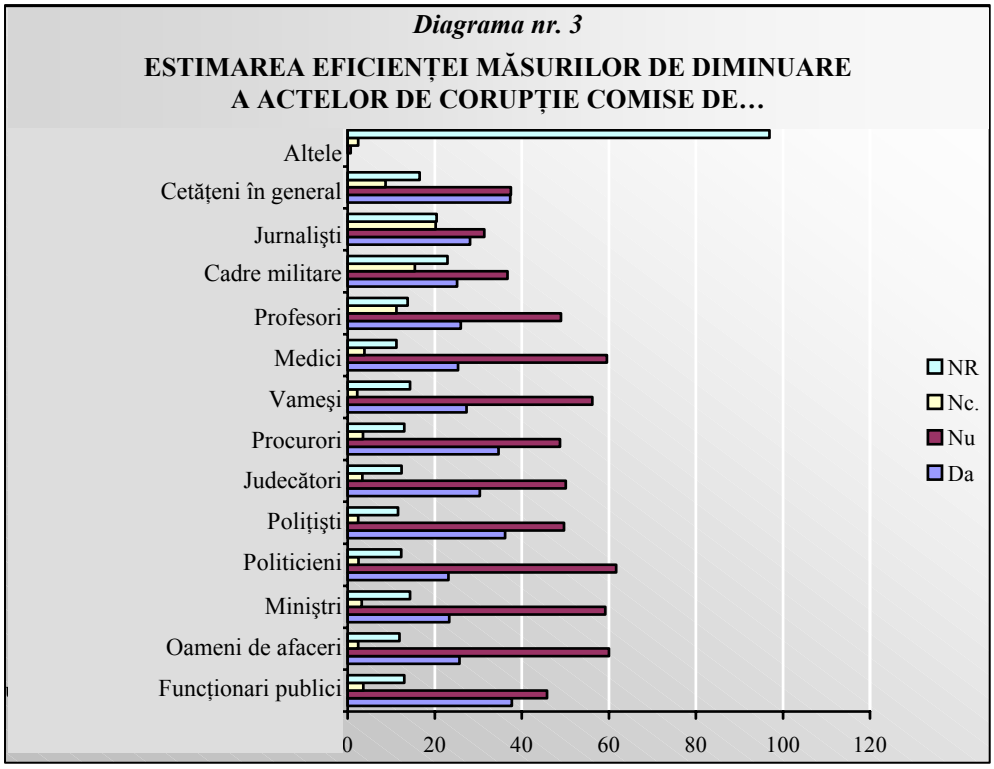

3. OPINIILE POPULAȚIEI PRIVIND SANCȚIUNILE APLICATE PÂNĂ ACUM PERSOANELOR CARE AU COMIS FAPTE DE CORUPȚIE

În ceea ce priveşte modul de aplicare a sancțiunilor celor care au comis fapte de corupție, 51,7% din populație consideră că sancțiunile au fost *foarte blânde* şi *blânde*, 25,1% *moderate,* 5,3% *severe* şi *foarte severe* şi 13,7% consideră că *nu s-au aplicat* (4,3% non-răspunsuri) (vezi diagrama nr. 4).

Deşi există un consens atât în rândul **bărbaților** cât şi în cel al **femeilor** cu privire la faptul că sancțiunile aplicate până acum persoanelor care au comis fapte de corupție au fost blânde, putem spune că bărbații consideră acest fapt într-o măsură mai mare decât femeile.

Grupele de **vârstă** care exprimă cel mai intens opinia, potrivit căreia sancțiunile aplicate până acum pentru fapte de corupție au fost blânde, sunt persoanele până în 29 de ani şi persoanele peste 55 de ani. Respondenții cu vârste cuprinse între 30 şi 54 de ani consideră în cea mai mare proporție că nu s-au aplicat sancțiunile pentru fapte de corupție.

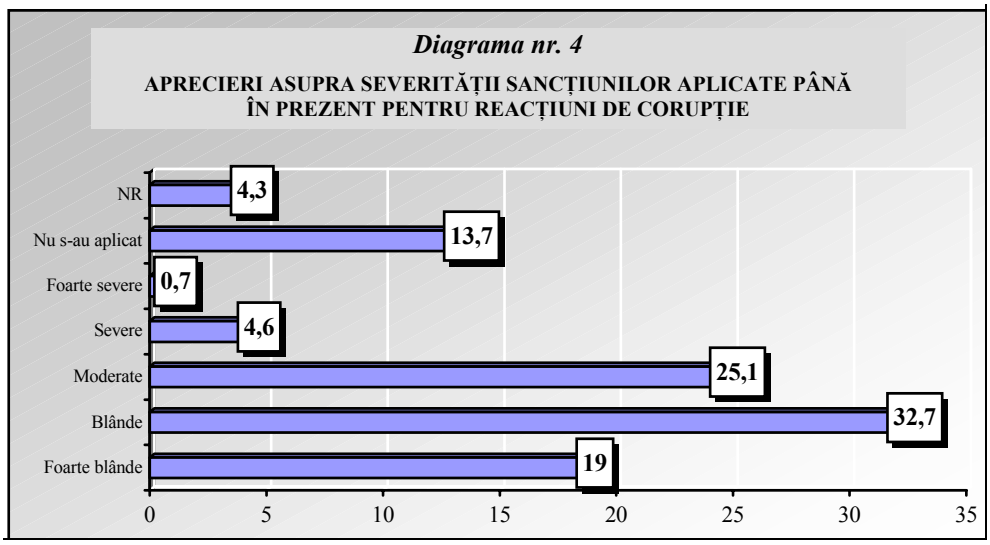

Considerând **nivelul de instrucție**, grupul de subiecți care au studii medii exprimă cel mai intens opinia potrivit căreia sancțiunile aplicate până în prezent pentru infracțiuni de corupție au fost blânde şi foarte blânde, diferențele fiind semnificative între categoriile stabilite.

Distribuția opțiunilor subiecților privind gradul de severitate al sancțiunilor aplicate pentru infracțiuni de corupție, în funcție de **statutul ocupațional,** nu este semnificativ diferită. Totuşi remarcăm faptul că persoanele inactive consideră într-o proporție mai mare decât cele active că sancțiunile au fost blânde şi foarte blânde.

Din analiza distribuției populației în funcție de variabila **ocupație**, rezultă că opțiunile subiecților privind severitatea sancțiunilor nu este semnificativ diferită în funcție de aceasta. Totuşi, tehnicienii, muncitorii şi lucrătorii în comerț apreciază într-o proporție mai mare decât celelalte categorii că sancțiunile au fost blânde.

Mediul de rezidență nu influențează distribuția pe categorii a opiniilor celor investigați, atât persoanele din mediul urban, cât şi cele din mediul rural considerând că sancțiunile aplicate celor care au săvârşit fapte de corupție au fost blânde.

4. APRECIERI ASUPRA CAPACITĂȚII GUVERNELOR ROMÂNIEI DE A REDUCE FENOMENUL CORUPȚIEI ŞI ASUPRA EFICIENȚEI MĂSURILOR ANTICORUPȚIE ADOPTATE

Opiniile populației privind capacitatea guvernelor României de a reduce corupția până în prezent sunt următoarele: 8,9% consideră că guvernele României au redus corupția *în foarte mare măsură* şi *în mare măsură*, 68,2% *în mică măsură* şi *în foarte mică măsură*, 19,5% *deloc*, iar 3,4% n-au răspuns (vezi diagrama nr. 5).

Diagrama nr. 5

ESTIMAREA CAPACITĂȚII GUVERNELOR ROMÂNIEI DE A REDUCE FENOMENUL CORUPȚIEI

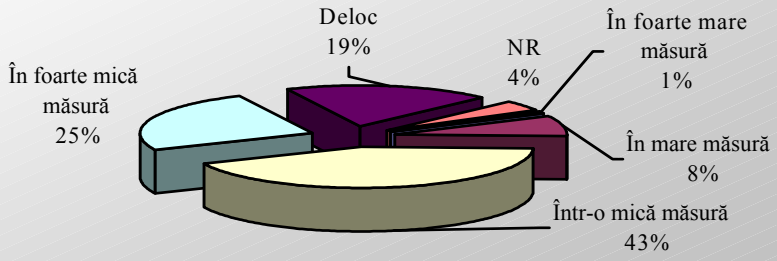

Atât **bărbații** cât şi **femeile** consideră că guvernele României nu au redus corupția sau au redus-o foarte puțin.

Distribuția intervievaților pe trei grupe de **vârstă** arată că există un larg şi deplin consens, în ceea ce priveşte capacitatea guvernelor de a reduce fenomenul corupției din România. Se poate observa totuşi că persoanele până în 29 de ani consideră, într-o proporție mai mare, că nu s-au luat suficiente măsuri în acest sens.

Distribuția subiecților în funcție de **nivelul de instrucție** respectă distribuția generală, nefiind diferențe semnificative între diversele categorii. Astfel, toți subiecții opinează că guvernele au reuşit să reducă fenomenul corupției doar în mică măsură. Pe măsură ce creşte nivelul de instrucție, creşte şi proporția subiecților care consideră că guvernele nu au redus deloc corupția.

Nu există diferențe semnificative între populația **activă** şi cea **inactivă** în ceea ce priveşte estimarea capacității guvernelor României de a reduce fenomenul corupției. Totuşi, persoanele inactive consideră, într-o proporție mai mare decât cele active, că guvernele României au reuşit să reducă fenomenul în mare şi foarte mare măsură.

Deşi nu apar diferențe semnificative, **funcționarii în administrație** consideră, într-o proporție mai mare decât celelalte categorii, că guvernele din România nu au redus deloc fenomenul corupției, persoanele cele mai optimiste din acest punct de vedere fiind muncitorii.

Distribuția persoanelor în funcție de **mediul de rezidență** arată că nu există diferențe semnificative între opiniile celor din mediul urban şi ale celor din mediul rural, în sensul că toți apreciază că guvernele din România au reuşit doar în mică măsură să reducă fenomenul corupției.

Apreciind eficiența măsurilor anticorupție luate până în prezent de Guverne, 51,7% dintre cei chestionați consideră că *unele măsuri au fost eficiente, altele nu*,

34,2% cred că măsurile au fost *ineficiente* şi 6,8% consideră că au fost *eficiente* (7,2% sunt non-răspunsuri) (vezi diagrama nr. 6).

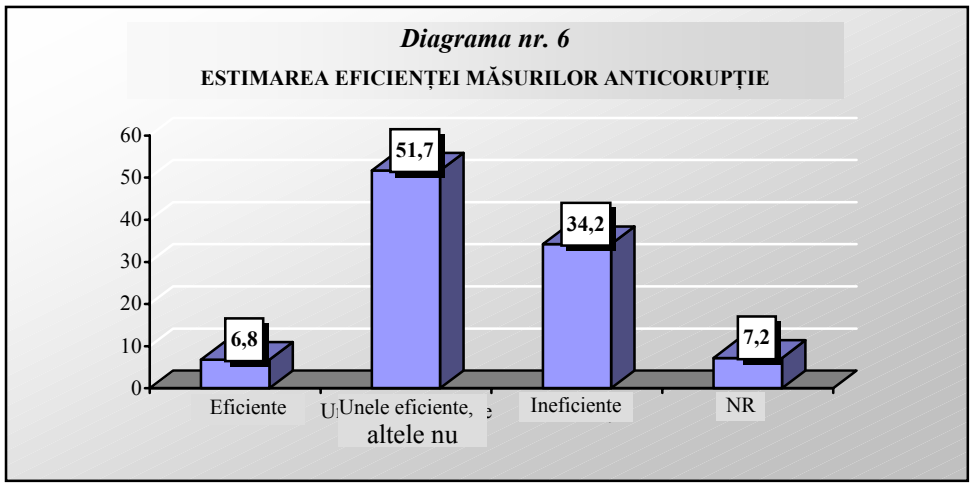

Atât **bărbaţii** cât şi **femeile** consideră că, dintre măsurile luate, până în prezent, de guvernele României pentru prevenirea şi controlul corupţiei, unele au fost eficiente, altele nu.

Deşi există un larg consens, în ansamblul lotului investigat, persoanele cu **vârste** cuprinse între 30 şi 54 de ani sunt cele mai înclinate să creadă că măsurile luate de guvernele României pentru reducerea fenomenului corupţiei au fost ineficiente. Persoanele mai tinere (până în 29 de ani) sunt cele mai moderate, afirmând că unele măsuri au fost eficiente, altele nu.

Toate categoriile de subiecţi consideră că unele măsuri anticorupţie luate de guverne au fost eficiente, iar altele nu, neexistând diferenţe semnificative.

Populaţia **activă** consideră că măsurile luate de guverne pentru a reduce corupţia au fost preponderent ineficiente, spre deosebire de populaţia inactivă, care consideră că unele măsuri au fost eficiente, altele nu, diferenţele fiind semnificative.

Distribuţia opiniilor populaţiei în funcţie de **ocupaţie** relevă faptul că zilierii şi patronii exprimă opiniile cele mai intense cu privire la ineficienţa măsurilor anticorupţie.

Persoanele din **mediul rural** consideră, ca şi cele din mediul urban, că unele măsuri luate de guverne pentru reducerea fenomenului corupţiei au fost eficiente, altele nu.

5. EVALUAREA ACTIVITĂŢII PARCHETULUI NAŢIONAL ANTICORUPŢIE

În ceea ce priveşte activitatea Parchetului Naţional Anticorupţie, 37,7% din populaţie se declară *foarte mulţumită* şi *mulţumită*, iar 44,1% este *destul de nemulţumită* şi *foarte nemulţumită* (18,3% non-răspunsuri) (vezi diagrama nr. 7).

Diagrama nr. 7

EVALUAREA ACTIVITĂȚII PARCHETULUI NAȚIONAL ANTICORUPȚIE

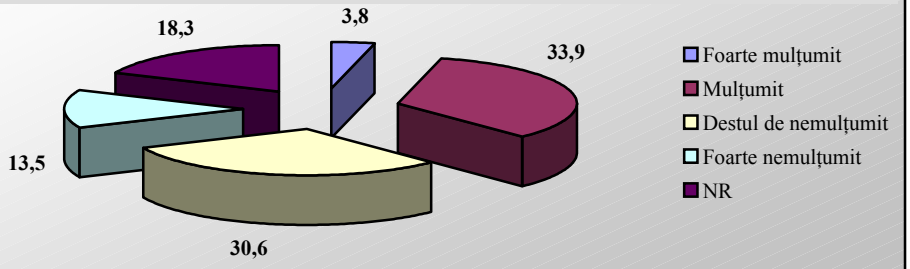

În aprecierea activității Parchetului Național Anticorupție, **bărbații** se declară mai mulțumiți decât **femeile**, diferența fiind semnificativă.

Din împărțirea subiecților pe **categorii de vârste**, rezultă că populația cu vârstă până în 54 de ani se declară nemulțumită, în timp ce populația mai în vârstă (peste 55 de ani) se declară foarte mulțumită şi mulțumită.

Distribuția în funcție de **nivelul de instrucție** a relevat următoarele aspecte:

– Persoanele cu nivel de instrucție mai scăzut (fără şcoală sau cu studii gimnaziale) sunt mulțumite de activitatea desfăşurată până în prezent de PNA, în timp ce persoanele cu nivel de instrucție mediu şi superior sunt nemulțumite într-o proporție semnificativă.

– Numărul de non-răspunsuri este foarte ridicat – 36,4% la personale fără studii, acesta scăzând pe măsură ce creşte nivelul de instrucție, fapt explicabil prin aceea că PNA-ul este o instituție nouă (a fost înființat în anul 2002).

Deşi nu există diferențe semnificative între populația **activă** şi cea **inactivă** în ceea ce priveşte evaluarea activității PNA, remarcăm totuşi că procentul persoanelor din populația inactivă care îşi manifestă nemulțumirea este mai ridicat.

Tehnicienii/maiştrii consideră că măsurile luate până în prezent de PNA pentru a reduce fenomenul corupției au fost ineficiente, în timp ce restul populației consideră că unele au fost eficiente, altele nu.

Persoanele din mediul **rural** sunt mai mulțumite de activitatea desfăşurată de PNA în prevenirea şi controlul corupției. Diferențele sunt semnificative.

42,4% din populație consideră că PNA s-a ocupat până în prezent de cazuri ce pot fi incluse în marea corupție, 34,1% din populație se situează pe poziția opusă, iar 23,5% dintre persoane nu au răspuns (vezi diagrama nr. 8).

Deşi toată populația consideră că Parchetul Național Anticorupție s-a ocupat de cazuri ce pot fi incluse în „marea corupție”, o proporție mai mare dintre **bărbați** a răspuns pozitiv la întrebare.

Diagrama nr. 8

APRECIERI ALE POPULAȚIEI PRIVIND IMPLICAREA PNA ÎN REDUCEREA CORUPȚIEI „MARI”

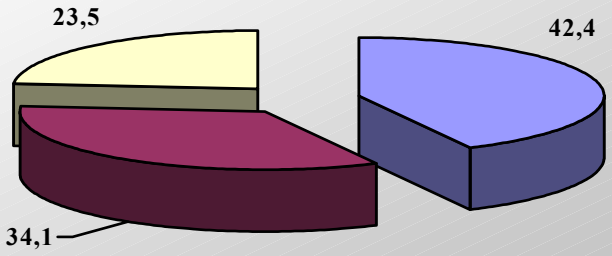

În funcție de distribuția indivizilor după indicatorul socio-demografic **vârstă**, se observă diferențe la nivelul populației de vârstă medie, în sensul că intensitatea opiniilor cu privire la faptul că PNA nu s-a ocupat de cazuri de mare corupție este mai puternică.

Subiecții cu un **nivel de instrucție** scăzut (fără studii) consideră într-o proporție semnificativ mai mică decât celelalte categorii că PNA a anchetat cazuri de mare corupție.

Distribuția aprecierilor în funcție de **statusul ocupațional** al subiecților este compatibilă cu distribuția generală, dar populația inactivă este tentată să-şi exprime părerea cu privire la rezolvarea de către PNA a cazurilor de mare corupție.

Funcționarii în administrație, agricultorii şi muncitorii consideră că PNA s-a implicat în reducerea corupției „mari”, în timp ce restul categoriilor de persoane sunt sceptice în această privință.

Atât persoanele din mediul **urban**, cât şi cele din mediul **rural** consideră că PNA s-a ocupat de cazuri de mare corupție. Se remarcă totuşi numărul mare de non-răspunsuri, în special al respondenților din mediul rural.

SOLUȚII PRINCIPALE DE COMBATERE ŞI PREVENIRE A FENOMENULUI DE CORUPȚIE

SORIN M. RĂDULESCU

1. OPINIILE POPULAȚIEI INVESTIGATE PRIVIND „PRESIUNILE" EXERCITATE ASUPRA UNOR AUTORITĂȚI PENTRU INFLUENȚAREA DECIZIILOR LUATE DE ACESTEA

Conform opiniei celor investigați, cele mai „vulnerabile" categorii de persoane asupra cărora se exercită, *în mare şi foarte mare măsură*, cele mai mari presiuni pentru a le fi influențate deciziile sunt, în ordine, *polițiştii* (57,8% dintre cei investigați susțin această părere), *primarii* (56,0%), *judecătorii* (54,1%) şi *procurorii* (51,7%). *Notarii* şi *avocații* par, în opinia subiecților, autorități mai puțin vulnerabile la presiunile menționate. Dintre cei investigați, 45%, respectiv 38% consideră că asupra acestor două categorii se exercită presiuni numai *în mică şi foarte mică măsură* (vezi diagrama nr. 1).

Diagrama nr. 1

OPINII PRIVIND CATEGORIILE DE PERSOANE ASUPRA CĂRORA SE EXERCITĂ PRESIUNI PENTRU A LI SE INFLUENȚA DECIZIILE

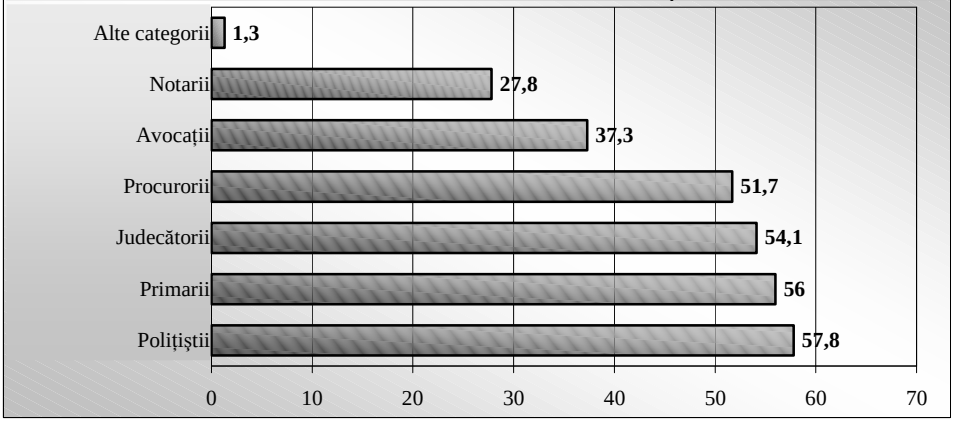

„Revista Română de Sociologie", serie nouă, anul XVI, nr. 3–4, p. 273–285, București, 2005

1.1. APRECIERI PRIVIND „PRESIUNILE" EXERCITATE ASUPRA UNOR AUTORITĂȚI, ÎN RAPORT CU VARIABILELE SOCIO-DEMOGRAFICE

Atât femeile, cât şi bărbaţii consideră, în proporţii relativ egale, că presiunile cele mai pronunţate se exercită asupra poliţiştilor, primarilor şi, într-o măsură aproximativ egală, asupra judecătorilor şi procurorilor.

Aceeaşi distribuţie a opiniilor tinde să caracterizeze şi grupurile de vârstă, deşi cei mai tineri par să susţină, într-o proporţie relativ mai mare decât cei maturi sau mai vârstnici, că poliţiştii, primarii şi procurorii sunt categoriile asupra cărora se exercită cele mai intense presiuni.

În funcţie de nivelul de instrucţie, subiecţii cu studii superioare consideră, într-o pondere mai mare decât celelalte grupuri de instrucţie, că, în ordine, asupra poliţiştilor, primarilor, judecătorilor şi procurorilor se exercită cele mai mari presiuni, în timp ce aceia fără şcoală apreciază că, în primul rând, procurorii reprezintă categoria cea mai expusă presiunilor.

Indiferent de ocupaţia subiecţilor, aceştia plasează pe primele locuri în categoria persoanelor asupra cărora se exercită presiuni pentru a le fi influenţate deciziile: poliţiştii şi primarii. În raport cu statutul ocupaţional, atât persoanele active, cât şi cele inactive, par să considere că presiuni se exercită asupra tuturor categoriilor menţionate, fără diferenţe importante.

Spre deosebire de cei din mediul rural, cei din mediul urban împărtăşesc, într-o proporţie sensibil mai mare, aprecierea conform căreia poliţiştii, primarii şi judecătorii sunt persoanele asupra cărora se exercită cele mai mari presiuni.

1.2. OPINII CU PRIVIRE LA CEI CARE EXERCITĂ PRESIUNI ASUPRA DIFERITELOR AUTORITĂȚI

Politicienii (o pondere de circa 20% din lotul investigat susţine această afirmaţie), *persoanele cu funcţii de conducere* (aproximativ 17,0%), *oamenii care au bani, influenţă şi relaţii* (8,5%), la fel ca şi *cei care au anumite interese* (6,6%) exercită – declară cei investigaţi – cele mai intense presiuni. Restul de circa 20% se referă la diverse categorii de persoane care exercită asemenea presiuni. Este de menţionat, în acelaşi timp, că aproape 28% din ansamblul lotului a refuzat sau nu a ştiut ce să răspundă la întrebarea (deschisă) privind pe cei care exercită presiuni asupra diferitelor autorităţi pentru a le influenţa deciziile[*] (vezi diagrama nr. 2).

2. PERCEPŢIA CETĂŢENILOR CU PRIVIRE LA PRINCIPALELE PROBLEME IMPLICATE ÎN REALIZAREA ACTULUI DE JUSTIŢIE

În opinia subiecţilor investigaţi, principalele probleme care apar în realizarea actului de justiţie din România sunt următoarele: *coruperea unor magistraţi* (aproximativ 76% din lot este de acord cu această apreciere), *existenţa unor legi*

[*] Dat fiind numărul mare de non-răspunsuri şi marea diversitate a variantelor de răspuns, am renunţat la punerea în corelaţie a răspunsurilor subiecţilor cu principalele variabile socio-demografice.

ambigue care dau naştere unor interpretări multiple (73,7%) şi *traficul de influență exercitat de unii avocați pe lângă magistrați* (65,3%).

Diagrama nr. 2

OPINII PRIVIND CATEGORIILE DE PERSOANE CARE EXERCITĂ PRESIUNI ASUPRA UNOR AUTORITĂȚI PENTRU A LE INFLUENȚA DECIZIILE

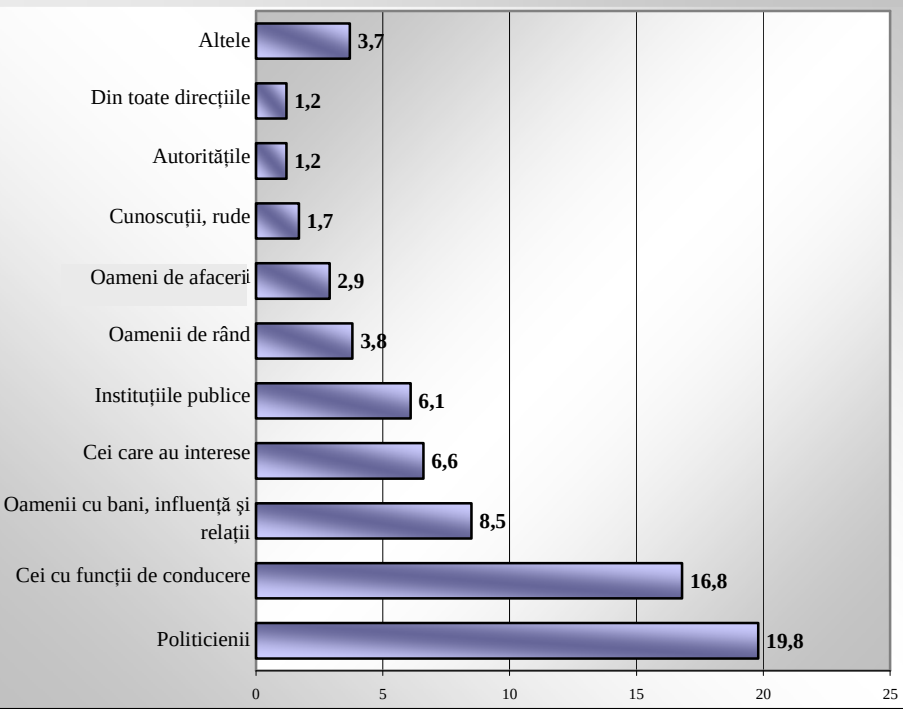

Dintre alte opinii, care întrunesc ponderi relativ mai mici, se pot menționa: *existența unui mare număr de dosare care trebuie soluționate de către judecători* (52,1%) şi *absența (cvasi) completă a independenței profesionale a acestora* (circa 39%).

Cele mai puține opinii vizează *lipsa echipamentului informatic din instituțiile unde se realizează actul de justiție* (38,2%) şi *pregătirea profesională a judecătorilor* (24,0%) (vezi diagrama nr. 3).

În timp ce optimiştii par să considere că *traficul de influență exercitat de avocați în rândul magistraților* şi *lipsa de independență* a acestora constituie cele mai importante obstacole în calea actului de justiție, pesimiştii tind să aprecieze că aceste obstacole vizează, cu precădere, *coruperea magistraților* şi *ambiguitatea unor legi,* fapt care permite interpretări multiple ale acestora.

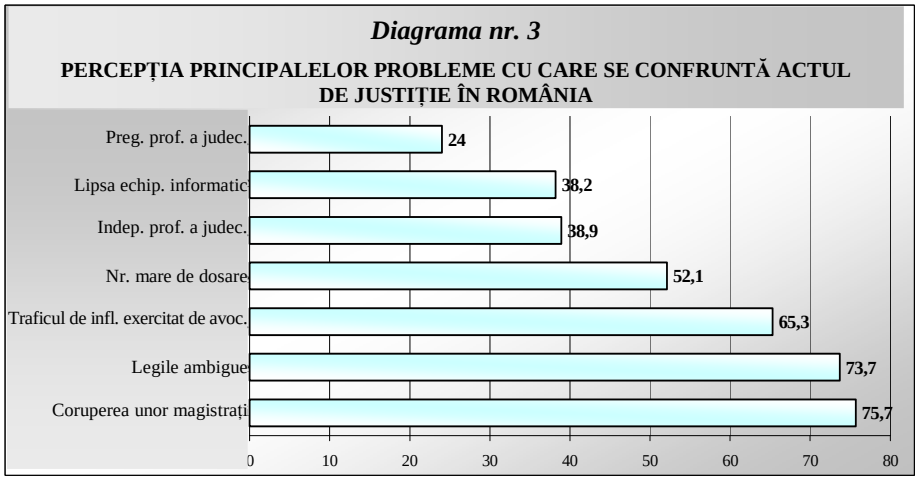

2.1. APRECIERI CU PRIVIRE LA PRINCIPALELE PROBLEME IMPLICATE DE ACTUL DE JUSTIȚIE, ÎN FUNCȚIE DE CELE MAI IMPORTANTE VARIABILE SOCIO-DEMOGRAFICE

Spre deosebire de bărbați, care plasează pe primul loc, în ansamblul problemelor implicate de actul de justiție, *coruperea unor magistrați*, femeile situează pe primul loc *legile ambigue*, care dau naştere unor interpretări multiple.

Asemenea probleme sunt apreciate ca fiind importante de către toate categoriile de vârstă, cu precădere de către tineri, cei de vârstă mijlocie considerând că, mai ales, *numărul mare de dosare* şi *lipsa echipamentului informatic* reprezintă problemele principale cu care se confruntă actul de justiție, în timp ce aceia de vârstă mijlocie apreciază, într-o pondere mai mare decât celelalte grupuri de vârstă, că *traficul de influență exercitat de unii avocați* pe lângă magistrați constituie problema cea mai importantă.

În raport cu nivelul de instrucție, nu există deosebiri sensibile între opinii. Aceia care au studii superioare susțin, în proporții mai mari decât alte categorii de şcolarizare, opinia că principalele probleme implicate de actul de justiție din România sunt, în ordine, coruperea unor magistrați, traficul de influență exercitat de unii avocați pe lângă magistrați şi legile ambigue. Cei complet lipsiți de studii împărtăşesc o opinie absolut similară. Din rândul celor care au absolvit liceul sau diverse specializări postliceale, majoritatea apreciază că, în primul rând, coruperea unor magistrați şi, în al doilea rând, legile ambigue reprezintă cele mai importante probleme pe care le ridică actul de justiție din România, opinie susținută, de altfel, şi de cei care au absolvit şcoala primară şi gimnazială.

Marea majoritate a subiecților, indiferent de ocupația pe care o au, sunt de acord în unanimitate că, în primul rând, *coruperea unor magistrați* şi, în al doilea rând, *legile ambigue* reprezintă problemele principale cu care se confruntă actul de justiție în România.

De asemenea, în funcție de statutul ocupațional, nu există diferențe sensibile între opinii, toți subiecții situând pe primele trei locuri problema *coruperii unor magistrați*, *legile ambigue* şi *traficul de influență exercitat de unii avocați* pe lângă magistrați.

În raport cu mediul de rezidență, spre deosebire de cei din mediul urban, care susțin, în proporții mai mari, că, în primul rând, *coruperea unor magistrați* constituie principala problemă implicată de actul de justiție din România, cei din mediul rural apreciază, într-o pondere relativ mai mare, că o asemenea problemă o constituie, cu precădere, *legile ambigue* şi, în al doilea rând, *numărul mare de dosare*.

3. PROPUNERI VIZÂND REDUCEREA AMPLORII ŞI A INTENSITĂȚII FENOMENULUI DE CORUPȚIE ÎN ROMÂNIA

3.1. PROPUNERI PRIVIND PRINCIPALELE SOLUȚII SPECIFICE DE REDUCERE A FENOMENULUI DE CORUPȚIE

În opinia subiecților investigați, principalele soluții care vizează reducerea corupției din România sunt, *în mare şi foarte mare măsură*, următoarele: *înăsprirea sancțiunilor pentru persoanele corupte* (89,3% din lot este de acord cu această soluție), *adoptarea unor legi anticorupție mai bune* (84,0%), *creşterea nivelului salariilor celor care lucrează în sectorul public* (81,8%), *selecția mai riguroasă a acelora care urmează să ocupe funcții de conducere* (80,2%) şi *simplificarea birocrației* în instituțiile de interes public din România (79,9%). Alte soluții vizează într-o măsură relativ mai mică *intensificarea controalelor administrative interne* din instituțiile menționate (76,1%), *respectarea de către funcționarii publici a deontologiei profesionale* (72,7%) şi *realizarea reformei în domeniul justiției* (70,6%) (vezi diagrama nr. 4).

Diagrama nr. 4

PROPUNERI PRIVIND REDUCEREA FENOMENULUI DE CORUPȚIE

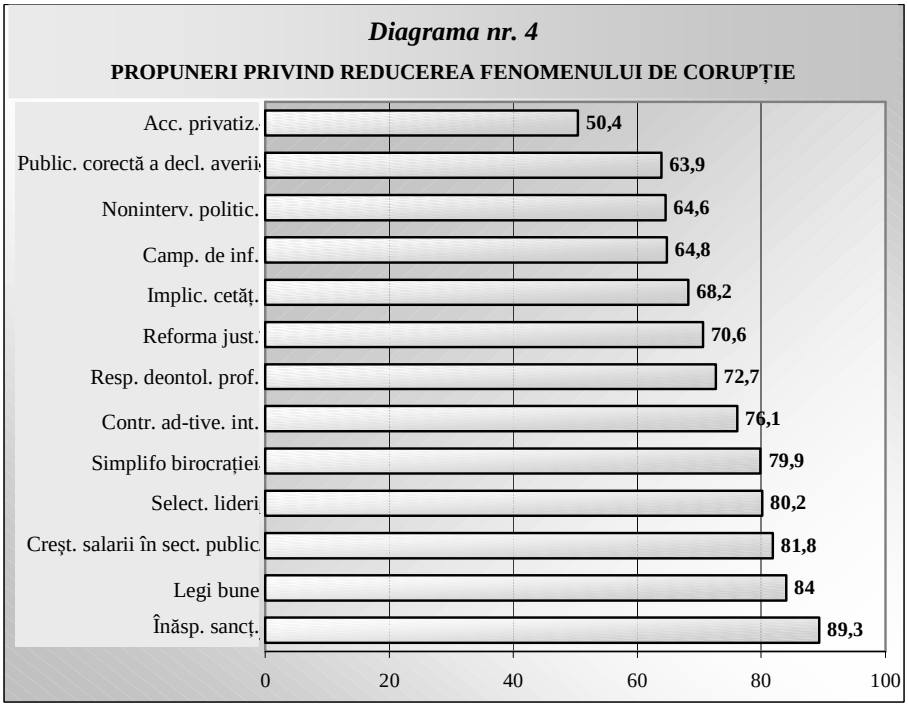

Dintre opiniile care vizează soluții *în mai mică şi foarte mică măsură* pot fi menționate: *accelerarea procesului de privatizare* (28,7% din ponderea acelora care susțin asemenea soluții), *implicarea directă a cetățenilor în lupta contra corupției* (24,4%) şi *publicarea mai corectă a declarațiilor de avere ale politicienilor* (24,2%).

Comparativ cu optimiştii, care par să pună accentul pe *înăsprirea sancțiunilor* şi *selecția mai riguroasă a liderilor*, pesimiştii tind să considere că *sporirea salariilor celor care lucrează în sectorul public* şi *simplificarea birocrației* sunt măsuri prioritare de combatere a corupției.

3.2. CLASIFICAREA GENERALĂ A PROPUNERILOR SUBIECȚILOR PRIVIND REDUCEREA FENOMENULUI DE CORUPȚIE ÎN FUNCȚIE DE VARIABILELE SOCIO-DEMOGRAFICE

Regruparea tuturor propunerilor specifice menționate în categorii cu caracter mai general a evidențiat faptul că, peste 85% dintre subiecți consideră soluțiile cu caracter *instituțional* ca fiind cele mai importante măsuri de combatere a corupției din România (vezi tabelul nr. 3).

Tabelul nr. 1

Soluții cu caracter general împotriva corupției, propuse de subiecți

SOLUȚII GENERALE ÎMPOTRIVA CORUPȚIEI	INTENSITATEA PERCEPȚIILOR POPULAȚIEI		
	În mare şi foarte mare măsură	În mică şi foarte mică măsură	Deloc
Soluții cu caracter instituțional *****	85,3	11,5	3,2
Soluții cu caracter juridic ******	49,5	38,9	11,6
Soluții care privesc participarea cetățenilor la combaterea corupției *******	57,0	37,8	5,1
Soluții cu caracter politic ********	58,9	27,0	14,1

** Simplificarea birocrației; Creşterea nivelului salariilor celor care lucrează în sectorul public; Intensificarea controalelor administrative interne; Selecția mai riguroasă a persoanelor care urmează să ocupe funcții de decizie; Respectarea de către funcționarii publici a deontologiei profesionale;*

*** Înăsprirea sancțiunilor pentru cei corupți; Adoptarea unor legi anticorupție mai bune; Reforma în justiție; Neintervenția politicului în sfera administrației publice;*

**** Implicarea directă a cetățenilor în lupta împotriva corupției; Realizarea unor campanii de informare anticorupție;*

***** Publicarea mai corectă a declarațiilor de avere ale politicienilor; Accelerarea procesului de privatizare în sectorul de stat.*

Spre deosebire de bărbați, care par să susțină, mai degrabă, soluțiile cu caracter *juridic*, femeile tind să le susțină, cu precădere, pe cele care implică *participarea cetățenilor* la combaterea corupției.

În raport cu vârsta subiecților, cei de vârstă mijlocie sunt de acord, în mai mare măsură decât celelalte grupuri de vârstă, cu toate soluțiile menționate şi, mai ales, cu soluțiile cu caracter *instituțional* şi *juridic*, opinie susținută, într-o pondere relativ egală, de vârstnici. La rândul lor, cei mai tineri sunt de acord cu cele două soluții menționate, dar într-o pondere mai scăzută decât celelalte categorii de vârstă.

Indiferent de nivelul de instrucție, cu excepția celor fără studii, care situează pe locul al doilea soluțiile privitoare la *participarea cetățenilor* la combaterea corupției,

ceilalți subiecți plasează pe primele două locuri soluțiile cu caracter *instituțional* şi cele cu caracter *juridic* şi doar pe locul al treilea *participarea cetățenilor* la combaterea corupției. Soluțiile cu caracter *politic* sunt mai puțin agreate de subiecți. Este de menționat, pe de altă parte, că pentru soluțiile cu caracter *instituțional* şi *juridic* optează o pondere mai mare din rândul subiecților cu studii superioare.

În funcție de ocupație şi de statutul ocupațional, majoritatea subiecților sunt de acord că principala soluție de reducere a corupției vizează cadrul *instituțional*. O asemenea soluție este susținută, în proporții mai mari, de către cei cu ocupații intelectuale, de tehnicieni sau maiştri şi de funcționari. Este de menționat şi faptul că, spre deosebire de patroni sau manageri, muncitorii şi agricultorii optează, în proporții mai mari, pentru soluțiile cu caracter juridic.

În raport cu *mediul de rezidență*, la fel ca şi cei din mediul urban, cei din mediul rural sunt de acord, în ponderi sensibil egale, că principalele soluții de reducere a fenomenului de corupție sunt acelea cu caracter instituțional şi cele cu caracter juridic.

3.3. PROPUNERI PRIVIND CELE MAI URGENTE SOLUȚII DE REDUCERE A FENOMENULUI DE CORUPȚIE

Cele mai ***urgente*** măsuri pentru reducerea corupției, propuse de cei investigați, vizează: *adoptarea unor legi mai bune* (21,6%), *pedepsirea mai severă a celor corupți* (19,9%), *îmbunătățirea situației economice a României* (10,6%) şi *aplicarea mai corectă*, precum şi *respectarea legilor deja existente* (8,5%). Restul propunerilor reunesc mai puține opinii. Este de menționat, de asemenea, faptul că peste 15% dintre subiecți au refuzat sau n-au ştiut să răspundă întrebării vizând soluțiile cele mai urgente de reducere a fenomenului de corupție din România[1] (vezi diagrama nr. 5).

Diagrama nr. 5

PROPUNERI PRIVIND CELE MAI URGENTE MĂSURI DE REDUCERE A CORUPȚIEI

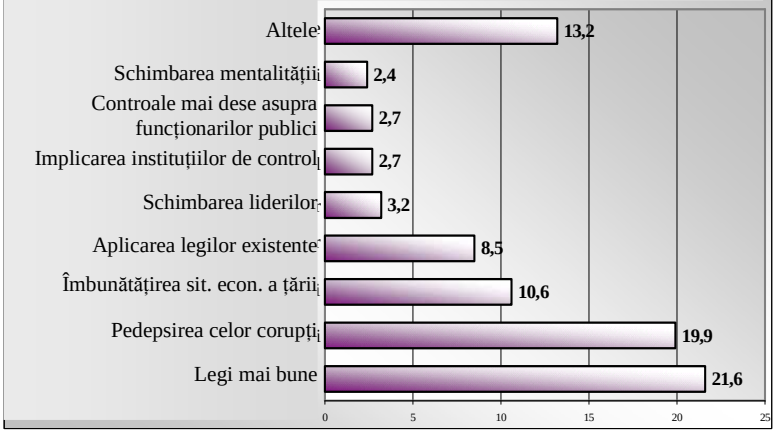

[1] Dată fiind marea diversitate a propunerilor subiecților, am renunțat la punerea lor în corelație cu principalele variabile socio-demografice.

3.4. PROPUNERI PRIVIND MODALITĂȚILE PRINCIPALE DE IMPLICARE A CETĂȚENILOR ÎN COMBATEREA CORUPȚIEI

În ceea ce priveşte ***modalitățile principale*** *prin care cetățenii s-ar putea implica mai activ în lupta împotriva corupției,* subiecții investigați propun următoarele, ca fiind mai importante: *aducerea la cunoştința autorităților a unor acte de corupție* (19,0%), *refuzul de a oferi mită acelora care o cer* (11,8%), *schimbarea mentalităților şi creşterea moralității* (7,0%). În timp ce 17% dintre subiecți propun alte modalități de implicare mai activă a cetățenilor în combaterea corupției, circa 7% dintre ei apreciază că nu există forme concrete şi directe de implicare a cetățenilor în lupta împotriva corupției. Aproximativ 39% dintre subiecți au refuzat sau nu au ştiut să răspundă la întrebarea vizând o asemenea implicare[2] (vezi diagrama nr. 6).

Diagrama nr. 6

OPINII PRIVIND MODALITĂȚILE PRINCIPALE PRIN CARE CETĂȚENII S-AR PUTEA IMPLICA MAI ACTIV ÎN COMBATEREA CORUPȚIEI

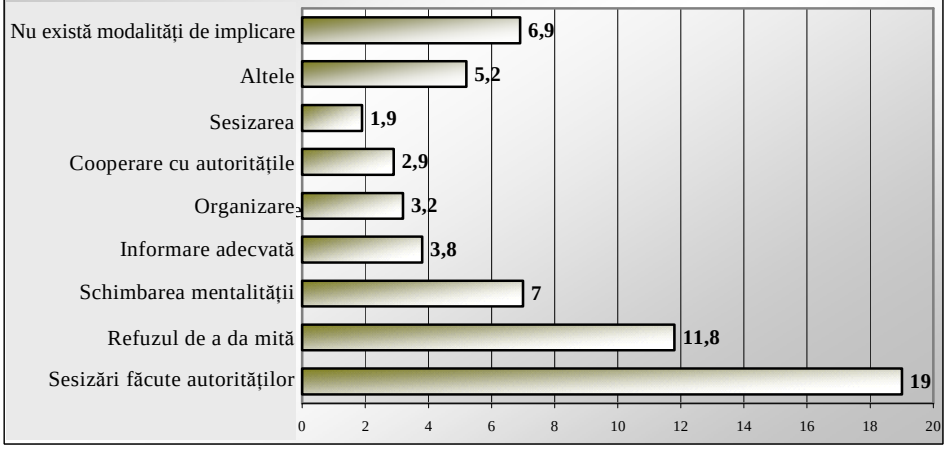

Optimiştii cred, într-o măsură mai mare decât pesimiştii, că *sesizarea mai promptă a autorităților* şi *refuzul de a mai oferi mită* sunt forme principale prin care cetățenii se pot implica în combaterea corupției, iar pesimiştii apreciază, mai mult decât optimiştii că *o mai bună organizare a cetățenilor* constituie modalitatea lor esențială de a lupta împotriva corupției.

[2] Dat fiind numărul mare de non-răspunsuri, am renunțat a pune în corelație modalitățile principale de implicare a cetățenilor în combaterea corupției cu principalele variabile socio-demografice.

4. FENOMENUL DE CORUPȚIE, FACTOR FRENATOR AL PROCESULUI DE TRANZIȚIE DIN ROMÂNIA

Dincolo de caracterul său ilegal, imoral şi contraproductiv, fenomenul de corupție are o serie de efecte negative asupra procesului de dezvoltare. El constituie o frână pentru investițiile economice şi pentru creşterea capitalului, amplificând sărăcia şi inegalitatea socială.

În pofida eforturilor din partea factorilor de control social, nicăieri în lume corupția nu poate fi în întregime eliminată.

Mai importantă decât eliminarea corupției este însă ținerea ei sub control, în aşa fel încât să devină intolerabilă din punct de vedere moral şi sancționată cu mijloace legale. Aşa cum sublinia un Raport al Băncii Mondiale, *corupția endemică nu poate fi controlată prin cruciade morale. Oamenii răspund la stimuli, nu la apeluri morale (...). Prin controlul exercitat asupra corupției, raportul estimat de un funcționar public între costul şi beneficiul decurgând din respectarea legii ar putea fi mai mare decât raportul dintre costul şi beneficiul adoptării unei conduite corupte. În mod distinct, costurile sperate ca urmare a angajării în acte de corupție – care sunt scăzute sau aproape de zero – într-o societate endemic coruptă – trebuie să crească dramatic. Oficialii publici trebuie să perceapă un risc substanțial, în sensul că dacă ar adopta o conduită coruptă îşi vor pierde slujbele, vor pierde bunurile dobândite ilegal şi vor ajunge chiar la închisoare*[3].

Caseta nr. 1

Guvernările care s-au succedat timp de 15 ani, în România, au contribuit la apariția şi consolidarea unui veritabil sistem al corupției instituționalizate. Banii publici au fost, în mare măsură, direcționați către clientela politică, o clientelă care s-a împroprietărit de la stat cu terenuri, fabrici, uzine, care a primit acces nelimitat la resurse financiare şi care şi-a impus oamenii în funcții cheie (...). România a rămas mulți ani cu o pseudo-economie de piață şi cu un pseudo-stat de drept, în care deciziile justiției sunt impuse de puterea politică. Cu toate că, sub presiunea diferitelor organizații internaționale, au fost elaborate unele reforme, majoritatea nu au trecut pragul implementării, aspect valabil în special în domeniul justiției şi al luptei împotriva corupției. De pildă, reglementările privind obligativitatea publicării declarațiilor de avere nu au fost însoțite de o lege prin care să se înființeze organismul de verificare a acestor declarații. Curățirea justiției de elementele susceptibile de corupție reprezintă cea mai delicată problemă cu care se confruntă, în prezent, țara noastră şi de a cărei soluționare depinde integrarea României în Uniunea Europeană.

(Sursa: Ioniță, Ion M., Testul Antişpagă, în „Adevărul", 01.04.2005, p. 1).

Controlul asupra corupției presupune, deci, un efort social deosebit şi un cadru instituțional larg, capabil să concerteze acțiunile diferitelor instituții de control social într-o direcție unitară.

În ultimii ani, în România, au fost create premisele principale ale unei strategii naționale anticorupție, având ca scop principal elaborarea unor

[3] *Fostering Institutions to Contain Corruption,* în „Premnotes", The World Bank, 1999, number 24, June, p. 1.

mecanisme, norme, documente şi planuri de acţiune pentru combaterea şi prevenirea fenomenului de corupţie. Unele dintre acestea funcţionează în mod adecvat, determinând o serie de rezultate pozitive, altele urmează, de abia în viitor, să-şi dovedească viabilitatea (vezi caseta nr. 2).

Caseta nr. 2

STRATEGIA NAŢIONALĂ ANTICORUPŢIE 2001–2004 (SNA I)
ŞI ACTUALIZĂRILE ULTERIOARE:

Strategia Naţională Anticorupţie reprezintă ansamblul normelor, documentelor şi planurilor de acţiune anticorupţie adoptate de Guvernul României şi conţine:

1. *Programul Naţional de Prevenire a Corupţiei şi Planul Naţional de Acţiune împotriva Corupţiei pentru perioada 2001–2004, adoptate prin HG 1065/2001;*
2. *Măsurile de accelerare a aplicării Strategiei Naţionale Anticorupţie – domenii prioritare: Justiţia, Administraţia Publică, Mediul de afaceri şi Transparenţa – adoptate în Şedinţa de Guvern din 12 decembrie 2002;*
3. *Programul de aplicare a Legii nr. 161/2003, adoptat prin HG 504/2003;*
4. *Planurile sectoriale de acţiune.*

2004 – ultimul an de aplicare a SNA I – reprezintă etapa finală a punerii în aplicare a întregului cadru instituţional şi legislativ anticorupţie, planificat în 2001, precum şi anul elaborării şi definitivării unei noi Strategii Naţionale anticorupţie multianuale 2005–2007 (SNA II), pe baza evaluărilor şi experienţei aplicării SNA I.

STRATEGIA NAŢIONALĂ ANTICORUPŢIE 2005–2007 (SNA II)

Misiunea SNA I a fost aceea de a crea cadrul legislativ şi instituţional pentru politicile publice anticorupţie.

SNA I stabileşte mai multe direcţii prioritare de acţiune: prevenirea şi combaterea corupţiei, educaţia şi reconstruirea mentalităţilor, reforma administraţiei publice şi a sistemului judiciar, cooperarea internaţională, interinstituţională, cooperarea cu societatea civilă şi mediul de afaceri.

Misiunea SNA II va fi de a pune în practică cadrul legislativ prin intermediul cadrului instituţional, conform definiţiilor SNA I. Astfel, în perioada 2005–2007 se vor vedea primele rezultate ale sistemului anticorupţie, creat în cei 4 ani ai SNA I.

(Sursa: Stadiul implementării Strategiei Naţionale Anticorupţie 2001–2004, Ministerul Justiţiei, Direcţia pentru Relaţia cu Ministerul Public, Prevenirea şi Combaterea Corupţiei, 1 septembrie 2004).

Conform auditului efectuat, în perioada 1 februarie–15 martie, de către organizaţia nonguvernamentală americană Freedom House, care a efectuat o evaluare amănunţită a obiectivelor şi măsurilor incluse în Strategia şi Planul Naţional Anticorupţie, *România a întreprins nişte paşi în lupta împotriva corupţiei, fără a înregistra rezultate practice notabile (…). Cu toate acestea, există* ***şi importante aspecte pozitive colaterale****, doar că aceste rezultate nu sunt exact cele scontate iniţial*[4].

[4] *Politicile anticorupţie ale Guvernului României. Raport de Evaluare* (Coordonatorul cercetării: Jennifer Windsor; Editor Şef: Christopher Walker), Washington, D.C. Freedom House, Inc., 2005, p. 7–8.

Dintre aceste aspecte pozitive, raportul Freedom House menționează[5]:

– Consolidarea societății civile româneşti, îndeosebi prin cererile pentru informații de interes public, de exemplu, pentru declarații de avere ale funcționarilor publici;

– Cele două mari campanii anticorupție, una împotriva corupției la nivel politic (*Coaliția pentru un Parlament Curat*), cealaltă împotriva corupției „mici" (*Nu da şpagă*);

– Activitățile „spontane" de monitorizare a integrității publice de către presă şi societatea civilă, care, în 2004, *par să fi generat mai multe dificultăți demnitarilor cu probleme, decât acțiunile oficiale şi planificate contra corupției*[6];

– Decizia de a suspenda imunitatea foştilor miniştri şi de a se accepta o versiune îmbunătățită şi mult mai cuprinzătoare a declarațiilor de avere.

În ceea ce priveşte punctele „slabe", auditul menționat semnalează următoarele[7]:

– Lipsa practică de utilizare a „instrumentelor administrative" de combatere a corupției, prin punerea unui prea mare accent pe urmărirea penală a corupției într-un mediu juridic cu eficiență generală scăzută;

– Slaba coordonare dintre organismele de control şi Parchet, calitatea deficitară a managementului informațiilor şi slaba coordonare a implementării strategiei la nivel general;

– Lipsa de independență politică şi profesională a procurorilor, în absența unei reforme profunde a Parchetului, care să evite imixtiunea politică într-un dosar prin intermediul controlului ierarhic.

Evidențierea detaliată a punctelor cele mai vulnerabile ale Strategiei şi Planului Național Anticorupție de către auditul efectuat de Freedom House, prin intermediul unor consultanți români şi străini, a determinat – aşa cum se ştie – o serie de reacții, în majoritate negative, din partea reprezentanților organismelor vizate de criticile aduse de organizația menționată (PNA, de exemplu). Auditului i s-a reproşat, în primul rând, atitudinea „partizană" – favorabilă noii puteri şi, între altele, „lipsa sa de profesionalism", la fel ca şi „incapacitatea" sau „absența abilității" de a se pronunța asupra problemelor legate de corupția şi mecanismele justiției din România.

În ceea ce ne priveşte, fără a adopta o poziție de apărare sau de respingere a aprecierilor integrale cuprinse în raportul evaluativ elaborat de Freedom House, ne exprimăm, totuşi, anumite rezerve față de unele sublinieri efectuate de raportori (în speță, față de cele formulate de consultanții intervievați), cu referire directă la ancheta de opinie întreprinsă de Institutul de Criminologie în colaborare cu Institutul de Sociologie al Academiei. *Studiul general realizat cu ajutorul unui*

[5] *Ibidem*, p. 8.
[6] *Ibidem.*
[7] *Ibidem.*

institut de sociologie (?) al Academiei Române, în anul 2004 – subliniază autorii Raportului Freedom House – *nu oferă o imagine sectorială şi nici o analiză a relațiilor de cauzalitate. Aceste studii nu au putut constitui o bază pentru reajustarea unor politici publice, pentru că au fost generale şi extrem de vagi. Cauzele corupției, listate la final, nu au fost descoperite în urma activității de cercetare, ci au fost enumerate de funcționari din cadrul ministerelor, arătând ca o colecție de cauze şi ocazii*[8].

O asemenea apreciere nu este numai complet nedreaptă, dar are, în mod evident, un caracter absolut *neprofesionist.* Studiul la care se face referire este, de fapt, unul de…percepție, adică unul care şi-a propus (exclusiv) evidențierea percepțiilor (opiniilor şi atitudinilor) populației cu privire la corupția din România şi nu a „realităților" existente în acest domeniu.

Este evident, în acest sens, că percepția, inevitabil subiectivă, a cauzelor corupției de către populația investigată nu poate viza o „analiză (pozitivistă – subl. ns.) a relațiilor de cauzalitate" – aşa cum clamează autorii raportului menționat.

Aşa cum se poate observa şi din celelalte studii privitoare la corupție, prezente în numărul de față, nu ne-am propus să… „descoperim" şi nici să… „listăm" cauzele „obiective" ale corupției din România, ci numai să evidențiem exclusiv acele cauze pe care populația le apreciază „în mod subiectiv" (le „percepe") ca generând acte de corupție. Între „relațiile de cauzalitate" şi „percepția cauzelor" există o deosebire esențială, pe care – bănuim – numai datorită grabei cu care au întocmit raportul menționat, consultanții respectivi au… „ignorat-o", aducându-ne, astfel, o critică nemeritată.

În cadrul lucrărilor Seminarului Tehnic Internațional cu tema *Strategies against Corruption* (Sinaia, 27–28 septembrie 2004), Bertrand de Speville (Marea Britanie) – expert al Consiliului Europei –, sublinia că studiile de percepție constituie unul dintre cele mai importante instrumente pentru implementarea strategiilor anticorupție, deoarece *ceea ce gândesc oamenii vis-à-vis de corupție contribuie la cuantificarea eforturilor în domeniul prevenirii şi combaterii acestui fenomen.* Asemenea studii, care trebuie efectuate anual – evidența raportorul menționat – constituie o formă de măsurare „indirectă" a corupției, în condițiile în care nu există mijloace care să poată evalua „veritabila" intensitate a fenomenului.

Idei similare au fost susținute şi de un alt expert de prestigiu al Consiliului Europei, Jean-Pierre Bueb (Franța), care a menționat ideea semnificativă că, dat fiind faptul că fenomenul de corupție nu este direct măsurabil, statisticile existente nu au nici o validitate. De aceea, nu pot exista măsurări „obiective", „reale", ci numai măsurări „indirecte" ale corupției prin intermediul sondajelor de opinie (studiilor de percepție a populației).

Deosebirea dintre viziunea „europeană" – prezentă în sublinierile celor doi experți ai Consiliului Europei – şi concepția „americană" – existentă în „criticile"

[8] *Ibidem*, p. 20–21.

cuprinse în Raportul prezentat de Freedom House, ni se pare evidentă, cel puțin din punct de vedere metodologic, şi aceasta, oricum, în dezavantajul celei americane, care – din motive ce ni se par greu de înțeles – confundă „cauzalitatea" obiectivă (relațiile de determinare) cu „percepția (subiectivă) a cauzelor".

Exceptând aceste observații, orice strategie anticorupție trebuie să-şi propună (cel puțin) trei obiective principale: ***a.*** identificarea factorilor de risc (inclusiv a persoanelor care se află în situații de risc) şi ***b.*** capacitatea de a uni, într-un efort unitar, în domeniul prevenției, toate mecanismele şi instituțiile implicate; ***c.*** educația cetățenilor şi schimbarea mentalităților, printr-o mobilizare mai eficientă a societății civile.

În România, au fost create premisele principale de a pune în practică aceste obiective, urmând ca instituțiile abilitate ale statului, împreună cu societatea civilă şi cu segmente largi de populație să înceapă o veritabilă şi eficientă luptă împotriva flagelului corupției.

Prezenta lucrare nu reprezintă decât o **evaluare**, desigur incompletă, a stadiului actual de cunoaştere şi percepție a fenomenului de corupție din societatea românească, dar şi o modalitate de stimulare a unor reflecții teoretice şi aplicative pentru toți cei interesați în combaterea acestui fenomen. Autorii sunt convinşi că extinderea şi diversificarea, în viitor, a unor studii şi cercetări interdisciplinare privind tendințele de evoluție a acestui fenomen vor putea oferi noi soluții şi propuneri pentru factorii de decizie din România, astfel încât să conducă la o schimbare radicală a imaginii țării noastre, încă percepută, în prea mare măsură, ca fiind coruptă, dar fără a avea şi indivizi corupți, într-o țară în care corupția, chiar dacă nu va fi eradicată, va putea fi controlată, combătută şi diminuată în mod sensibil. Iar acest fapt va trebui să implice, cu prioritate, eforturile concertate ale cetățenilor şi instituțiilor.

ROMÂNIA ÎN CIRCUITUL MONDIAL AL CRIMEI

ADRIANA-ANCA CUŞMIR

1. INTERNAȚIONALIZAREA ŞI GLOBALIZAREA CRIMINALITĂȚII

Criminalitatea reprezintă una dintre problemele cele mai grave cu care se confruntă societățile contemporane, statisticile oficiale consemnând atât o creştere a numărului de acte infracționale comise anual şi o extensie a ratei criminalității, cât şi apariția unor noi forme de criminalitate (terorism, criminalitate informatică sau criminalitate ecologică).

În acelaşi timp, o dată cu globalizarea economică, asistăm în epoca contemporană la o adevărată globalizare a criminalității. Dispariția granițelor dintre state, schimburile economice frecvente dintre diversele regiuni ale globului le-au dat posibilitatea grupărilor criminale să-şi extindă activitatea. Au apărut astfel numeroase grupări criminale organizate, filiere internaționale ce îşi desfăşoară activitatea pe teritoriul mai multor state, acumulând venituri ilegale uriaşe şi, implicit, o puternică influență în sfera economică, socială şi politică, afectând grav prin aceasta economia şi punând în pericol stabilitatea şi securitatea mondială. Activități precum traficul ilicit de droguri sau de persoane au o evidentă dimensiune transnațională, angrenând un mare număr de state. De asemenea, grupările teroriste îşi desfăşoară activitatea pe teritoriul mai multor națiuni şi afectează, prin consecințele lor, un număr mare de state.

Sumele obținute din aceste afaceri ilegale ating cifre fabuloase, ceea ce conferă organizațiilor implicate în gestionarea lor o putere imensă. Astfel, profitul anual obținut în urma traficului de droguri se situează între 300 şi 500 de miliarde de dolari[1]. De asemenea, profitul organizatiilor ce se ocupă de traficul ilegal de imigranți se ridică la 7 miliarde de dolari, profitul industriei mondiale a prostituției este de 4 miliarde de dolari, profitul traficanților de animale protejate se situează între 6 şi 10 miliarde de dolari, traficul cu materiale periculoase şi resurse naturale protejate aduce profituri anuale de 22–31 miliarde de dolari, iar pierderile cauzate de pirateria maritimă ating cifra anuală de 450 miliarde dolari[2]. Toate aceste venituri

[1] Pirrone, A. şi Vaccaro, S., *I crimini della globalizzazione*, Trieste, Asterios Editore, 2002, p. 118.

[2] De Maillard, J., *Il mercato fa la sua legge. Criminalita e globalizzazione*, Milano, Giangiacomo Feltrinelli Editore, 2002, p. 9.

„Revista Română de Sociologie”, serie nouă, anul XVI, nr. 3–4, p. 287–301, Bucureşti, 2005

ilegale trebuie totodată spălate, transformate în venituri legale pe teritoriul unor state ce au un sistem financiar-bancar permisiv, ceea ce afectează puternic economia mondială. Astfel, numai în 1994, Ministerul de Interne al Rusiei estimează că aproximativ 15 milioane de dolari au părăsit țara prin spălarea banilor[3].

Această globalizare a crimei a adus cu sine probleme diverse față de cele cu care se confruntau în trecut societățile în lupta lor împotriva criminalității. În ultimul timp a devenit astfel evident faptul că descoperirea şi investigarea acestui fenomen şi a dimensiunilor şi implicațiilor sale reale nu mai poate fi realizată prin activități şi programe disparate, dezvoltate de instituțiile abilitate ale unui singur stat, ci este necesară activitatea comună a tuturor statelor implicate, un efort şi o colaborare susținută din partea acestora, fondurile şi dimensiunile instituțiilor implicate în lupta împotriva criminalității crescând de la an la an. Se apreciază astfel că sumele destinate operației de prevenire şi control al crimei reprezintă 2–3% din bugetele țărilor dezvoltate şi 9–14% din bugetele țărilor subdezvoltate[4].

Dimensiunea transnațională pe care a căpătat-o crima organizată şi necesitatea statelor de a colabora pentru a putea combate acest fenomen a fost subliniată încă de la prima Conferință a miniştrilor de interne din statele membre ale Inițiativei Central Europene (CEI) asupra crimei organizate, desfăşurată la Trieste în perioada 9–10 octombrie 1998.

România a pătruns în acest circuit mondial al crimei după decembrie 1989. În perioada comunistă mijloacele de control ale instituțiilor statului erau foarte puternice, iar libertatea de circulație a bunurilor, serviciilor şi persoanelor era foarte redusă, aproape inexistentă, şi foarte strict controlată de stat, astfel că mulți autori consideră că în perioada amintită nu se poate vorbi de o dimensiune transnațională a criminalității, fenomenul criminal fiind limitat la spațiul național. Totuşi, chiar şi în acea perioadă, au existat acte criminale cu ramificații internaționale. În ultimii ani ai regimului communist, tot mai multe persoane au ales să treacă ilegal frontiera de stat cu Iugoslavia, sperând să ajungă în statele din Europa Occidentală, ceea ce a dus la crearea unor rețele organizate ce se ocupau cu traficul de migranți. De asemenea, contrabanda a fost un fenomen prezent în perioada comunistă, accentuându-se în ultimii ani, o dată cu eşecul economiei comuniste şi cu înrăutățirea continuă a standardelor de viață.

2. TIPURI ŞI FORME DE CRIMINALITATE ORGANIZATĂ APĂRUTE ÎN ROMÂNIA

O dată cu căderea comunismului în România s-au produs importante schimbări socio-economice, cum ar fi dezvoltarea schimburilor economice internaționale, libera circulație a bunurilor şi serviciilor, şi într-o mai mică măsură a persoanelor şi care au adus cu ele apariția unor forme de crimă organizată şi dezvoltarea dimensiunii

[3] Amza, T., *Criminologie. Tratat de teorie şi politică criminologică*, Bucureşti, Editura Lumina Lex, 2002, p. 861.

[4] Banciu, D. şi Rădulescu, S., *Corupția şi crima organizată în România*, Bucureşti, Editura Continent XXI, 1994, p. 23.

transfrontaliere a criminalității. Traficul internațional de persoane, traficul de imigranți, de arme, de autovehicule sau de droguri sunt sunt doar o parte dintre formele crimei transfrontaliere care au luat amploare în ultima vreme.

2.1. TRAFICUL DE PERSOANE

Reprezintă una din formele clasice ale criminalității transfrontaliere, tinzând să devină în ultimul timp un fenomen cu ramificații în toată lumea. Traficul de persoane a fost limitat în trecut de granițele rigide existente între state, dar, o dată cu noile schimbări socio-politice, acest fenomen a luat amploare. Astfel, conform datelor O.N.U. şi O.I.M., anual sunt traficate în lume 4 000 000 de persoane, iar aproximativ 500 000 sunt introduse în fiecare an în Europa Occidentală. Principalele zone de proveniență a persoanelor traficate în cadrul Uniunii Europene sunt Europa Centrală şi de Est, Orientul Îndepărtat, Africa de Vest şi America Latină. Dintre statele din Europa Centrală şi de Est principalele țări de proveniență a victimelor sunt Moldova, România, Ucraina, Bulgaria, Polonia, Rusia, Statele Baltice şi Albania[5].

Traficul de ființe umane este un fenomen deosebit de grav şi degradant, datorită faptului că presupune încălcarea unor drepturi fundamentale ale ființelor umane, drepturi universal recunoscute de tratatele şi convențiile internaționale, persoanele traficate fiind reduse, prin abuzuri, amenințări şi violențe extreme, la o stare de dependență totală față de traficanți.

Unul dintre factorii determinanți ai traficului internațional de persoane e reprezentat de adâncirea diferențelor socio-economice dintre diferite regiuni ale globului. În unele regiuni ale globului asistăm la o creştere continuă a standardului de viață, la bunăstare şi stabilitate. Pe de altă parte, există astăzi în lume societăți în care o mare parte a populației trăieşte într-o sărăcie extremă şi în care singura posibilitatea de a ieşi din această situație este considerată imigrarea (chiar şi ilegală) într-o țară mai bogată.

La toate acestea se adaugă nivelul scăzut de educație şi de informare a acestor persoane, ceea ce le determină să creadă falsele promisiuni ale traficanților, devenind astfel victime potențiale.

Traficul internațional de persoane a fost favorizat de schimbările geo-politice, care au determinat desființarea totală a granițelor dintre unele state şi existența unor condiții mult mai puțin restrictive în ceeea ce priveşte circulația serviciilor, bunurilor şi persoanelor între acestea şi celelalte state. Astfel, Europolul subliniază că numărul persoanelor traficate din România şi Bulgaria a cunoscut o creştere imensă, o dată cu eliminarea obligativității vizelor pentru cetățenii acestor state în spațiul Schengen[6].

Persoanele care prezintă cel mai mare risc de a fi traficate sunt femeile şi copiii, datorită particularităților lor psiho-sociale. Astfel, femeile au o poziție socială marginală, sunt defavorizate economic, fiind afectate într-o mai mare

[5] Europol, *Trafficking of Human Beings: A Europol Perspective*, 2004, p. 1.
[6] *Ibidem*, p. 3.

măsură decât bărbaţii de sărăcie, ceea ce le determină să plece în căutarea unui loc de muncă în ţările dezvoltate.

În cele mai multe cazuri traficanţii profită de dorinţa victimei de a emigra într-o ţară mai bogată, oferindu-se să-i faciliteze accesul pe teritoriul acesteia şi numai într-un număr limitat victimele sunt răpite.

Conform datelor Inspectoratului General al Poliţiei Române (I.G.P.), cele mai răspândite mijloace de recrutare a persoanelor la care recurg traficanţii sunt[7]:

– promisiuni false de asigurare a unor locuri de muncă bine plătite în străinătate (dansatoare, stripteusă, babysitter, damă de companie, ospătar, barman, alte munci necalificate etc.), promisiune ce poate fi făcută prin intermediul unor cunoscuţi ai victimei sau prin intermediul anunţurilor din ziare;

– asigurarea unei asistenţe medicale persoanelor cu handicap fizic.

O categorie aparte de victime, după cum relevă operaţia MIRAGE 2004, este cea a victimelor care cunosc faptul că se deplasează în vederea prostituţiei, dar care sunt apoi supuse abuzurilor şi violenţelor şi transformate în sclave moderne ale traficanţilor. În recrutarea acestei categorii de victime, traficanţii se folosesc de prostituate devenite complici, care prezintă celor interesate exemplul personal ca pe o poveste de succes.

Operaţia MIRAGE, desfăşurată de Centrul SECI în 2003 şi 2004, operaţiune ce a avut ca scop cercetarea fenomenului de trafic de persoane în sud-estul Europei, a arătat principalele rute de trafic de persoane din regiune:

1. Ucraina – Moldova – **România** – Serbia şi Muntenegru;
2. Ucraina – Moldova – **România** – Bulgaria – Turcia – Grecia;
3. Ucraina – Moldova – **România** – Ungaria – statele din vestul Europei;
4. Serbia şi Muntenegru – Bosnia şi Herţegovina – Croaţia – Slovenia;
5. Croaţia – Slovenia – statele din vestul Europei[8].

După cum se observă, în acest circuit al traficului de persoane, România are o triplă poziţie: este atât ţară de proveniență a victimelor şi ţară de tranzit, cât şi ţară de destinaţie pentru persoane din Republica Moldova şi Ucraina. Principalele state de destinaţie ale persoanelor traficate din România sunt statele din vestul Europei, Grecia, Turcia, unele statele din Asia (în special Japonia), dar şi Kosovo, unde, datorită situaţiei politice, există o mare cerere de prostituate pentru soldaţii staţionaţi aici.

În cele mai multe cazuri, victimelor le sunt obţinute documente de călătorie, însă, dacă acest lucru nu este posibil, se recurge şi la utilizarea de documente false sau la trecerea prin locuri nepermise a graniţelor dintre state. O dată ajunse la locul de destinaţie, victimelor le sunt reţinute documentele (împiedicându-le astfel să se întoarcă acasă), sunt supuse abuzului fizic şi psihic şi permanent ameninţate. La toate aceste constrângeri se mai adaugă şi situaţia particulară în care se află: de cele mai multe ori se află în ilegalitate pe teritoriul unui alt stat, nu dispun de resurse

[7] *http://www.politiaromana.ro/combaterea_traficului_de_persoan.htm*
[8] *http://www.secicenter.org/html/index.htm*

materiale, nu cunosc limba etc., astfel că nu se pot adresa instituțiilor abilitate din acel stat pentru a scăpa din această situație.

O altă categorie de persoane ce prezintă un mare risc de a fi traficate sunt copiii. Ca şi în cazul femeilor, aceştia sunt traficați în special în scopuri sexuale (în vederea practicării prostituției şi pornografiei), în vederea muncii la negru, practicării cerşetoriei, dar şi pentru adopții ilegale sau chiar trafic de organe. După cum se subliniază în studiul documentar *Crima organizată. Forme de manifestare şi soluții legislative*, elaborat de Departamentul pentru informare parlamentară, Centrul pentru studii şi cercetări, traficul ilegal de copii în vederea adopției în străinătate a constituit una dintre cele mai profitabile afaceri pentru unii cetățeni străini, fiind cercetați până în prezent membrii unor rețele transnaționale din Grecia, Italia, Anglia, Germania şi Israel[9].

În unele cazuri, pe lângă formele amintite de recrutare a persoanelor, traficanții beneficiază de ajutorul părinților sau al rudelor apropiate, care efectiv îşi vând copilul, în unele cazuri încă nenăscut, pentru sume ce variază între 7 000 şi 15 000 Euro [cf. Save the Children Italia][10] sau de persoanele în grija cărora se află, în cazul în care acesta este instituționalizat.

Conform Direcției Generale de Combatere a Crimei Organizate şi Antidrog din cadrul I.G.P., în 2001 au fost repatriați în România un număr de 192 de copii care se aflau neînsoțiți în străinătate, în 2002 numărul acestora a crescut la 205, dintre aceştia 25,3% declarând că au fost traficați, pentru ca în 2003 să fie repatriați 1 034 copii de pe teritoriul a 25 de state europene, în principal Italia (296 copii), Franța (96 copii), Belgia (77 copii), Germania (76 copii), Spania (75) şi Austria (68).

2.2. TRAFICUL ILEGAL DE MIGRANȚI

Este adesea confundat cu un alt fenomen ce presupune transportarea ilegală a persoanelor din țările sărace către țările dezvoltate, şi anume **traficul ilegal de migranți**, fenomen cunoscut şi sub numele de migrație ilegală.

Protocolul împotriva traficului ilegal de migranți pe cale terestră, a aerului şi pe mare, adițional la Convenția Națiunilor Unite împotriva criminalității transnaționale organizate, defineşte traficul ilegal de migranți ca fiind „faptul de a asigura în scopul de a obține, direct sau indirect, un folos financiar ori un alt folos material, intrarea ilegală într-un stat a unei persoane care nu este nici cetățean, nici rezident permanent al acelui stat" (art. 3 lit. a), expresia „intrare ilegală" desemnând trecerea frontierelor atunci când condițiile necesare intrării legale în statul primitor nu sunt satisfăcute (art. 3 lit. b).

Deşi atât traficul de persoane cât şi migrația ilegală presupun facilitarea pătrunderii ilegale într-un stat a unor grupuri de persoane, scopul în care se

[9] Departamentul pentru informare parlamentară, Centrul pentru studii şi cercetări, *Crima organizată. Forme de manifestare şi soluții legislative*, 1998, p. 29.

[10] *http://www.savethechildren.it/2003/comunicati.asp?id=167*)

realizează acest lucru şi relaţia stabilită între traficanţi şi persoanele transportate fac diferenţa între cele două fenomene. În ambele cazuri, scopul final al traficanţilor este reprezentat de obţinerea unor profituri materiale însă acest lucru se realizează în cazul traficului ilegal de migranţi exclusiv prin transportarea acestora, ei furnizându-le migranţilor acest serviciu contra unei sume de bani, iar în cazul traficului de persoane acest lucru se realizează prin exploatarea fiinţei umane, prin menţinerea acesteia într-o stare de dependenţă totală faţă de traficanţi şi prin lipsirea ei de orice drepturi, transportul acesteia fiind doar un pas intermediar în acest proces. Traficul ilegal de migranţi este caracterizat deci de o relaţie de echilibru, de egalitate între persoana care furnizează un serviciu şi cea care beneficiază de acest serviciu, în timp ce traficul ilegal de persoane este caracterizat de o relaţie de victimă – infractor, de o relaţie de sclavaj între cei doi actori.

Migraţia ilegală a reprezentat unul dintre puţinele fenomene criminale cu dimensiuni internaţionale prezente în timpul comunismului, fără însă ca acest fenomen să atingă amploarea şi dimensiunile pe care le prezintă astăzi.

Deşi înainte de 1989 graniţele erau strict păzite, iar libertatea de circulaţie a persoanelor era extrem de redusă, practic nulă, înrăutăţirea continuă a calităţii vieţii în ultimii ani ai regimului comunist a determinat un număr din ce în ce mai mare de români să încerce trecerea ilegală a frontierei vestice a României, fie în Ungaria, fie în Iugoslavia, în speranţa că mai apoi vor ajunge într-una din ţările capitaliste. Astfel, dacă în 1982 numărul infractorilor de frontieră (infractor de frontieră fiind denumită persoana care a săvârşit acţiunea sau şi-a pus în aplicare intenţia de trecere ilegală peste frontieră, prin alte puncte decât cele stabilite sau chiar prin punctele de trecere legale, dar fără documente în regulă) era de 183, în 1987 acesta a crescut la 7 345, pentru ca în 1989 să atingă valoarea de 17 544[11].

Existau în principal trei mari modalităţi de trecere a graniţei:

– prin forţarea frontierei de către migranţi organizaţi în grupuri de până la 15 persoane;

– prin coruperea unor cetăţeni din zonă sau a grănicerilor;

– prin folosirea călăuzelor care, contra unor sume substanţiale de bani, îi transportau până la graniţă şi le facilitau trecerea frontierei prin locuri stabilite[12].

Deşi fenomenul călăuzelor nu a fost studiat în perioada amintită, există totuşi informaţii care atestă existenţa acestora nu doar pe teritoriul românesc, dar şi pe teritoriul sârbesc, de unde migranţii sunt preluaţi şi transportaţi chiar mai departe, fie la Trieste (Italia), fie în alte locaţii[13].

După cum se observă, România a constituit chiar şi în perioada comunistă ţară de proveniență a migranţilor, fără însă a fi şi ţară de tranzit sau de destinaţie pentru migranţii din alte state.

[11] Neagoe, S., Tender, I., Văduva, Gh., *Istoria grănicerilor şi a începutului poliţiei de frontieră*, Bucureşti, Editura Scaiul, 2003, p. 422.

[12] *Ibidem.*

[13] *Ibidem,* p. 414–415.

Ca şi traficul internațional de persoane, traficul ilegal de migranți este legat de diferențele economice tot mai pronunțate, existente între diverse state ale globului. Regiunile dezvoltate constituie o atracție din ce în ce mai mare pentru locuitorii regiunilor sărace, astfel încât astăzi asistăm la ample mişcări ale populației.

Fluxurile de populație cunosc astăzi o diversitate nemaiîntâlnită până în prezent, datorată în principal schimbărilor geo-politice la care asistăm. Se poate vorbi în momentul de față de migrația populației din America Latină către America de Nord (S.U.A. şi Canada) sau Europa Occidentală, de migrația populației din Africa către aceleaşi zone, de o migrație a populației din Asia către S.U.A., Canada, Europa Occidentală sau Oceania sau de migrația populației din estul Europei către U.E., fenomen în care România a devenit din ce în ce mai implicată.

Analiza fenomenului a evidențiat principalele **rute de imigrație ilegală** ce traversează teritoriul României[14]:

1. China – Rusia – Ucraina – Moldova – **România** – Iugoslavia – Italia;
2. India – Gruzia – Tadjikistan – Uzbekistan – Georgia – Ucraina – **România** – Ungaria – Slovacia – Cehia – Germania – Olanda;
3. Siria – Moldova – **România** – Ungaria – Austria – Germania;
4. Turcia – Ucraina – **România** – Ungaria – Austria;
5. Turcia – Gruzia – Ucraina – Moldova – **România** – Ungaria – Iugoslavia – Italia;
6. Turcia – Bulgaria – **România** – Ungaria – Austria – Germania – Olanda.

Ridicarea obligativității vizelor cetățenilor români a dus la scăderea numărului celor care încearcă trecerea ilegală a frontierei. Totuşi, există o categorie de persone, pentru care încălcarea regimului juridic al frontierei de stat rămâne singura posibilitate de ajungere în Occident (cei returnați din spațiul Schengen şi cei care au săvârşit fapte penale).

Există diverse metode de pătrundere în statele Europei Occidentale, principalele fiind intrarea clandestină şi intrarea prin intermediul documentelor inadecvate sau intrarea prin înşelare cu ajutorul documentelor falsificate, prin folosirea documentelor aparținând altor persoane sau prin intermediul căsătoriilor false.

Principalele documente folosite pentru pătrunderea în U.E. sunt:

a. paşapoartele; diferitele tipuri de paşapoarte false detectatele includ pe cele care sunt în întregime false, pe cele care au fost alterate (de exemplu, prin înlocuirea fotografiei) şi pe cele care aparțin unor persoane cu caracteristici similare;

b. vizele pot fi falsificate sau obținute prin fraudă, călătorul declarând, de exemplu, că este student sau turist;

c. permisele de rezistență sau de muncă sunt de asemenea susceptibile de a fi falsificate.

În primele 9 luni ale anului 2004, polițiştii de frontieră au depistat 397 cetățeni români care s-au legitimat în punctele de trecere a frontierei, pe sensul de ieşire din țară, cu paşapoarte false sau falsificate, fenomenul înregistrând o creştere față de perioada similară a anului 2003 de 31%.

[14] *http://www.politiaromana.ro/index1.htm*

Dintre acestea, 190 persoane au prezentat la control paşapoarte aparţinând altor persoane, din declaraţii rezultând ori că au fost „găsite pe stradă", ori că au fost sustrase de la rude sau prieteni apropiaţi. În realitate, aceste documente au fost furnizate de persoane sau grupuri organizate pentru preţuri ce variază între 300 şi 1 500 de Euro. De cele mai multe ori identitatea reală a falsificatorilor nu este cunoscută de „clienţii" acestora, ceea ce face extrem de dificilă identificarea şi reţinerea acestora.

O altă modalitate de dobândire a unui document (paşaport) fals este achiziţionarea acestuia chiar de la posesor, care din lipsă de bani decide vinderea actului pentru sume ce variază între 50 şi 600 de euro.

Conform Poliţiei de Frontieră (Buletin informativ din 10 septembrie 2004), majoritatea cetăţenilor care apelează la aceste metode au ca scop ajungerea în străinătate pentru a munci la negru, atât în ţările în care pot călători fără viză (însă au dreptul de folosinţă a paşapoartelor suspendat sau nu au banii necesari pentru obţinerea unui document de călătorie ori pentru trecerea frontierei), cât şi în statele unde este necesară viza de intrare – Anglia, Irlanda (şi atunci călătoresc legal până în statul vecin ţării de destinaţie, ulterior trecând fraudulos graniţa, ajutaţi de diverse persoane).

Sumele de bani care trebuie plătite călăuzelor variază între 100 şi 1 500 EURO, în funcţie de modalitatea de trecere a graniţei aleasă (ascunşi în TIR-uri, feriboturi, trenuri, trecuţi ilegal peste frontiera verde cu bărcile sau „adăpostiţi" de vegetaţia din zonă etc.).

În ultimul timp s-a încercat şi (conform datelor Inspectoratului General al Poliţiei de Frontieră) s-a şi reuşit o securizare a frontierelor, în special frontiera româno-ungară (frontieră externă a Uniunii Europene), astfel încât România nu mai este o rută de tranzit sigură în drumul spre Occident, numărul cetăţenilor străini care trec/încearcă să treacă ilegal frontiera românească fiind de la an la an mai mic. Majoritatea preferă deplasarea pe sol, datorită costurilor mai scăzute. Totuşi, nu sunt excluse cazurile în care tranzitarea teritoriului naţional se face pe cale aeriană.

Conform Poliţiei de Frontieră (Buletin informativ, 29 octombrie 2004), principalele metode folosite în primele 9 luni ale anului 2004 de migranţi ilegali din alte ţări, care intră (legal sau nu) în România, urmând apoi să iasă ilegal, sunt:

a. legitimarea cu paşapoarte aparţinând statelor care nu au nevoie de viză, falsificate prin înlocuirea/rescanarea fotografiei (ucraineni sau moldoveni cu paşapoarte poloneze, slovene ori româneşti, turci cu paşapoarte bulgăreşti sau daneze, somalezi cu paşapoarte finlandeze etc.);

b. obţinerea unui paşaport valabil aparţinând unui cetăţean occidental şi folosirea lui în frontieră (substituire de persoană);

c. obţinerea unor vize de intrare Schengen false sau falsificate ori a unor paşapoarte naţionale ce conţin astfel de vize.

Un paşaport falsificat costă între 100 şi 2 000 Euro însă au existat cazuri când persoanele care au apelat la această metodă au plătit reţelelor de traficanţi sume până de până la 40 000 USD/persoană pentru a ajunge la destinaţia finală.

2.3. TRAFICUL ILICIT DE DROGURI

Traficul ilicit de droguri este un alt fenomen cu ramificații internaționale foarte dezvoltate. Rutele de tranzit ale drogurilor străbat astăzi întreaga planetă, drogurile fiind transportate pe distanțe de sute de kilometri, din țările producătoare către marile regiuni de consum.

Piața drogurilor se caracterizează astăzi prin existența unor grupuri criminale multinaționale, ce se ocupă de producerea, transportul şi distribuirea acestora. De asemenea, asistăm la o diversificare a sferei de activitate a acestora, ele nelimitându-şi activitatea la producerea şi distribuirea unui singur tip de droguri, ci spre o multitudine de droguri.

România are un rol important în traficul de droguri, situându-se pe ruta balcanică de traficare a drogurilor dinspre Orientul Mijlociu către Europa vestică, pe itinerariul:

Turcia – Bulgaria – **România** – Ungaria – Austria – Germania – Olanda.

În ultimul timp, România deține un rol important în tranzitarea drogurilor din America Latină către Europa Occidentală, drogurile fiind introduse în țară prin aeroportul Otopeni, urmând apoi să părăsească țara fie prin intermediul aceluiaşi punct de trecere a frontierei, fie prin frontiera vestică.

România a devenit totodată țară de consum al drogurilor, numărul persoanelor consumatoare şi dependente de droguri crescând de la an la an. Într-o mică măsură, România este şi țară de prelucare a drogurilor, în anul 2002 fiind descoperite 3 laboratoare de prelucrare ilegală a drogurilor în județele Vâlcea, Dâmbovița şi Ilfov, ocazie cu care s-au confiscat 0,944 kg substanță activă şi 1 789 kg substanțe chimice esențiale şi precursori, iar în 2003 s-a descoperit un laborator clandestin de prelucrare a drogurilor.

Capturile de droguri realizate de Poliția română au o evoluție oscilantă, nepermițând trasarea unor concluzii clare privind evoluția acestui fenomen. Astfel, cantitatea de droguri confiscată de Poliția română a fost de 35,82 kg în 1991; 30,52 kg în 1992; 11 380,83 kg în 1993; 1 928,65 kg în 1994; 111,84 kg în 1995; 5 668,92 kg în 1996; 1 541,89 kg în 1997[15], 407,06 kg în 2000; 25 219,84 kg în 2001; 46 763,46 kg în 2002; 408,36 kg în 2003.

Drogurile pătrund în general în România prin zona de sud a frontierei şi frontiera din zona Dobrogei (prin marile porturi de la Marea Neagră), dar şi prin aeroportul Otopeni, şi părăsesc țara din punctele de trecere a frontierei vestice.

La cantitățile de droguri descoperite pe teritoriul țării de Poliția română, se adaugă cele descoperite de Poliția de frontieră. Astfel, în 2002 au fost descoperite la granițele țării 657,186 kg stupefiante (dintre care 185,065 kg heroină) şi 74 kg precursori, pentru ca în 2003 să se descopere 1 937 kg stupefiante şi 75,027 kg precursori, astfel că este evidentă poziția importantă pe care o deține România pe ruta de transportare a drogurilor.

[15] Cf. C.S.A.T. în, Miclea, D., *Hățişurile crimei organizate*, Bucureşti, Editura Libra, 2001, p. 31.

În condiţiile în care traficul de persoane şi mărfuri înregistrează valori din ce în ce mai ridicate la graniţele ţării, au crescut şi posibilităţile de ascundere (camuflare) a drogurilor. Modalităţile de transportare a drogurilor presupun ascunderea acestora în bagajele personale ale unor curieri (în trenuri, avioane sau autocare) recompensaţi cu sume corespunzătoare sau ascunderea printre mărfuri în cadrul TIR-urilor sau vapoarelor, în unele cazuri şoferii declarând că nu cunoşteau adevăratul conţinut al transportului.

2.4. TRAFICUL INTERNAŢIONAL DE AUTOVEHICULE

Dacă în ceea ce priveşte traficul internaţional de persoane şi migranţi sensul este dinspre ţările mai puţin dezvoltate către statele dezvoltate, **traficul internaţional de autovehicule** este un fenomen ce prezintă un sens invers, reţelele existente fiind specializate în furtul autovehiculelor din ţările occidentale şi vânzarea acestora în România.

Statisticile globale arată o evoluţie ascendentă a furturilor de autovehicule din Europa Occidentală până în anul 1993, datorată în principal desfiinţării treptate a graniţelor dintre statele membre U.E. şi libertăţii din ce în ce mai mari de circulaţie, iar apoi „deschiderii" graniţelor fostelor state comuniste şi dezvoltării unei pieţe puternice de desfacere în această regiune.

Creşterea numărului furturilor a determinat o reacţie amplă din partea autorităţilor europene, ceea ce a dus la scăderea numărului de infracţiuni. Astfel, poliţia şi-a mărit eforturile pentru prevenirea şi combaterea acestui fenomen, au fost adoptate o serie de legi, astfel că producătorii de autovehicule au fost obligaţi să îmbunătăţească sistemul de securitate. Scăderea volumului infracţionalităţii este legată însă şi de un alt factor: saturarea pieţei [cf. Europol]. Totuşi, conform aceleiaşi surse, deşi asistăm la o scădere a volumului infracţionalităţii, se constată o creştere a implicării crimei organizate în această activitate infracţională, considerată a fi una dintre cele mai profitabile.

În România, în condiţiile în care economia încă se mai confruntă cu numeroase probleme, preţul ridicat al autovehiculelor noi a dus la dezvoltarea unei cereri ridicate şi, implicit, a unei pieţe de desfacere pentru autovehicule din Occident la mâna a doua, astfel că România a devenit o atracţie din ce în ce mai mare pentru grupurile criminale ce se ocupă cu traficul de autovehicule.

Un rol important în această dinamică l-a avut (cel puţin până în ultimii ani) şi calitatea produselor autohtone, care de multe ori a fost considerată clar inferioară produselor vestice, chiar şi la mâna a doua, astfel încât mulţi români s-au orientat spre achiziţionarea unor astfel de produse.

Conform datelor Poliţiei române, pe teritoriul României funcţionează mai multe filiere[16]:

[16] *http://www.politiaromana.ro/index1.htm*

– filiera italiană, care operează în zona de sud-vest a țării;

– filiera germană şi maghiară, care operează în zona Oradea, Cluj-Napoca şi Alba Iulia;

– filiera ruso-ucraineano-moldoveană, ce funcționează în zona de est şi nord, România fiind şi țară de tranzit pentru autovehiculele furate.

De asemenea, există şi o rută de trafic naval de introducere a autovehiculelor furate în țară: S.U.A. – Canada – Italia – România.

Conform datelor furnizate de D.G.C.C.O.A., această activitate este în creştere în 2004 față de 2003, în primele 6 luni ale anului 2004 fiind anihilate 12 grupuri şi arestate 9 persoane (vezi diagrama).

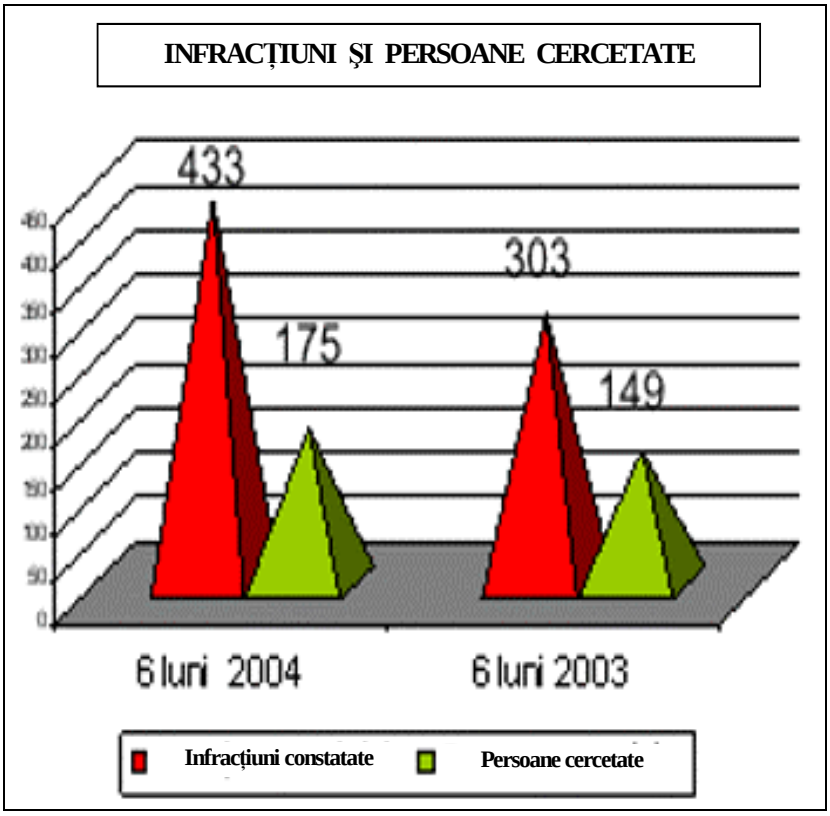

Sursă: Direcția Generală de Combatere a Crimei Organizate şi Antidrog

2.5. TRAFICUL INTERNAȚIONAL CU OPERE DE ARTĂ

Reprezintă un alt fenomen ce a luat amploare în ultimii ani. Ca şi alte fenomene cu ramificații internaționale, şi furtul de opere de artă a fost favorizat de schimbările geo-politice intervenite o dată cu căderea comunismului, posibilitățile

de scoatere a operelor de artă din fostele țări comuniste fiind mult mai mari o dată cu libertatea de circulație a bunurilor, serviciilor şi persoanelor.

La aceste schimbări se adaugă şi sistemele de securitate deficitare, de care dispun muzeele şi locuințele particulare în care sunt păstrate operele de artă, acesta fiind un fenomen general, valabil în toate țările, dar mult accentuat în țările în tranziție, în care o bună perioadă de timp nici măcar nu a existat un cadru legislativ coerent care să protejeze aceste bunuri.

Vidul legislativ în această materie a caracterizat şi România post-comunistă. Dacă, înainte de decembrie 1989, patrimoniul cultural național era protejat prin Legea 63/1974, în 1990 această lege a fost abrogată, o dată cu aceasta traficul ilegal cu opere de artă din România cunoscând o creştere semnificativă.

În condițiile în care o mare parte dintre aceste bunuri nu mai sunt niciodată recuperate, consecințele acestui fenomen sunt deosebit de însemnate. Operele de artă reprezintă prin ele însele o valoare culturală inestimabilă, iar pierderea lor este practic irecuperabilă, fiind evident că o reproducere nu poate avea o valoare comparabilă cu a originalului.

O mică parte dintre furturile de obiecte de patrimoniu sunt realizate de către amatori pasionați de artă, care realizează aceste furturi în interes personal, obiectele urmând a fi păstrate în posesia proprie. Cea mai mare parte dintre furturi sunt realizate însă de grupuri criminale specializate în această activitate. La nivelul acestor rețele, există o diviziune a rolurilor, unii membri fiind specializați în furtul propriu-zis al obiectelor, alții în transportul acestora (în cadrul aceleiaşi țări, dar de cele mai multe ori în alte state, astfel că o mare parte dintre operele furate din Europa ajung în colecții private din America de Nord sau de Sud), există apoi cei care realizează vânzarea operelor către cumpărători care nu cunosc proveniența acestora.

Acest pattern nu este însă respectat întotdeauna, în unele cazuri furturile fiind realizate la „comandă", la cererea persoanelor interesate de achiziționarea unor anumite opere, pe care nu le pot dobândi în mod legal (fie datorită faptului că aparțin unor muzee şi nu pot fi puse în vânzare, fie datorită faptului că aparțin unor proprietari privați care nu doresc înstrăinarea acestora).

Deşi în ultimul timp s-a încercat o sporire a securității şi o mai bună colaborare internațională pentru limitarea furturilor şi recuperarea obiectelor furate, fenomenul nu a putut fi stopat.

În ceea ce priveşte situația în țara noastră, deşi nu se cunoaşte exact numărul de obiecte de artă furate până în prezent, neexistând o evidență precisă a tuturor operelor de artă existente, se apreciază totuşi că acest fenomen este destul de răspândit, organizații criminale din exterior, în special italiene, specializându-se în traficul cu opere de artă provenind din România[17].

[17] Departamentul pentru informare parlamentară, Centrul pentru studii şi cercetări, *Crima organizată. Forme de manifestare şi soluții legislative,* 1998, p. 25–26.

Poliția de frontieră a descoperit, în anul 2002, 1 809 obiecte furate din Patrimoniul Cultural Național (cifră ce plasează România în topul țărilor din care se sustrag opere de artă), pentru ca în 2003 să fie descoperite la granițele României 184 obiecte din Patrimoniul Cultural Național. Principalele destinații ale operelor de artă din România sunt colecțiile private din America de Nord şi Sud, din Europa Occidentală şi Japonia. Ca şi în cazul altor fenomene, vorbim doar de cifra infracțiunilor descoperite, volumul real de furturi nefiind cunoscut.

2.6. FALSUL DE MONEDĂ

Un alt fenomen infracțional întâlnit în ultimul timp în România vizează **falsul de monedă,** fenomen cu repercusiuni negative asupra economiei naționale. Pe lîngă prejudiciul public sau privat pe care îl presupune (cei care primesc o sumă de bani falşi în schimbul unui bun sau serviciu suferind fără îndoială o pierdere economică), acest fenomen poate slăbi încrederea în moneda națională, discreditând astfel sistemul financiar al statului [cf. Serviciul de combatere a falsurilor de monedă, cecuri de călătorie şi cărți de plată].

Falsificarea de monedă este legată de progresele tehnice înregistrate în ultimul timp, de dezvoltarea tehnologiei informatice, ceea ce a condus la o mai mare uşurință şi acurateţe în realizarea falsurilor.

O dată cu globalizarea, circuitul acestor falsuri s-a extins de la nivel național la nivel internațional, afectând economiile unui şir întreg de state şi devenind o sursă importantă de venituri, ceea ce a atras după sine implicarea crimei organizate în această activitate. S-a constatat că în multe state grupurile criminale puternice nu sunt implicate direct în falsificarea bancnotelor, ci controlează alte grupuri criminale ce se ocupă cu această activitate [cf. Europol].

Mare parte din falsurile de monedă existente pe teritoriul țării noastre sunt realizate în afara granițelor, fiind ulterior introduse în România. Astfel, Poliția de frontieră a descoperit în 2002 următoarea sumă de valută falsă: 2 200 $, 5 300 Euro, 1 200 M.G., 240 alte variante, pentru ca în 2003 să fie descoperiți 5 900 Euro în bancnotă falsă şi 2 955 dolari. Inclusiv moneda națională este falsificată în străinătate, fiind apoi introdusă în țară. Cazurile cercetate de Poliția română au relevat existența unor rețele italiene ce se ocupau cu falsificarea de monedă națională, care era contrafăcută în Italia (Roma, Verona) şi ulterior plasată în România[18] [cf. Pitulescu, I., p. 274].

Falsuri ale monedei naționale sunt realizate şi pe teritoriul românesc şi au fost folosite îndeosebi pentru achitarea contravalorii unor mărfuri, atât în oboare, piețe agroalimentare, cât şi în unitățile comerciale publice şi private, în special benzinării

[18] Pitulescu, I., *Al treilea război mondal. Crima organizată,* Bucureşti, Editura Național, 1997, p. 274.

[cf. Serviciul de combatere a falsurilor de monedă, cecuri de călătorie şi cărți de plată].

Conform datelor Poliției române, în 2002 a fost retrasă din circuitul monetar monedă falsă constând în: 361 210 960 lei, 199 867 USD, 1 515 511 Euro şi monede convertite în Euro, 8 058 DM şi 300 lire sterline.

Comparativ cu anul 2003, în primele 6 luni ale anului 2004 se constată totuşi o scădere a infracțiunilor de fals de monedă, cărți de credit şi cecuri de călătorie, fiind anihilate 25 de grupuri şi arestate 25 de persoane. Dacă numărul infracțiunilor constatate a fost de 333 în primele 6 luni din 2003, în perioada similară a anului 2004 numărul acestora a scăzut la 250, în primele 6 luni din 2003 fiind cercetate 201 persoane, iar în 2004 doar 170.

2.7. SPĂLAREA BANILOR

Profiturile obținute de grupurile criminale din diverse activități criminale (trafic de droguri, trafic de persoane, trafic cu opere de artă sau cu armament) trebuie legitimate, transformate din venituri ilicite în venituri legale, fenomen ce poartă numele de **spălarea banilor.**

Acest fenomen este des întâlnit în România, conform Oficiului Național de Prevenire şi Combatere a Spălării Banilor în 2003 fiind spălați în România aproximativ 600 milioane Euro.

Deşi există astăzi numeroase modalități de spălare a banilor, toate presupun parcurgerea a trei etape obligatorii [cf. Oficiul Național de Prevenire şi Combatere a Spălării Banilor]:

– plasarea este etapa în care banii obținuți din activități ilicite sunt împărțiți în sume mai mici de 10 000 Euro (echivalentul în lei) şi apoi sunt plasați în bănci societăți de investiții, asigurări etc.;

– sedimentarea sau stratificarea presupune separarea profiturilor ilegale de sursa lor prin crearea de tranzacții financiare complexe, pentru a ascunde adevărata sursă a fondurilor. În această fază se realizează tranzacții financiare sau comerciale fictive (total sau parțial) prin înființarea de societăți paravan. În baza unor documentații de import-export fictive, banii se transferă din locul inițial de plasare (bancă), ca plată pentru servicii sau operațiuni fictive, în altă bancă;

– integrarea, presupune legitimarea fondurilor provenite din infracțiuni. Aceste fonduri sunt reintroduse în circuitul legal fără a fi suspecte.

Spălarea banilor este un fenomen cu repercusiuni negative asupra sistemului financiar-bancar al statelor. Prin acest fenomen, banii obținuți în urma unor activități infracționale sunt investiți în activități economice legale, fapt care afectează negativ economia şi conferă o mare putere grupărilor criminale.

Alături de toate aceste forme clasice ale criminalității, în societatea contemporană emerg şi alte tipuri noi de activități infracționale transfrontaliere, ce prezintă o amenințare globală, precum terorismul sau criminalitatea informatică.

3. CONCLUZII

După cum se observă, nici România nu a fost ocolită de acest fenomen deosebit de grav care este crima organizată. În ultimul timp, asistăm la o extindere şi diversificare a actelor criminale, care prezintă ramificaţii transnaţionale, precum şi la creşterea numărului de grupări criminale ce activează pe teritoriul românesc. Deşi apărute după decembrie 1989, activităţi criminale precum traficul de persoane, migraţia ilegală, traficul ilicit de droguri sau spălarea banilor, frecvente în România, sunt fenomene care afectează profund societatea şi care necesită o atenţie sporită din partea actorilor sociali.

În România au fost făcuţi primii paşi pentru combaterea acestor fenomene (a fost armonizată legislaţia românească cu cea europeană, au fost înfiinţate organisme specializate în prevenirea şi combaterea acestor fenomene, s-a extins colaborarea cu instituţii europene) însă, în ciuda acestor iniţiative, statisticile prezentate relevă o tot mai mare incidenţă a acestui fenomen în societatea românească.

În condiţiile aderării la U.E. (lucru ce presupune desfiinţarea graniţelor dintre România şi Ungaria sau Bulgaria şi deci o libertate mai mare de circulaţie pentru persoane şi mărfuri), organismele însărcinate cu controlul criminalităţii se vor confrunta cu noi provocări. Este astfel necesară elaborarea unor politici cât mai coerente pentru limitarea şi stoparea acestor fenomene.

BIBLIOGRAFIE

1. *** Convenţia Naţiunilor Unite împotriva criminalităţii transnaţionale organizate, adoptată la New York la 15 noiembrie 2000.
2. *** Buletin informativ al Poliţiei de Frontieră din 10 septembrie 2004.
3. *** Buletin informativ al Poliţiei de Frontieră din 28 octombrie 2004.
4. www.europol.eu.int/publications/SeriousCrimeOverview/2004/OverviewTHB2004.df.
5. www.europol.eu.int/publications/SeriousCrimeOverview/2004/OverviewMotorVehicleCrime2004.pdf

SIMBOLISTICA SPAȚIO-TEMPORALĂ ÎN MEDIUL PENITENCIAR ROMÂNESC

BRUNO ŞTEFAN

SIMBOLURILE CARCERALE

Pentru orice individ – deținut, angajat sau simplu vizitator – drumul pe care îl parcurge din stradă (din lumea liberă) către celulă este unul încărcat de semnificații, în care toate elementele din jur îl ajută să înțeleagă faptul că a intrat într-o altfel de lume. Din exterior, puşcăriile se prezintă oamenilor ca locuri ale interdicției, în care ochiul neavizatului nu are cum să pătrundă, căci intrarea se face pe baza unor aprobări şi decizii luate de undeva „de sus". Porțile uriaşe şi zidurile înalte, groase, apărate de sârmă ghimpată şi păzite de polițişti înarmați semnifică oricui separarea clară de lumea exterioară. Ele îngrădesc un spațiu care se ordonează după alte reguli, bazate pe disciplină strictă, conjugată cu o serie de sancțiuni specifice. Zidurile legitimează deci ruptura între două lumi, justifică existența unui nou univers, a cărui înțelegere se realizează treptat prin descifrarea simbolurilor.

În sens etimologic, termenul de simbol vine din limba greacă (*symbolon*) şi se traduce prin „semn de recunoaştere" (*sym-ballo* era un obiect, o monedă tăiată în două, ale cărei părți, dacă erau apropiate şi se potriveau, serveau drept probă a relațiilor de prietenie, ospitalitate sau alianță). O dată cu creştinismul, simbolul are înțelesul de „semn de recunoaştere inițiatic, secret", prin simbol desemnându-se acel ceva care permite unei comunități să se adune în jurul unui semn, al unei credințe, sau valori resimțite ca o alianță sacră. *Simbolul desemnează „ceva (orice) care social reprezintă, evocă,* ***semnifică*** *altceva decât este"*[1]. Pentru unii specialişti[2] simbolul semnifică multe lucruri; el este *multivocal*. Iar legătura dintre simbol şi referent nu este arbitrară, fiind întemeiată pe o asociere de atribute. De exemplu, steagul afişat la intrarea în penitenciar nu reprezintă doar o cârpă colorată în trei culori atârnată pe un băț, ci ataşamentul la valorile naționale, faptul că instituția serveşte patria. Mai mult, steagul arată că instituția este una națională,

[1] Cătălin Zamfir, Lazăr Vlăsceanu (coord.), *Dicționar de sociologie,* Bucureşti, Editura Babel, 1993, p. 546.

[2] Victor Turner, *The Forest of Symbols*, 1967, în *Dicționar de sociologie* editat de Gordon Marshall, Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic, 2003, p. 520.

„Revista Română de Sociologie", serie nouă, anul XVI, nr. 3–4, p. 303–318, Bucureşti, 2005

etatizată, supusă unui regim militar. El semnifică şi faptul că în jurul lui lumea se organizează metodic, disciplinat, excluzând anarhia şi arbitrariul. El „vorbeşte", de asemenea şi despre structurarea riguroasă a unei lumi cu ierarhii precise şi despre victoria legii asupra unor oameni care au încercat să se sustragă ei şi să o încalce.

Simbolurile sunt excitanți exteriori destinați să transmită ordine ale societății sau grupurilor, care prescriu cutare sau cutare comportament membrilor săi... Simbolurile sociale sunt expresii care se substituie unei semnificații şi îndeplinesc rolul de intermediar între această semnificație şi subiecții colectivi sau individuali chemați să o înțeleagă. Simbolurile sociale sunt semne care nu exprimă decât parțial conținuturile semnificative şi care servesc ca mediatori între conținuturi şi agenți colectivi şi individuali care le formulează şi cărora li se adresează... Orice simbol social are doi poli: de o parte el este un semn incomplet, o expresie inadecvată; de altă parte el este un instrument de participare. Aceşti doi poli pot fi inegali, dar nici unul nu poate dispărea fără să fie distrus caracterul propriu al oricărui simbol[3].

Închisorile sunt deci construite simbolic, încărcate cu sensuri multiple (divergente uneori pentru anumite categorii de cetățeni). Aceste rețele de semnificații se dezvăluie lumii treptat. Cunoaşterea sensurilor lor se face gradual, pe măsura inițierii în tainele stabilimentelor carcerale.

Pentru Carl Gustav Jung[4], simbolul este energia unui arhetip, este constelația conținuturilor conştiente ale psihismului prin care se produce procesul de compensare, adică de conştientizare într-o formă camuflată a altor conținuturi rămase suspendate în subconştient datorită cenzurii. Această conştientizare se produce în trei feluri: ***1.*** când sensul nu este pătruns în întregime şi simbolul îşi păstrează vitalitatea şi atracția; ***2.*** când este decriptat exhaustiv şi devine alegorie; ***3.*** când este totalmente neînțeles şi se transformă în halucinații, psihoză, nevroză. Simbolul are propensiunea de a forma „lanțuri" mereu proaspete în ceea ce priveşte momentele importante ale detenției, având trei funcții: reprezentare, mediere şi unificare. Principalele coordonate ale gândirii simbolice sunt: ***1.*** indistincția dintre subiect şi obiect; ***2.*** identificarea părții cu întregul; ***3.*** reducerea multiplului la unicitate; ***4.*** identificarea esenței cu aparența; ***5.*** instituirea izomorfismului total dintre relațiile spațio-temporare; ***6.*** anularea granițelor dintre nivelele existenței (materie-spirit, animat-inanimat); ***7.*** asimilarea originii cu cauzalitatea; ***8.*** hilozoismul (antropomorfizarea cosmosului); ***9.*** frenezia asociativă sau interpretarea oricărei asemănări ca identitate şi a contingenței drept cauzalitate; ***10.*** parcelarea lumii în două zone distincte: sacră şi profană, pură şi impură, bună şi rea, cadre şi deținuți.

Pentru George Călinescu, *un simbol nu este o noțiune prin care se înțelege o alta, cum ar fi aurora prin care se înțeleg zorile. Un simbol este o expresie prin care se exprimă în acelaşi timp ordinea în microsistem şi în societate. A fi inițiat înseamnă a fi instruit că cele două ordine sunt mereu conjugate*[5].

[3] Georges Gurvitch, *Traité de sociologie*, vol. I, Paris, PUF, 1967, p. 11.

[4] Carl Gustav Jung, *În lumea arhetipurilor,* Bucureşti, Editura Jurnalul Literar, 1994, p. 14–27.

[5] George Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini şi până în present*, Bucureşti, Editura Minerva, 1992, p. 120.

Simbolurile nu sunt singulare, deşi referenţii pot fi astfel. Simbolurile se grupează în „coruri" care spun la unison aceleaşi lucruri. Cam aceleaşi semnificaţii ca şi steagul mai au şi tăbliţa de la intrare cu datele de identificare ale instituţiei (Ministerul de Justiţie, Direcţia Generală a Penitenciarelor, Penitenciarul de maximă siguranţă X), sau uniformele personalului şi arestaţilor. Mai mulţi semnificanţi ajută deci la confirmarea identităţii instituţionale. Ei îndeplinesc rolul de agenţi de conservare a acestei lumi.

Există în acelaşi timp şi „coruri" opuse, care devoalează alte realităţi. Prin închisori întâlnim frecvent deţinuţi mutilaţi în urma multiplelor tentative de sinucidere, care-şi poartă cu mândrie semnele venelor tăiate. Fiecare grup îşi construieşte ansambluri de semnificaţii, care vorbesc fie de refuzul identificării cu rolurile atribuite, fie de degradarea de statut, fie de succesul reeducării, etc. „Corurile de simboluri" interacţionează atât între ele cât şi cu penitenciarul la a cărui confirmare contribuie. Universul simbolic astfel constituit ca sursă a legitimării reprezintă un ansambul de idei care integrează diferite domenii de semnificaţii şi cuprind într-o totalitate simbolică ordinea penitenciară. Procesele simbolice sunt procese de semnificare şi se referă la alte realităţi decât la cele strict individuale.

Toate sectoarele ordinii instituţionale sunt integrate într-un domeniu de referinţă cuprinzător, care constituie un univers, în sensul literal al cuvântului, deoarece orice experienţă umană poate fi acum privită ca având loc în cadrul lui... Universul simbolic este conceput ca o matrice a tuturor înţelesurilor social obiectivate şi subiectiv reale; întreaga societate şi întreaga biografie a individului sunt văzute ca având loc în acest univers. Ceea ce este cu deosebire important este că situaţiile marginale din viaţa individului (marginale în sensul că nu sunt incluse în realitatea existenţei zilnice în societate) sunt, de asemenea, incluse în universul simbolic. Astfel de situaţii apar în visuri şi fantezii, ca zone de semnificaţii desprinse de viaţa cotidiană şi sunt dotate cu o realitate a lor proprie. În cadrul universului simbolic aceste zone desprinse de realitate sunt integrate într-un tot cu sens care le explică, poate chiar le justifică... Capacitatea sa de depozitare a înţelesurilor depăşeşte cu mult domeniul vieţii sociale, astfel încât individul însuşi se poate localiza pe sine în acest univers, împreună cu experienţele sale cele mai solitare[6].

Simbolurile penitenciare sunt prin urmare integrate într-un univers coerent de semnificaţii, care furnizează ordine pentru perceperea subiectivă a experienţelor individuale. Nimic nu rămâne pe dinafară. Nu există enclave neinteligibile. Toate situaţiile marginale sunt integrate într-o ierarhie simbolică, făcându-le astfel inteligibile şi mai puţin înfricoşătoare sau dătătoare de speranţe deşarte. Altfel spus, universul simbolic pune fiecare lucru la locul lui, legitimându-l şi ordonându-l într-o logică şi o ierarhie instituţională.

Această integrare simbolică este crucială pentru funcţionarea instituţiei. Ea operează zilnic roluri, priorităţi şi modalităţi de acţiune, plasându-le în contextul

[6] Peter L. Berger şi Thomas Luckmann, *Construirea socială a realităţii*, Bucureşti, Editura Univers, 1999, p. 114–115.

celui mai general cadru de referinţă imaginabil. În acest fel, orice acţiune intră în rutina banalizării penitenciare[7].

Înscrierea activităţilor în „natura lucrurilor", în firesc şi banal se face „corect" la toate nivelurile organizaţionale. Orice individ înţelege că toate lucrurile din interiorul unui penitenciar au sens şi sunt integrate într-un univers ale cărui coordonate sunt inteligibile şi coerente, au o utilitate simbolică definită, stabilă şi recunoscută social, fiind bine ancorate în interacţiunea socială zilnică.

Universul simbolic ordonează şi istoria. El plasează toate evenimentele într-o unitate bine închegată care include trecutul, prezentul şi viitorul. În ceea ce priveşte trecutul, el stabileşte o „memorie" care este împărtăşită de toţi indivizii socializaţi. În privinţa viitorului, el stabileşte un cadru comun de referinţă în care se vor proiecta acţiunile individuale.

Într-o instituţie închisă, universul simbolic se structurează cu mai multă putere decât într-o instituţie deschisă, deoarece contactul cu alte universuri este redus sau chiar inexistent. Lumea „din afară" are o putere prea şubredă de penetrare a universului simbolic „dinăuntru". În plus, nu e interesată de acest lucru. Pentru oamenii „liberi", mediul carceral trezeşte fiori; ei nu vor să-l cunoască, evitând orice contact cu acesta. Într-un fel, ei percep puşcăriile ca nişte gropi de deversare a deşeurilor umane, pe care societatea şi le creează pentru a scăpa de murdăria lor. Iar murdăria nu interesează, atâta vreme cât e ţinută la distanţă, cât ea nu atinge pe nimeni. Indiferenţa societăţii „libere" faţă de puşcării ajută la întărirea unei culturi specifice. Deşi firav şi rudimentar alcătuit – prin comparaţie cu complexitatea culturii „libere" – universul simbolic penitenciar prezintă o rezistenţă formidabilă. Confruntarea dintre universurile simbolice alternative implică problema puterii: care dezvoltă mecanisme de legitimare mai convingătoare, adică mituri, un limbaj adecvat, arte specifice.

Confruntarea dintre două lumi duce deseori la *degradarea* unor simboluri. Schimbările organizaţionale care se produc fac să se piardă semnificaţia unor simboluri. Demilitarizarea produsă recent a dus la o degradare a statutului de militar. Cariera militară nu mai reprezintă un scop în sine pentru angajaţii din sistem, iar simbolurile reuşitei militare, încorporate în grade, uniforme, citări pe ordinea de zi etc., au dispărut, fiind înlocuite cu cele ale funcţionarilor civili. Au apărut în locul lor ierarhii ale inspectorilor. Orice degradare a unor simboluri produce frustrări. Militarii de carieră – care reprezentau clasa dominantă a instituţiei – s-au văzut întrecuţi în funcţie şi în responsabilităţi de civili, care au

[7] Termenul l-am întâlnit prima dată în Cr. Seyler, *La banalisation pénitentiaire ou le voué d'une reforme impossible*, în „Deviance et Société", 1980, vol. 4, nr. 2, p. 131. Originea expresiei nu este indicată, dar se menţionează utilizarea lui în rapoartele Adunării generale a Consiliului superior al Administraţiei Penitenciarelor franceze, banalizarea desemnând condiţiile generale ale vieţii de detenţie. Ulterior, termenul a căpătat alte semnificaţii, în special pregătirea deţinutului pentru lumea din afară, depenalizarea şi decarcerarea arestatului în preajma liberării (la Jean-Herve Syr, *Punir et réhabiliter*, Paris, Editura Economica, 1990). Prefer însă semnificaţia iniţială, cea de activitate ajunsă în stadiul rutinei, al obişnuitului. Astfel, turnătoria dintre deţinuţi este un exemplu al banalizării penitenciare. Ca şi loviturile aplicate de către mascaţi, furturile din pachete sau personalizarea bunurilor publice.

urcat treptele ierarhiei fără a suporta privaţiunile instrucţiei militare în şcolile de specialitate. În acelaşi timp ei şi-au văzut blocate oportunităţile de avansare profesională, prin interzicerea accesului la funcţia de comandant, rezervată de acum magistraţilor (conform modelului german impus de autorităţile din ministerul de resort). În plus, s-a destructurat o lume organizată ierarhic, pe separări de caste, vizibilă, de pildă, în modul în care era împărţită popota în trei săli de mese: una pentru director şi adjuncţii săi, alta pentru ofiţeri şi o a treia pentru subofiţeri, această împărţire fiind însoţită de o repartiţie discreţionară a hranei, a favorurilor şi a beneficiilor.

În planurile inferioare ale realităţii carcerale, simbolurile se structurează într-un mod infantil. *Procesul de infantilizare* a simbolurilor se petrece, după Mircea Eliade, în două feluri: *sau un simbolism **savant** sfârşeşte în cele din urmă prin a sluji straturile inferioare, degradându-se astfel sensul lui primar, sau simbolul e înţeles în chip pueril, adică excesiv de concret şi desprins de sistemul căruia îi aparţine*[8]. Pentru prima modalitate, să exemplificăm cu bătaia deţinuţilor, autorizată în trecut, justificată teoretic şi aplicată chiar de autorităţile superioare ale instituţiei. Interzisă de lege, ea a fost transferată autorităţilor inferioare (mascaţilor) într-un mod tacit şi posibilă numai în zonele greu accesibile ochiului, ONG sau judecătorilor: pe câmp, pe culoarele necontrolate de camerele de luat vederi, în unghiurile moarte ale celulelor (în WC-uri, sub paturi sau sub pături) etc. Pentru cel de-al doilea tip de infantilizare a simbolului, să exemplificăm cazul bibliotecii, al cărei rol de furnizare a informaţiilor destinate educării spiritului a trecut pe un plan secund, în favoarea rolului de trambulină pentru un statut social mai înalt. Atât deţinuţii, cât şi cadrele utilizează biblioteca, pentru a arăta celor de care depinde cariera lor că dorinţa de îndreptare sau de educare este sinceră, iar efortul este susţinut (biblioteca mai reprezintă şi locul de evadare din spaţii stresante).

Simbolurile infantile fac corp comun cu simbolurile elaborate, transformând un obiect sau un act în altceva decât se dovedeşte a fi acel obiect sau acel act în perspectiva experienţei profane. Rolul lor este de a unifica viziunea despre instituţie şi de a-l socializa pe individ la mediu.

SPAŢIUL PENITENCIAR

Poate că cel mai bine înţelegem semnificaţia simbolurilor dacă analizăm modul în care este împărţit spaţiul în acest univers. Indivizii care populează această lume – deţinuţi sau cadre – învaţă încă de la intrarea în instituţie care sunt spaţiile interzise, la care accesul este limitat sau imposibil. Pentru deţinuţi, clădirile administraţiei reprezintă un astfel de spaţiu. Accesul lor este posibil doar sub supraveghere, pe baza unor motive speciale. Circulaţia lor liberă în acest spaţiu nu este posibilă. Pentru cadre, celula deţinuţilor reprezintă un astfel de spaţiu interzis, accesul lor fiind permis doar însoţiţi de echipa de mascaţi.

[8] Mircea Eliade, *Tratat de istorie a religiilor*, Bucureşti, Editura Humanitas, 1992, p. 405.

Într-o lume în care existența fiecărui individ se desfăşoară sub supravegherea celorlalți colegi şi a superiorilor, apare firesc dorința identificării unui *spațiu personal*, în care el să se simtă protejat. Pentru deținuți acest spațiu îl reprezintă patul din celulă[9], sau chiar colțul de pat, în cazul împărțirii acestuia cu alți arestați. Iar pentru autorități – biroul de pe secție. Fiecare individ tinde să doteze acest spațiu cu obiecte care să-i aducă oarecare confort, plăcere şi control: postere, ibricul de cafea, instrumentele de bărbierit, radio sau alte obiecte personale. Datorită limitării acestui spațiu personal, ei tind să-l extindă în zonele imediat învecinate, cu lucruri care îl duc cu gândul „acasă", situație care creează deseori conflicte între colocatarii acelui spațiu. Luarea în posesie a spațiilor personale ale altor indivizi îi deprivează pe cei mai slabi şi mai lipsiți de autoritate, care sunt nevoiți să îşi găsească astfel de spații în WC-uri, pe culoare sau în diverse unghere întunecoase. VIP-urile sau şefii abuzează deseori de spațiile celorlalți colegi. Am întâlnit în puşcării deținuți celebri şi bogați care-şi luau în stăpânire locurile cele mai bune din celulă, impunând chiar şi eliberarea paturilor apropiate, ceilalți arestați dormind pe jos sau înghesuindu-se mai mulți într-un pat, în pofida supraaglomerării deja existente. La fel cum deseori am întâlnit comandanți de secții care refuză să împartă biroul cu ceilalți subalterni, obligându-i să stea pe culoare.

Lupta pentru privatizarea teritoriilor se petrece nu doar în locurile în care indivizii îşi petrec cea mai mare parte a timpului, ci şi în alte spații de acces. În cluburi, pe terenurile de sport sau în zonele de plimbare, locurile sunt de asemenea împărțite atât după principiul „primul sosit, primul servit", cât şi după „cel puternic ia ce doreşte". Plutonieri egali în rang şi funcții, dar nu şi în autoritate şi relații, îşi împart aceste spații în arii de privilegii şi arii de pedeapsă. Cele mai sugestive exemple sunt cele ale arestaților celebri: Miron Cozma, Gabriel Bivolaru şi Fane Păvălache din penitenciarul Rahova, care beneficiază de cele mai bune celule, fără prea mulți colocatari, utilizând la discreție (şi nu limitat la câteva minute zilnic – cum e cazul deținuților de rând) terenul de sport sau curtea de plimbare, având acces nelimitat la vorbitor, la vizite şi la pachete („favoruri" atribuite în cel mai fericit caz de două ori pe lună unui deținut „cuminte" şi retrase în mod frecvent celor recalcitranți). La fel, în penitenciarul din Iaşi, celebrul pedofil Kurt Treptow are parte de plimbări separate, însoțit doar de anumiți colegi şi beneficiază de un regim de detenție special („pentru a nu afecta imaginea României în străinătate" – după cum justifică personalul care autorizează acest regim).

Spațiile personale se extind în cazul celor cu anumite atribuții. Deținuții de la bucătărie iau în stăpânire acel spațiu ori de câte ori vor să stea departe de

[9] Poziția patului unui deținut într-o celulă spune lucruri semnificative despre poziția socială a individului în colectivitate. Paturile de la „parter" sunt mult mai apreciate, fiind mai greu observate de către supraveghetori, deținutul nefiind deranjat de lumina becului care funcționează toată noaptea şi având mai uşor acces în el şi la sacoşele depozitate sub el. Paturile de la etaj – în special cele de la nivelul 3 – sunt rezervate „nepoților", „fraierilor" sau „sifoanelor". „Şmecherul" stă întotdeauna la „parter". Când nu există suficiente paturi la „parter" pentru toți „şmecherii", aceştia preferă să stea câte doi sau trei în două paturi alăturate de la „parter", decât să urce la etaj.

tulburările zilnice din celulă. La fel, are loc o privatizare a spațiilor în magazii, în spălătoare, în grădinile de zarzavat, în cocinile de porci, în camerele sau subsolurile cu instalațiile electrice sau termice, etc. Descriind acest proces, Goffman scria că *pacienții şi angajații cooperează tacit pentru a permite apariția unor spații concret delimitate, în care nivelul obişnuit de supraveghere şi restricționare este mult redus, spații în care pacientul poate desfăşura fățiş o serie de activități interzise, având o oarecare siguranță. Aceste locuri prezintă şi o marcată reducere a densității obişnuite a populației pacienților, fapt ce contribuie la calmul şi liniştea ce le caracterizează. Personalul nu cunoştea existența acestor locuri sau, dacă o cunoştea, fie evita să le viziteze, fie, dacă pătrundea în ele, renunța la autoritate. Pe scurt, libertinajul avea o anumită geografie. Voi numi aceste regiuni* ***locuri libere.*** *Ne putem aştepta să le găsim cu precădere acolo unde autoritatea unei organizații aparține unui întreg eşalon de angajați şi nu unui set de piramide de comandă. Locurile libere constituie culisele spectacolului obişnuit oferit de relațiile dintre angajați şi persoanele instituționalizate*[10].

Găsirea unor locuri libere interesează deopotrivă pe deținuți şi pe cadre. În pofida condițiilor lor degradante, ele sunt permanent căutate, deoarece sunt *inundate de o senzație de relaxare şi autodeterminare, într-un puternic contrast cu starea de neliniște ce domină în unele secții*[11]. Gardienii se adună pe casa scărilor pentru a încinge o partidă de zaruri sau de cărți. Utilizează excesiv toaletele pentru relaxare sau pentru ascunderea unor bunuri dobândite ilicit. Întârzie deseori la cabinetele medicale, dacă relația cu personalul medical este una de prietenie sau de rudenie. Cu cât mediul în care individul trebuie să-şi petreacă o parte a existenței este mai neplăcut, cu atât vor fi valorizate ca locuri libere acele spații care oferă o marjă mai mare de libertate.

Aceste spații au roluri diferite în funcție de anotimp. Vara sunt căutate locurile răcoroase, iar iarna – cele călduroase. Lupta pentru desfăşurarea unei activități în bucătărie e mai intensă iarna, când ea joacă nu numai rolul de suplimentare a hranei, ci şi pe cel de loc călduros.

Cel mai mare spațiu dintr-o închisoare este însă *spațiul de trecere*. El este format din grădini, aleile dintre secții şi străzile destinate maşinilor. Acestea sunt locuri în care staționarea nu e permisă nimănui din interior. Ele sunt spațiile de protocol, imediat observate de către orice vizitator. Frumos îngrijite, amenajate cu flori sau copaci, cu marginile trotuarelor vopsite sau văruite întotdeauna proaspăt, ele trebuie să semnifice oricui imaginea unui spațiu ordonat, curat. Pentru orice străin aflat în inspecție, acest spațiu *este* penitenciarul. Aici sunt aduşi din celule deținuții pentru a vorbi cu oficialitățile. În mijlocul lui sau în imediata apropiere sunt amplasate clădirea administrației şi biserica (existentă însă doar în puține aşezăminte de acest gen). Clădirea administrației are acelaşi aspect ordonat, permanent întreținut.

[10] Erving Goffman, *Aziluri. Eseuri despre situația socială a pacienților psihiatrici şi a altor categorii de persoane instituționalizate*, Iaşi, Editura Polirom, 2004, p. 201–202.

[11] Erving Goffman, *op. cit.,* p. 202.

Prin comparaţie cu clădirile arestaţilor, e vizibilă largheţea cu care e atribuit spaţiul unor activităţi „elitiste". Secretara sau contabila beneficiază de un spaţiu considerabil mai mare decât cel al unui gardian de pe secţie, dotat cu toate utilităţile posibile: termopane, jaluzele moderne, mobilier scump, toalete recent faianţate, cu robinete străine şi oglinzi mari, telefoane şi televizoare de ultimă generaţie, calculatoare performante etc. Nu de puţine ori biroul unei secretare este mai mare decât celula în care sunt înghesuiţi 40–70 de deţinuţi sau biroul a 10 subofiţeri.

Ceea ce şochează este însă goliciunea spaţiului de trecere, prin comparaţie cu suprapopularea celui din celule, şi limitarea excesivă a acestuia din urmă, destinat supravieţuirii.

Această discrepanţă spaţială demonstrează că există un interes în menţinerea supraaglomerării, din partea conducerii penitenciarelor, chiar dacă acest lucru exercită un stres puternic asupra personalului inferior şi asupra deţinuţilor. Explicaţii ale acestui interes pot fi multiple:

1. *Supraaglomerarea necesită sume mari de bani care sunt investite în întreţinere şi construirea de noi penitenciare.*

2. *Supraaglomerarea perpetuează nevoia pentru asigurarea unei securităţi mai ridicate, implicând dinamici privind personalul militar.*

3. *Supraaglomerarea oferă posibilităţi considerabile de exercitare a unor presiuni profitabile (mită) asupra deţinuţilor din partea celor responsabili cu luarea deciziei privind arestul, cauţiunea, eliberarea condiţionată sau supravegherea la toate punctele de contact.*

4. *Supraaglomerarea presupune un ritm încetinit al schimbării şi o bază limitată a procesului de reformă* [12].

5. *Controlul asupra spaţiului reprezintă deci controlul asupra unei culturi. Prin supraaglomerarea forţată, societatea liberă este obligată să scoată din buzunar sume din ce în ce mai mari, care sunt investite (atunci când nu sunt deturnate în foloase proprii) în întărirea sistemului punitiv existent, în crearea de mecanisme de securitate sporite şi nicidecum în schimbarea acestora. Înţelegerea modurilor în care sunt gestionate spaţiile în interiorul zidurilor developează o viziune asupra pedepsei şi a rolului pe care această instituţie şi-l asumă în faţa societăţii. Iar această viziune poate fi în cel mai blând caz etichetată ca nedemocratică.*

Arhitectura închisorilor evidenţiază cel mai bine viziunea autorităţilor despre pedeapsă şi despre gestionarea spaţiului. E drept că cele mai multe închisori au fost construite în secolul XIX şi reflectă filosofia corecţională a acelor vremuri. Există însă şi penitenciare construite în ultimii ani (de exemplu, Rahova şi Giurgiu), încremenite într-o viziune ce nu a ţinut cont că locurile de pedeapsă returnează societăţii nişte deţinuţi mai greu de tratat decât erau când au intrat în penitenciar, închisori pe care unii specialişti le-au numit adevărate „pagube penologice"[13].

[12] Graham W. Giles, *Administrarea justiţiei în comunitate. Standarde şi reglementări internaţionale,* Bucureşti, Editura Expert, 2000, p. 11.

[13] Howard Gill, *Correctional Philosophy and Architecture*, în „Journal of Criminal Law, Criminology and Police Science", 1962, nr. 53, p. 312–322.

Penologia ca ştiinţă a contribuit la dezvoltarea unei şcoli de arhitectură penitenciară, care a trecut prin mai multe faze: de la „închisoarea custodială", preocupată de securitatea instituţională şi de disciplina deţinuţilor, apoi la „închisoarea progresivă", caracterizată prin extinderea practicilor medicale, industriale şi a programelor reeducative, până la „închisoarea profesională", în care viaţa deţinuţilor şi interacţiunile cu lumea liberă sunt facilitate de autorităţi.

Este un adevăr că tipurile de pedeapsă diferă, în funcţie de arhitectura clădirilor, iar aceasta nu are un caracter accidental. Ea reprezintă expresia politicilor penale existente în anumite perioade. Dar aceste clădiri pot suporta modificări, îmbunătăţiri sau chiar pot fi dărâmate şi reconstruite. Chiar dacă este dificil să operezi schimbări în arhitectura aşezămintelor de detenţie fără să investeşti sume semnificative de bani, aceasta nu este o scuză pentru menţinerea unor condiţii ce violează drepturile omului şi demnitatea lor.

O bună închisoare este construită astfel încât să dezvolte bune relaţii între deţinuţi, este înzestrată cu spaţii şi oportunităţi pentru dezvoltarea unor activităţi utile, care să ofere condiţii decente de muncă şi viaţă. Epoca totalitarismului nu mai e recomandată pentru nici un tip de deţinuţi. De aceea, s-au stabilit standarde minime cu privire la suprafaţa şi înălţimea celulei, la lumină şi ventilaţie, la accesul la grupurile sanitare din interiorul celulei, la bucătărie, săli de sport şi de baie, la necesităţile de comunicare, la nevoile sexuale etc.

Închisorile româneşti, atât cele vechi, cât şi cele recent construite, au rămas tributare unei gândiri totalitare, în ciuda recomandărilor specialiştilor europeni, care afirmă că nici o închisoare nu trebuie să depăşească 500 de persoane (deţinuţi şi cadre), deoarece promiscuitatea ce apare face inutil orice demers reeducativ, iar costurile întreţinerii sunt prea ridicate. În Marea Britanie, de exemplu, s-a dezvoltat o prestigioasă şcoală de arhitectură, care a ţinut cont că deţinuţii nu sunt simple creaturi care pot fi ţinute într-un loc restrâns, ci persoane care au anumite nevoi, au anumite caractere şi temperamente care tind natural să se manifeste[14].

Supraaglomerate, cu o medie de peste 1 000 deţinuţi într-o închisoare (existând şi peste 2 000 de arestaţi în stabilimentele din capitalele zonelor geografice: Bucureşti, Iaşi etc.), penitenciarele româneşti au o patologie specifică, favorizată de arhitectura primitivă.

Efectele arhitecturii carcerale asupra creării unui climat psiho-social anormal au fost demonstrate de Phillip Zimbardo în 1971 în experimentul *închisorii pirandelliene*, cunoscut la noi şi cu numele de „experimentul falsei închisori". Psihologul a selectat din rândul studenţilor voluntari ai Universităţii Stanford (în funcţie de stabilitatea emoţională, sănătatea fizică, maturitatea şi gradul de cunoaştere a legilor) 10 persoane care au fost puse să joace rolul deţinuţilor şi 11 persoane care au jucat rolul gardienilor. Puşi în condiţiile reale ale închisorii (în

[14] Vezi în acest sens lucrările lui Sean McConville, în special *Prison Architecture – Policy, Design and Experience*, London, Architectural Press, 2002 şi cartea arhitecţilor Allan Brodie, Jane Croom and James O`Davies, *English Prisons: An Architectural History*, London, English Heritage, 2002.

stabilimentul de la Palo Alto din California), studenţii au intrat curând în rolurile atribuite, ajungând la manifestări agresive de ostilitate şi cruzime atât de avansate, încât experimentul a fost oprit în a 6-a zi, deşi trebuia să dureze 2 săptămâni. *Patologia observată cu ocazia acestui experiment nu poate fi atribuită personalităţii subiecţilor, deoarece au fost excluşi, cu ocazia procedurilor de selecţie, toţi studenţii anormali. Sursa dezordinii comportamentale trebuie căutată în interiorul instituţiei, care stimulează dezvoltarea raporturilor de forţă dintre oameni... Închisoarea este o construcţie paranoică, ce limitează libertăţile fundamentale ale oamenilor, creează stări anxioase şi facilitează apariţia unor comportamente ridicole*[15]. *Ambientul şi structurile de putere din închisori sunt factorii declanşatori ai ororilor care se petrec în penitenciare şi nu firea sadică a corpului de supraveghetori sau natura antisocială a delincvenţilor închişi. În mod concret, structurile de putere din închisori pretind gardienilor să pedepsească deţinuţii pentru abateri de la reguli iar aceştia nu au nici o posibilitate de a exercita un oarecare control asupra ambientului*[16].

TIMPUL ÎN ÎNCHISOARE

Orice fenomen penitenciar se desfăşoară într-un anumit interval de timp. Timpul într-o instituţie închisă capătă alte valenţe decât într-un mediu deschis. Esenţa pedepsei sunt temporalitatea şi modul în care este gestionat timpul.

Temporalitatea penitenciară include o întreagă claviatură de repere temporale: în primul rând, durata, ca timp individual de aşteptare (cu diverse amplitudini); apoi momentul de intrare (diferit perceput de primari şi recidivişti), urmat de ritmul de înaintare în pedeapsă, structurat zilnic pe intervale orare bine delimitate.

Pentru autorităţi, **timpul funcţional** este esenţa penitenciarului, căci el reglementează secvenţial principalele mecanisme care permit instituţiei să-şi îndeplinească funcţia generală de administrare a pedepsei. În raport cu această

[15] Phillip Zimbardo, *A Pirandellian Prison*, interviu publicat în „New York Times Magazine" 1972, nr. 330. Subiecţii-deţinuţi au fost introduşi în celule şi supuşi aceluiaşi regim ca şi deţinuţii reali, ca să observe arbitrariul pedepselor, dependenţa, frustrările, dezumanizarea, rasismul, obligaţi să obţină permisiunea pentru folosirea toaletei, pentru fumat, pentru scrierea unei scrisori, obligaţi să suporte frustrările igienice, sexuale, alimentare. Subiecţii-gardieni au trecut printr-un proces de dezindividualizare, prin îmbrăcarea în uniforme şi utilizarea ochelarilor şi prin obligativitatea de a respecta manualul ofiţerilor corecţionali de la San Quentin. Încă din prima zi, au apărut incidente, gardienii devenind din ce în ce mai agresivi, iar deţinuţii mai pasivi. Zimbardo a observat că instituţia permitea dezvoltarea unor sisteme de privilegii pentru deţinuţii „buni" şi de sancţiuni pentru cei „răi". Existenţa unor surse de putere asupra altor oameni i-a făcut pe subiecţii-gardieni să înceapă să-i insulte pe subiecţii-deţinuţi, să li se adreseze în moduri agresive, impersonale, depreciative, care au degenerat rapid în ostilitate şi cruzime în forme degradante. „Într-un mediu închis cresc tendinţele de a-i controla pe ceilalţi, iar violenţa izbucneşte rapid... Orice individ normal se identifică cu rolul atribuit, oricâtă abjecţie ar cuprinde acesta" (Ph. Zimbardo – *op. cit.*).

[16] Eysenck H., Eysenck M., *Descifrarea comportamentului uman*, Bucureşti, Editura Teora, 1998, p. 53.

funcţie, întâlnim mai multe etape ale timpului funcţional: timpul genetic, timpul ordonator, timpul dinamic şi timpul de aşteptare[17].

Timpul genetic este cel în care individul ia cunoştinţă de durata pedepsei, de conţinutul ei, de orarul diurn şi de cel nocturn. Acesta poate fi constituit prin precedenţă (când individul este arestat preventiv), concomitenţă şi subsecvenţă. Acesta este timpul informării, când individul ia cunoştinţă de ceea ce-l aşteaptă în închisoare. De regulă, acest timp genetic – atât pentru arestaţi, cât şi pentru angajaţi – este încărcat cu zvonuri despre lumea în care urmează să intre, despre diversele combinaţii posibile. Este plin de incertitudine, iar durata lui este incalculabilă pentru cel în cauză. În acest timp genetic, fiecare încearcă să-şi păstreze poziţia socială dobândită anterior, precum şi o parte din bunurile care-i definesc personalitatea.

Timpul ordonator spulberă timpul genetic, deoarece el marchează adaptarea individului la mediu. El pune în relaţie oficială indivizii, care nu mai sunt percepuţi ca anonimi, ci devin cunoscuţi ca purtători ai unor poziţii sociale distincte. El este un timp static, care acţionează, printr-o combinaţie de consens şi constrângeri, la ordonarea acţiunilor umane. El desocializează şi în acelaşi timp egalizează. Acţiunea ordonatoare a timpului constă în convertirea decalajelor aleatorii ale intrării în ritmul regulat al ieşirii.

Noii veniţi şi cei care părăsesc sistemul produc mişcări în organizaţie. Intrările şi ieşirile din sistem creează un *timp dinamic*. Acesta este timpul viu, aşteptat cu curiozitate. El produce o dilatare a aglomerării. Timpul dinamic este însă secvenţial. Mai apare şi în cazul deplasărilor şi mişcărilor de populaţie între secţii sau între închisori. Este un timp neregulat, perturbator. El operează decupaje în populaţia carcerală. Aceste mişcări produc emoţii puternice, speranţe şi dezamăgiri, noi legături şi noi tentative de ascensiune pe scara ierarhiei sociale. Schimbările de statut produc schimbări psihologice, de aceea timpul dinamic este timpul acţiunilor greviste, suicidare, al violenţelor şi perturbărilor instituţionale.

Timpul aşteptării este cel mai lung, dominat de o acalmie plată, în care toate lucrurile par să fie clare. Este timpul mort, inerţial, a cărui trecere este aşteptată să se producă cât mai rapid. El îi converteşte pe toţi într-o comunitate de pierzători. Este timpul în care eşecul intrării în sistem este asumat, iar frustrările s-au consolidat. Risipa de timp este totală şi nimic din interior nu pare să ofere satisfacţii majore. Ruptura cu lumea din afară este din ce în ce mai dramatic percepută. Oficial, el este „timpul liber" dedicat relaxării sau efectuării unor treburi individuale. În plan real, este un timp al pasivităţii şi ineficacităţii, al docilităţii generalizate, al subzistenţei resemnate. Nu întruneşte caracteristicile care îl pot defini ca „timp liber"[18]: *caracterul eliberator* (căci nu eliberează total de obligaţii), *caracterul gratuit* (căci individul intră într-un păienjeniş de relaţii informale, care au deseori finalităţi materiale sau sociale: pariuri, jocuri, bătăi etc.), *caracterul hedonist* (căci nu poate fi

[17] Această clasificare a timpului am găsit-o la Pavel Câmpeanu – *România: coada pentru hrană. Un mod de viaţă*, Bucureşti, Editura Litera, 1994, p. 71.

[18] Joffre Dumazedier, *Loisir et culture*, Paris, Editura Du Seuil, 1966, p. 16.

asociat căutării bucuriei) sau *caracterul personal* (deoarece nu permite individului să se elibereze de plictisul cotidian). În lumina acestui inventar, timpul aşteptării nu este un timp al loisirului, ci al negării lui. Dominat de nevoi nesatisfăcute, pătruns de plictiseala unei inacţiuni coercitive, el este un timp al devalorizării vieţii, al risipirii obligatorii, dar este unul funcţional pentru instituţie.

Disociabili din perspectiva iniţierii instituţionale, aceşti timpi se intersectează şi se confundă uneori. Timpul funcţional nu este însă un timp investit, ci unul pierdut, căci provoacă disfuncţii comportamentale. Adevăratul investitor de timp nu este deţinutul şi nici personalul supraveghetor, ci societatea. Pentru ea, acesta este un timp al siguranţei, al izolării anormalităţii. Pentru deţinuţi, acest timp este o plată pentru nechibzuinţă, pentru greşeala de a nu-şi fi planificat eficient acţiunile. Oricum, el este un timp sustras normalităţii. Esenţa puşcăriei constă din gestionarea temporară a anormalităţii sancţionate legal. Acest timp este utilizat oficial, declarativ, pentru aducerea la normalitate a devianţilor condamnaţi, de aceea am numit acest timp ca fiind unul funcţional.

Una din semnificaţiile majore ale timpului petrecut în închisoare este aceea că el este în aceeaşi măsură purtător şi distrugător de valori. Această ambiguitate temporală reflectă ambiguitatea unei instituţii care deteriorează normalitatea, instituind în acelaşi timp o altă ordine socială, care închide uşa unei lumi, deschizând-o simultan către o alta.

Fiind valoare, timpul este monedă de schimb. Preţul serviciilor prestate se măsoară în durate: 4 ore planton, 10 ore de spălat, 5 minute de cotcodăcit sau de stat într-un picior, 2 zile de spălat WC-ul etc. Nu are loc un schimb de timp, deoarece timpul pierdut nu trece în mâinile câştigătorului, iar el nu îl utilizează în mod mai profitabil, ci doar îl transformă din timp de aşteptare în timp dinamic. Adevărata valoare de schimb a timpului nu priveşte durata, ci eficacitatea sa, ca mijloc de evaziune, de rezistenţă la presiunea instituţională. El nu este un timp creator de valoare. Timpul ca monedă de schimb reprezintă de fapt forma simbolică de pierdere a lui, strategiile de trecere mai rapidă a lui. El nu îndeplineşte funcţia de adjuvant al banilor, nici măcar pentru supraveghetor.

Timpul petrecut în închisoare nu serveşte drept cadru de manifestare a vreunei activităţi utile, de aceea este un timp al inacţiunii forţate. Fiind goală, inacţiunea este epuizantă şi, mai presus de orice, plictisitoare. Acest sentiment de neplăcere sau plictiseală este expresia vizibilă a unei anxietăţi colective. Atât personalul, cât şi arestaţii îi măsoară trecerea, aşteptând ca scurgerea lui să se producă mai rapid. Forma de măsurare a trecerii lui este AMR (au mai rămas). De aceea pot fi auzite des, între deţinuţi, discuţii de genul:

„ – Care-i AMR-ul tău ?

– 2 545 zile. Dar al tău ?

– 3 210 zile. Eşti mai norocos ca mine”.

Pentru deţinuţi, AMR-ul se scrie pe pereţii celulei sau în diverse locuri publice, ca semn al trecerii lor prin instituţie. Pentru cadre, el se măsoară în ore şi minute care mai rămân până la terminarea programului în fiecare zi. Nescurgându-se

uniform şi netransformându-se în timp funcţional la nivel individual, fiecare concepe strategii de metamorfozare a lui. Unii deţinuţi învaţă limbi străine pentru a pleca din ţară la eliberare, în timp ce gardienii o fac în eventualitatea găsirii unui loc de muncă mai bun. Cei mai mulţi îl consumă în dezbateri diverse, în făurirea de planuri, în jocuri de noroc sau pur şi simplu pentru a dormi mai mult.

Forma de pierdere a timpului este expresia simbolică a unei gândiri socialiste totalitare şi necreştine. Precum ştim de la Max Weber, pentru protestanţi şi deci pentru oamenii cu un spirit capitalist *risipa de timp este cel dintâi şi, în principiu, cel mai mortal dintre păcate... Pierderea de vreme prin petreceri, trăncăneli, lux, chiar şi somnul prelungit peste cel necesar menţinerii sănătăţii, adică şase până la maximum opt ore, sunt absolut condamnabile din punct de vedere moral*[19]. În închisoare, pentru nimeni nu este valabilă expresia *timpul înseamnă bani,* pe care Benjamin Franklin a ridicat-o la rang de axiomă: *daţi o înaltă preţuire timpului şi, în fiecare zi, fiţi mai cu grijă să nu pierdeţi nici o fărâmă din timpul vostru decât sunteţi cu aurul şi argintul vostru*[20].

Timpul alocat muncii deţinuţilor este infim, munca fiind o activitate refuzată celor mai mulţi (în special la Rahova şi Jilava, deţinuţii petrec 23 de ore şi jumătate pe zi în celule şi doar jumătate de oră la plimbare într-o curte restrânsă). De aceea timpul nu se scurge economic, rentabil. Puşcăriile româneşti nu numai că nu produc profit societăţii, ca simbol al răscumpărării pagubelor aduse ei, dar nici măcar nu se pot întreţine singure, ele fiind de fapt mari risipitoare de bani. Pentru un deţinut, costul întreţinerii lui depăşeşte de două ori salariul mediu pe economie şi este de cel puţin 25 de ori mai scump decât supravegherea în comunitate. Ceea ce ne duce la concluzia că timpul este gestionat astfel încât să consume cât mai multe resurse ale societăţii şi nu să producă resurse acesteia. Spiritul capitalismului, exprimat în ideea că valoarea timpului este cea a muncii productive şi utile, a fost înlăturat de spiritul comunismului, încă dominant în sistemul penitenciar românesc, în care devalorizarea temporală este însoţită de o devalizare economică a societăţii.

La fel cum este de *necapitalist* gestionat timpul în penitenciare, el este în aceeaşi măsură şi *necreştin*. *Timpul este infinit de preţios, căci fiecare oră pierdută diminuează lucrul în slujba gloriei lui Dumnezeu* – spun exegeţii creştini citaţi de Max Weber. Într-o instituţie al cărei rol fundamental a fost cel al penitenţei – de aici şi numele de penitenciar – deci al iertării păcatelor, Dumnezeu a fost exclus total decenii de-a rândul şi reintrodus uneori timid, alteori cu fast, prin biserici măreţe, dar întotdeauna în mod nesemnificativ. Timpul alocat credinţei este infim sau inexistent în bugetul de timp. Pentru nici un oficial, ispăşirea pedepsei prin credinţă nu este o soluţie serioasă. De aceea, preferă să angajeze pentru reeducare personal din orice domeniu laic – de la aviatori, muzicieni şi chimişti, la jurişti şi psihologi – dar în nici un caz preoţi sau personal bisericesc. Aceştia din urmă sunt bătaia de joc a tuturor

[19] Max Weber, *Etica protestantă şi spiritul capitalismului,* Bucureşti, Editura Humanitas, 1993, p. 160–161.

[20] Max Weber, *op. cit.,* p. 37.

autorităţilor: „preoţi penali" sunt numiţi cu dispreţ (de parcă ceilalţi nu sunt „psihologi penali", „jurişti penali" etc.). Ei sunt acceptaţi în instituţie mai ales pentru bunurile pe care le pot introduce ilegal (băutură şi ţigări, în special) şi aproape deloc pentru menirea fundamentală pe care o au în această lume: aceea de funcţionari ai lui Dumnezeu, de administratori ai divinităţii. Nevalorizarea lor este evidentă şi în perpetuarea acelor elemente pe care anglo-saxonii le subsumează noţiunii de *unclean life* (viaţă necurată), în care includ relaţiile homosexuale, mutilările, tentativele de sinucidere, alimentaţia necorespunzătoare etc.

Dacă nu este capitalist şi nici creştin, am putea crede că timpul carceral este un *timp al reeducării*, al resocializării. *Nu e de nici un folos să ţii un individ după gratii, dacă nu îl educi astfel încât să-l redai mai bun societăţii* – spunea John Howard în raportul său despre starea închisorilor, acum aproape două secole şi jumătate. Toate ţările au îmbrăţişat viziunea resocializării, cel puţin declarativ. O analiză a timpului alocat programelor educative în ansamblul timpului de pedeapsă ne arată că educaţia reprezintă cel mult un vis, în realitate aceste programe fiind rare şi aplicate unui număr restrâns de deţinuţi. O evaluare a calităţii acestor programe ne şochează prin infantilismul şi primitivismul celor mai multe dintre ele. Directori de bancă, avocaţi, manageri ai unor firme sau lideri sindicali arestaţi pentru diverse infracţiuni economice sau politice sunt puşi să deseneze floricele şi îngeraşi într-o caricatură de revistă a deţinuţilor, să caligrafieze precum copiii de la grădiniţă diverse poezii de dragoste de ţară şi maxime sau aforisme, să decupeze din diverse publicaţii poze cu lanuri de grâu sau cu păsările stând cioc în cioc şi să le lipească cu grijă în paginile „revistelor" pe care, cu nedisimulată mândrie profesională, educatorii le arată oricărui vizitator, ca rod al eforturilor reeducative. Alături de frunze, ghinde şi conuri de brad strident vopsite sau de pietricele de râu meticulos colorate cu pensula şi puse într-un coş de nuiele. Acestea reprezintă produsele artistice de elită, a căror creaţie este rezervată doar deţinuţilor cultivaţi şi cooperanţi. Marea masă a arestaţilor nu are privilegiul manifestării talentelor, deoarece materialele de lucru sunt rare şi, în consecinţă, distribuite după criterii riguroase, nescrise, dar general acceptate ca fiind favoruri greu de obţinut.

Nu trebuie să fii specialist într-un domeniu anume, pentru a constata că penuria programelor educative şi slaba lor calitate reflectă, în esenţă, dispreţul administraţiei faţă de utilitatea lor socială. Obligate să aloce un timp reeducării ca simbol al aderării formale la valori ale modernităţii, ele pervertesc, schimonosesc şi caricaturizează acest timp, ca semn că valorile instituţionale trebuie căutate în altă parte. Există o altă socializare ocultă, care are rolul de a-i rupe total pe indivizi de lumea din afară şi de a-i adapta definitiv la lumea carcerală. Iar rezultatele acestei reeducări sunt evidente: jumătate din deţinuţi recidivează, iar ceilalţi reuşesc cu greu să se adapteze apoi societăţii libere. Iar pe de altă parte, cadrele devin incapabile să lucreze eficient în alte instituţii în cazul demiterii, transferului sau şomajului. Din acest punct de vedere, timpul reeducării este tot un timp al ratării, al eşecului.

Timpul carceral este însă un *timp al securităţii*, al siguranţei. Administraţia penitenciarelor se mândreşte că România are cea mai scăzută rată a evadărilor din

lume, iar acestea, când totuşi se petrec, reprezintă de fapt părăsiri ale locurilor de muncă, în vederea rezolvării unor probleme stringente. Penitenciarele sunt locurile cele mai bine păzite din ţară. Resursele uriaşe consumate în sistemele de securitate, excesul de trupe trimise în căutarea evadaţilor şi generalizarea turnătoriilor între deţinuţi înlătură oricărui arestat ideea elaborării unor strategii de părăsire ilegală a instituţiei. *Gândul evadării e părăsit repede. Nu ai unde să te duci. Se dă alarma în toată ţara, trăieşti cu groaza că te vor prinde, n-ai unde să te adăposteşti, n-ai bani, n-ai haine, nu poţi trece graniţa*[21].

Dacă tot sunt închişi între ziduri înalte, imposibil de escaladat, păzite de subofiţeri înarmaţi, de ce se mai alocă timp pentru paza internă a deţinuţilor? Autorităţile spun deseori că indivizii pe care-i păzesc cu străşnicie vin din lumi violente şi nu pot trăi natural în armonie, de aceea e necesară sporirea măsurilor de securitate pentru prevenirea evadărilor şi manifestărilor violente. Părerea generală a deţinuţilor despre gardieni este că ei *sunt nişte şacali mai mari decât noi. Dacă nu se grăbeau să se facă albaştri, erau în locul nostru. Drojdie. Afară nimeni nu are nevoie de ei. N-au nici un Dumnezeu. Se ascund în găurile astea pentru că se tem. Cei mai mulţi nu se simt în siguranţă decât în timpul slujbei, când zidurile care ne ţin aici îi apără şi pe ei de ochii şi gura celor din afară*[22].

Timpul alocat siguranţei are în realitate rolul de a îndepărta şi mai mult temniţa de lumea liberă. El face greoi şi deseori inaccesibil accesul reprezentanţilor societăţii civile, al familiilor şi cunoscuţilor, în instituţie. Nu doar arestaţilor le este limitat contactul cu aceştia, ci şi cadrelor, care nu pot părăsi puşcăria înainte de program şi nici nu pot desfăşura activităţi de cooperare cu colegi din alte organizaţii sau să le permită acestora accesul la locul lor de muncă. Iar sub sancţiunea divulgării secretelor de serviciu, nu pot face declaraţii presei sau specialiştilor despre nici un aspect legat de munca lor, nici măcar despre cantitatea de carne alocată zilnic unui deţinut (informaţie chiar periculoasă).

Cea mai mare parte a zilei de lucru a unui angajat în sistemul penitenciar este alocată închiderii şi deschiderii celulelor, precum şi însoţirii şi pazei arestaţilor în diverse puncte de interes: cabinet medical, teren de plimbare, club etc. Apoi, elaborării de rapoarte privind desfăşurarea acestor activităţi.

De cealaltă parte, ziua normală a unui deţinut se iroseşte în diverse ritualuri de securitate: pregătirea pentru deplasări interne, percheziţia riguroasă, aşteptarea la cozi şi încasarea pedepselor pentru diverse încălcări ale acestor măsuri de securitate: *când sunt scoşi din celulă, deţinuţii trebuie să meargă în pas alergător, cu mâinile la spate şi cu capul aplecat, să nu se uite nici în stânga, nici în dreapta şi mai ales să nu vorbească cu nimeni pe drum. Dacă gaborului însoţitor i se pare că deţinutul nu se mişcă îndeajuns de repede, îl loveşte cu bastonul. În timpul zilei, pe hol e o succesiune continuă de paşi grăbiţi şi de urlete, când cauciucul muşcă în carne*[23].

[21] Octav Bozînţan, *Hanul păcătoşilor*, Bucureşti, Editura Muzeul Literaturii Române, 2001.
[22] Octav Bozînţan, *op. cit*., p. 35.
[23] Octav Bozînţan, *op. cit*., p. 44.

Timpul securității este aşadar un *timp al pedepsei*. Încorsetarea în reguli numeroase, de multe ori nescrise sau neclare şi contradictorii, face ca stresul să domine lumea cadrelor. Spaima pedepselor, degradărilor, sancțiunilor salariale sau chiar penale îi determină pe angajați să instituie la rândul lor o altă serie de pedepse celor care le fac şi mai greu serviciul. În acest fel, deținuții ajung să suporte nu doar pedeapsa privării de libertate, ci o sumedenie de alte sancțiuni, pe care, pentru a scăpa de ele, le aruncă în sarcina altor deținuți, în cadrul unei ierarhii şi al unor relații de putere bine stabilite.

Dezvoltarea anormală a raporturilor de forță în interiorul închisorii a fost demonstrată ştiințific de Phillip Zimbardo în experimentul menționat. Definirea puşcăriei, ca o prefigurare temporară pe pământ a pedepselor veşnice ale iadului, a fost făcută de scriitori celebri, precum Miguel de Cervantes, Victor Hugo, Alexandre Dumas, Feodor Dostoievski, Oscar Wilde, Tudor Arghezi sau de o serie de foşti deținuți politici. Chiar dacă, de la o epocă la alta, condițiile de detenție au variat, rămâne semnificativă constanța alocării unui timp însemnat siguranței instituționale şi pedepselor suplimentare. Iar acest lucru anulează sau diminuează drastic eforturile de reinserție socială, de reeducare sau de dezvoltare umană.

HOMOSEXUALITATEA ŞI ATITUDINILE SOCIO-LEGALE FAŢĂ DE ACEASTĂ FORMĂ A SEXUALITĂŢII UMANE

ION VLĂDUŢ

Sexualitatea reprezintă, fără doar şi poate, una dintre dimensiunile fundamentale ale vieţii oamenilor. Prea puţini dintre aceştia au puterea de a se lipsi de gratificaţiile raporturilor sexuale.

În marea lor majoritate, oamenii întreţin raporturi sexuale cu membri ai sexului opus (heterosexualii), unii cu persoane de acelaşi sex (homosexualii), iar într-o proporţie foarte mică au experienţe sexuale cu membri ai ambelor sexe (bisexualii)[1]. Este deja axiomatică aserţiunea potrivit căreia heterosexualitatea şi homosexualitatea sunt tot atât de vechi ca şi societatea umană[2]. Ca „formă minoritară" a vieţii sexuale a omului, homosexualitatea a stârnit multiple controverse, interpretări contradictorii şi, nu în ultimul rând, varii atitudini socio-legale. Şi aceasta nu întâmplător, ci datorită amestecului de prejudecăţi etnocentrice, evaluări morale, religioase şi ştiinţifice cu privire la practicile sexuale de acest gen[3].

Ca noţiune, homosexualitatea desemnează atât modurile specifice de comportament sexual, cât şi, mai general, orientarea sexuală către persoanele de acelaşi sex, indiferent dacă este vorba despre raporturile sau orientarea sexuală a bărbaţilor către bărbaţi (homosexualitatea masculină) sau a femeilor către femei (homosexualitatea feminină). Orientarea homosexuală este o atitudine de preferinţă pentru gratificaţii sexuale prin contact cu persoane de acelaşi sex. Mulţi oameni au experienţe sexuale cu persoane de acelaşi sex, dar nu toţi aceştia dezvoltă şi orientări homosexuale[4].

Etimologic vorbind, în cazul termenului generic „homosexualitate", prefixul „homo" provine din limba greacă, unde înseamnă „acelaşi" şi nu de la cuvântul

[1] Marshall B. Clinard şi Robert F. Meier, *Sociology of Deviant Behavior*, eleventh edition, Wadswort, 2001, p. 481.

[2] David Selfe şi Vincent Burke, *Perspectives on Sex, Crime and Society*, second edition, London-Sydney, Cavendish Publishing Limited, 2001, p. 1.

[3] Sorin M. Rădulescu, *Sociologia şi istoria comportamentului sexual „deviant"*, Bucureşti, Editura Nemira, 1996, p. 191.

[4] Marshall B. Clinard şi Robert F. Meier, *op. cit.*, p. 529.

„Revista Română de Sociologie", serie nouă, anul XV, nr. 3–4, p. 353–363, Bucureşti, 2004

„homo” din limba latină, care semnifică „om”, „bărbat”[5]. De aceea, atunci când vorbim despre homosexualitate, avem în vedere atât experiențele şi orientările sexuale ale bărbaților către bărbați (numiți *gay* în S.U.A. şi Marea Britanie – adică homosexualitatea masculină), cât şi acelea ale femeilor către femei (numite lesbiene, de la insula Lesbos, unde a locuit vestita poetă Sapho, care a cântat în poeziile sale iubirea între femei – adică homosexualitatea feminină).

Cel mai obişnuit indicator al homosexualității îl reprezintă întreținerea de raporturi sexuale cu persoane de același sex. Între bărbați, practicile homosexuale pot îmbrăca mai multe forme: sodomia (contactul anal), *fellatio* (contactul oral-genital) şi masturbația mutuală (masturbația reciprocă şi simultană între două sau mai multe persoane).

Relațiile homosexuale între femei pot să se manifeste prin: *cunnilingus* (stimulare orală a clitorisului), relații vaginale prin utilizarea vibratoarelor sau a altor obiecte de genul penisurilor artificiale şi masturbarea mutuală[6].

Într-unul dintre cele mai cunoscute studii asupra homosexualității în Statele Unite, Kinsey şi asociații săi (1948) au evidențiat că 37 de procente din bărbați au experimentat contacte homosexuale în anumite momente din viața lor, dar numai 4% dintre aceştia rămân exclusiv homosexuali, adică persoane care exprimă o consistentă preferință erotică pentru bărbați de-a lungul întregii lor vieți adulte.

La rândul lor, reputații specialişti americani în problemele sociologiei devianței, Marshall B. Clinard şi Robert F. Meier, consideră că atât cercetările mai vechi, cât şi cele mai noi estimează ponderea populației homosexuale masculine din S.U.A. şi Marea Britanie între 4% şi 5% din totalul populației masculine a acestor țări[7].

Întrucât în România nu s-a întreprins nici o cercetare psihologică sau sociologică asupra homosexualilor, facem apel la datele oferite de Comisia pentru Drepturile Minorităților Sexuale, care estimează ponderea populației homosexuale din România la 4% din totalul populației[8], şi la concluziile cercetătorului Sorin M. Rădulescu, care, luând în seamă estimările minime asupra homosexualității masculine făcute de sexologii şi sociologii occidentali şi datele recensământului populației din 1992, obținea „un total de aproximativ 224 000 de homosexuali exclusivi (circa 2% din totalul populației masculine)”, care nu reprezintă deloc o cifră neglijabilă, la care adaugă un număr de circa 560 000 (5% din totalul populației masculine) de bisexuali. În aceste estimări, reputatul cercetător român nu a luat în calcul numărul lesbienelor şi nici al persoanelor care, de-a lungul vieții lor, au avut anumite experiențe homosexuale, dar pe care nu le-a inclus în populația homosexuală masculină sau feminină[9].

[5] *Ibidem*, p. 481.
[6] *Ibidem*, p. 482.
[7] *Ibidem*, p. 482, 493.
[8] Dan Anghel, *Se cere abrogarea articolului 200 din Codul Penal*, în revista „Gay 45” (R), 1993, nr. 2, p. 13.
[9] Sorin M. Rădulescu, *op. cit.*, p. 237.

În toate societățile există norme care aprobă unele practici sexuale şi dezaprobă altele. În ceea ce priveşte practicile homosexuale, unele societăți fie le-au tolerat, fie chiar le-au încurajat activ, în anumite contexte sociale, în timp ce altele le-au respins şi condamnat categoric, supunându-le, nu de puține ori, unor puternice şi concertate presiuni religioase, morale şi legale. La fel ca şi comportamentele sexuale, în general, şi conduitele homosexuale, în particular, atitudinile oamenilor față de homosexualitate au un fundament cultural-istoric.

O amplă evidență istorică confirmă faptul că atitudinile oamenilor față de comportamentul homosexual au variat de la o societate la alta, de la o cultură la alta şi, nu în ultimul rând, de la o epocă la alta.

Aşa se face că, în decursul timpului, homosexualitatea a fost considerată fie un păcat sau un viciu, o boală sau o tulburare de comportament, un comportament deviant, un delict penal, fie o formă normală a conduitei sexuale, cu caracter alternativ la heterosexualitate[10].

Ford şi Beach, care au studiat 76 de societăți arhaice, au constatat că în 49 dintre acestea (64%), „activitățile homosexuale de un tip sau altul sunt considerate normale şi social acceptabile pentru anumiți membri ai comunității”[11].

Un exemplu de la cealaltă extremă îl reprezintă cazul Ugandei, unde homosexualitatea este ilegală şi este sancționată cu pedeapsa maximă a închisorii pe viață. Cele două exemple reprezintă cazuri extreme, deoarece, în realitate, reacția socială față de homosexualitate variază de-a lungul unui continuum de la toleranță la represiune[12].

Homosexualitatea în sine este un fapt de viață, un fapt social. Comportamentul sexual în sine nu este un comportament deviant. Societatea este aceea care, în raport cu o multitudine de criterii, care țin de sexul şi vârsta persoanei, de preceptele religioase şi morale existente în cadrul acesteia la un moment dat, de interesele anumitor grupuri şi instituții sociale etc., îl califică drept o formă potrivită sau nepotrivită a sexualității umane. Societatea este aceea care face din comportamentul homosexual un comportament deviant. Homosexualitatea, la fel ca multe alte forme ale comportamentului uman, nu este inerent deviantă; ea devine o formă a comportamentului deviant ca rezultat al unui complex proces social care o defineşte astfel[13].

Atât atitudinile publice de antipatie, homofobie, ostilitate ori intoleranță față de comportamentele homosexuale, cât şi represiunea legală a acestora nu reprezintă altceva decât o consecință a calificării lor drept acte deviante de către societate. Aşa se face că, în cultura occidentală, homosexualitatea a devenit o conduită stigmatizată, sever condamnată social şi legal în diferite perioade de timp.

[10] *Ibidem*, p. 195.

[11] Chellan S. Ford şi Frank A. Frank, *Patterns of Sexual Behavior*, New York, Harper and Row, 1951, p. 130.

[12] Marshall B. Clinard şi Robert F. Meier, *op.cit.*, p. 486–487.

[13] David F. Greenberg, *The Construction of Homosexuality*, Chicago, University of Chicago Press, 1988.

Spre o mai bună înțelegere a modului în care este tratată homosexualitatea de legile din zilele noastre, se impune să relevăm, fie şi pe scurt, ceea ce s-a întâmplat de-a lungul istoriei societății umane în această privință. Astfel, relațiile homosexuale erau condamnate atât de Codul legilor hitite cât şi de cel caldeean[14]. La rândul lor, vechile coduri ebraice, mai târziu formalizate de Biserica Creştină în legi ecleziastice, care aveau să guverneze Europa medievală, respingeau şi ele comportamentul homosexual[15]. „În Grecia antică, homosexualitatea era considerată o conduită *normală* şi *legitimă*, chiar ca o formă de *iubire* superioară heterosexualității"[16].

Spre deosebire însă de ceea ce se întâmplase în vechea Eladă, în Roma antică legislația nu tolera conduita homosexuală, dar nici nu impunea sancțiuni speciale împotriva acesteia[17]. Interesant este faptul că una dintre cele mai benefice tendințe care se manifestă astăzi în societățile occidentale în privința regimului juridic ce trebuie creat în materia homosexualității, pare să-şi afle sorgintea în atitudinea legiuitorilor romani, care tratau relațiile homosexuale la fel ca pe cele heterosexuale, impunând acelaşi gen de restricții pentru ambele tipuri de comportament sexual. Astfel, în anul 149 î.Hr., aşa-numita *Lex Scantinia* impunea plata unei amenzi pentru relațiile sexuale dintre bărbați şi adolescenți. O sancțiune asemănătoare prevedea şi *Lex Julia de adulteriis*, în anul 18 î.Hr., cu privire la fapta denumită în acea epocă *stuprum* (atentat la pudoare – delict heterosexual care viza raporturile sexuale normale dintre un bărbat, fie el căsătorit sau necăsătorit, şi o tânără necăsătorită sau văduvă). Deşi legile romane nu sancționau homosexualitatea ca atare, ele conțineau prevederi speciale pentru categoria persoanelor *invertite* (bărbații care jucau rol pasiv în raporturile homosexuale). Conform normelor legale, bărbații care practicau astfel de raporturi sexuale erau eliminați din rândurile armatei romane, li se interzicea dreptul de a practica profesia de magistrat sau chiar dreptul de a apărea personal în fața justiției[18].

La rândul lui, un edict al împăratului Justinian, din anul 538, condamna criminalii homosexuali la moarte prin sabie.

Cert este faptul că prevederile Codului lui Justinian aveau să constituie fundamentul sancțiunilor juridice ale homosexualității în Europa pentru 1 300 de ani. Sute de ani la rând, curțile ecleziastice au fost mandatate să sancționeze actele homosexuale, adesea chiar cu tortura sau cu pedeapsa cu moartea[19].

Potrivit aprecierilor lui Jacques Le Goff, „antichitatea târzie a marcat o cotitură decisivă în concepțiile şi în practicile sexualității în Occident. După perioada greco-latină, când sexualitatea, plăcerea trupească sunt valori pozitive şi când domneşte o mare libertate sexuală, se instituie o condamnare generală a sexualității şi o reglementare strictă a exercitării ei. Principalul agent al acestei bruşte schimbări este creştinismul"[20].

[14] Sorin M. Rădulescu, *op. cit.*, p. 204.
[15] Marshall B. Clinard şi Robert F. Meier, *op. cit.*, p. 487.
[16] Sorin M. Rădulescu, *op. cit.*, p. 204.
[17] Sorin M. Rădulescu, *op. cit.*, p. 205.
[18] *Ibidem*, p. 206.
[19] Marshall B. Clinard şi Robert F. Meier, *op. cit.*, p. 487.
[20] Jacques Le Goff, *Imaginarul medieval*, Bucureşti, Editura Meridiane, 1981, p. 192.

În Evul Mediu, sub presiunea dogmelor Bisericii creştine, cărțile de „penitență”, ca lucrări cu caracter moral-religios, au condamnat cu mare severitate, mai ales, sodomia şi relațiile sexuale orale (atât cele homosexuale cât şi cele heterosexuale). „Sancțiunile erau de fapt prescrieri de penitență pentru cei credincioşi, mărturisirea (confesiunea) făcută în fața altarului echivalând, ea însăşi, cu un act cvasijudiciar. Cărțile de penitență nu serveau numai ca ghiduri pastorale, dar şi ca manuale juridice ce descriau delicte canonice. Ulterior, miile de canoane adoptate de diferite sinoade şi concilii bisericeşti au dat naştere unor reguli din ce în ce mai ferme cu privire la reglementarea conduitelor sexuale, în cadrul cărora homosexualitatea era apreciată ca fiind un delict extrem de grav şi nociv. La rândul lor, aceste reguli au fost încorporate în prescripții juridice cu caracter laic, proces care a început cam prin anul 1 000. Reformele care au intervenit în cadrul Bisericii creştine şi mai ales în dreptul canonic, care se împletea tot mai mult cu dreptul laic, au determinat noi reglementări în cadrul *sodomiei*, datorită caracterului ei „nenatural” şi „contraceptiv”, asociat cu toate practicile sexuale deviante. Contra păcatului de sodomie erau luate cele mai severe măsuri laice. În Franța, de exemplu, homosexualii erau arşi pe rug. În Florența, sodomia era considerată ca reprezentând cel mai detestabil viciu, fiind creat, încă din anul 1432, un post de magistrat însărcinat special cu sancționarea delictelor de sodomie. În Bologna secolului al XIII-lea, arderea pe rug a homosexualilor era la fel de obişnuită ca în Franța. În Portugalia şi în Spania, contra homosexualilor erau prevăzute pedepse cum ar fi castrarea, spânzurarea de «membrele virile» ori moartea”[21].

Din păcate, nici Epoca Renaşterii nu va fi mai tolerantă în privința sexualității umane. Spre exemplu, în Anglia, înainte de secolul al XVI-lea, sodomia era considerată drept o crimă ecleziastică şi era guvernată sub toate aspectele de tribunalele ecleziastice. Prima prevedere legală adoptată de parlament, care s-a ocupat direct de comportamentul homosexual se referea la sodomie şi era cuprinsă în *The Act of Henry VIII* din anul 1533. Pedeapsa pentru „cel mai ticălos dintre criminali” era moartea, pedeapsă care a durat, formal, până în secolul al XIX-lea, când, în urma reformelor, a fost redusă la închisoare pe viață[22].

În schimb, în Epoca Luminilor, care a generat, după cum se ştie, o „iluminare” în mai multe domenii ale vieții sociale, „atitudinile față de formele de sexualitate ilicită sau alternativă au fost definite şi ele de o toleranță crescândă”[23]. Liberalizarea atitudinilor legale față de homosexualitate a avut loc spre sfârşitul acestei perioade, mai ales după Revoluția franceză, şi a adus o mai mare toleranță față de persoanele care practicau astfel de raporturi sexuale. Spre exemplu, Codul lui Napoleon, apărut la scurt timp după acest eveniment istoric, a eliminat prevederile cu privire la actele sexuale din conținutul său, fapt ce persistă şi în zilele noastre în multe țări europene[24].

[21] Sorin M. Rădulescu, *op. cit.*, p. 210–211.
[22] David Selfe şi Vincent Burke, *op. cit.*, p. 10.
[23] Sorin M. Rădulescu, *op. cit.*, p. 217.
[24] Marshall B. Clinard şi Robert F. Meier, *op. cit.*, p. 87.

În secolul al XIX-lea, deşi practicile homosexuale erau, în continuare, destul de sever reprimate, iar homosexualii erau supuşi oprobriului public şi discriminării, se observă, totuşi, o diminuare a represiunii împotriva persoanelor homosexuale. În Anglia, de exemplu, două legi, *The Offences Against the Person Act* (1861) şi *The Criminal Law Amendment Act* (1885) aveau să producă două schimbări legislative majore în legătură cu incriminarea homosexualității[25]. Mai întâi, ca rezultat al *The Offences Against the Person Act* din 1861, pedeapsa cu moartea pentru delictul de pederastie a fost înlocuită cu o sancțiune mai uşoară: închisoare de la 10 ani la închisoare pe viață. Apoi, faimosul „amendament Labouchère" (*The Criminal Law Amendment Act*), din 1885, avea să diminueze gradul de pericol social al actelor de indecență între bărbați, în public sau în viața privată şi, în consecință, să prevadă, pentru astfel de acte, doar o sancțiune de până la 2 ani închisoare cu muncă silnică. Prin acoperirea tuturor aspectelor comportamentului homosexual masculin, şi nu doar a actelor de pederastie, acest delict extindea controlul legii penale asupra homosexualității. Astfel, a avut loc o diminuare considerabilă a sancțiunilor penale împotriva actelor homosexuale, comparativ cu acelea prevăzute de vechile legi pentru sodomie. Amendamentul din 1885 a dat naştere unui şir de responsabilități numai cu privire la actele homosexualilor bărbați, homosexualitatea feminină nefiind acoperită prin acest act normativ. Sub incidența acestor reglementări avea să se desfăşoare, în anul 1895, şi celebrul proces al lui Oscar Wilde, în urma căruia marele scriitor englez, în ciuda unei viguroase apărări, avea să fie găsit vinovat şi sancționat cu maximum de pedeapsă (2 ani de închisoare cu muncă silnică)[26].

Dacă în prima jumătate a secolului al XX-lea nu s-au petrecut schimbări majore în ceea ce priveşte evoluția atitudinilor socio-legale față de homosexualitate, în cea de-a doua jumătate a acestei perioade s-au produs mutații profunde în acest domeniu. Toate acestea aveau să se petreacă pe fondul mai larg al adâncirii „declinului moral" şi al creşterii permisivității în cadrul societăților occidentale[27].

Imediat după încheierea războiului, *Declarația Universală a Drepturilor Omului*, adoptată de Adunarea Generală a O.N.U. la 10 decembrie 1948, proclamând, în articolul 12, dreptul oricărei persoane la viață privată, deşi nu trata în mod explicit raporturile homosexuale, crea un cadru juridic nou, mult mai permisiv, în ceea ce priveşte atitudinea pe care autoritățile statale, legea, erau obligate s-o adopte față de viața privată a individului, în general, de conduita sexuală a acestuia, în particular.

La rândul ei, *Convenția pentru apărarea drepturilor omului şi a libertăților fundamentale*, adoptată de Consiliul Europei la Roma, la 4 noiembrie 1950,

[25] David Selfe şi Vincent Burke, *op. cit.*, p. 11.

[26] *Ibidem*, p. 11–12.

[27] *Ibidem*, p. 13. Fenomenul cunoscut sub numele de „permisivitate" îşi află începuturile în anii '60 ai secolului trecut şi constă în schimbarea raporturilor de putere între grupurile sociale, care a condus la declinul influenței exercitate de biserică în societate şi la apariția unei „societăți pluraliste sub aspect moral".

conținea două articole importante pentru temeiul juridic al drepturilor homosexualilor. Este vorba despre articolul 8, alin.1, potrivit căruia „Orice persoană are dreptul la respectarea vieții sale private şi de familie, a domiciliului său şi a corespondenței sale" şi despre articolul 14, conform căruia „Exercitarea drepturilor şi libertăților recunoscute de prezenta convenție trebuie să fie asigurată fără nici o deosebire bazată, în special, pe sex, rasă, limbă, religie, opinii politice sau orice alte opinii, origine națională, apartenență la o minoritate națională, avere, naştere sau orice altă situație".

Ulterior, *Pactul internațional cu privire la drepturile civile şi politice*, adoptat de Adunarea Generală a O.N.U. la 16 decembrie 1966, avea să reia în articolul 17, aproape cuvânt cu cuvânt, prevederile *Declarației Universale a Drepturilor Omului* în privința dreptului oricărei persoane umane la o viață privată.

Preocupat de situația persoanelor homosexuale, la 1 octombrie 1981, Consiliul Europei a adoptat Recomandarea nr. 924, *Despre discriminarea homosexualilor*, în care recomandă statelor membre următoarele:

– să abolească legile şi practicile care condamnă relațiile homosexuale consensuale între adulți;

– să aplice pentru persoanele homosexuale aceeaşi vârstă minimă a consimțământului care este prevăzută pentru persoanele heterosexuale;

– să distrugă dosarele existente cu privire la homosexuali şi să abolească practica păstrării unor astfel de dosare de către poliție sau oricare altă autoritate;

– să asigure egalitatea de tratament a homosexualilor cu celelalte categorii de persoane în privința muncii, a plății acesteia şi a siguranței locului de muncă, mai ales în sectorul public;

– să ceară încetarea oricărei cercetări ori acțiuni medicale desfăşurate în scopul modificării sexuale a unui adult;

– să se asigure că ținerea în custodie şi dreptul de vizitare şi îngrijire a copiilor de către părinți nu pot fi în nici un fel limitate pe temeiul tendinței homosexuale a unuia dintre ei;

– să ceară autorităților care răspund de închisori să vegheze împotriva riscului de viol, violență şi ofensă sexuală în închisoare.

Sub impactul acestor documente internaționale şi al creşterii permisivității, în perioada postbelică, în societățile occidentale aveau să se producă schimbări importante atât în privința atitudinii publice față de homosexualitate, cât şi a tratamentului juridic aplicat acestui tip de comportament sexual. Astfel, în Anglia, decada anilor 1958–1968 s-a caracterizat printr-un proces legislativ particular care s-a înscris în contextul mai larg al fenomenului cunoscut sub numele de „permisivitate". În acest timp, un număr de probleme „morale" cheie au ajuns în dezbaterile parlamentare, în urma cărora a rezultat o „liberalizare" generală a legii, concretizată în schimbări legate de un şir de diverse conduite, între care s-au numărat jocurile de noroc, suicidul, avortul şi activitățile sexuale (care au cuprins şi comportamentul homosexual)[28]. Astfel, *The Sexual Offences Act* din 1956 prevedea

[28] *Ibidem*, p. 15.

sancțiuni uşoare pentru actele de sodomie petrecute între adulți, dar sancționa cu închisoarea pe viață sodomia cu un partener minor. După lungi dezbateri, în 1965, această țară a coborât pedepsele pentru actele homosexuale private între adulți în vârstă de peste 21 de ani, însă a păstrat penalități ridicate pentru comiterea unor astfel de acte cu parteneri tineri şi pentru aceia care se ocupau cu procurarea acestora pentru acte homosexuale[29]. După o lungă perioadă de inactivitate în acest domeniu a forului legislativ britanic, în 1994 acesta a adoptat *The Criminal Justice and Public Order Act*, care conținea prevederi exprese relative la delictele homosexuale. Dezbaterile parlamentare care au precedat adoptarea acestui act normativ s-au concentrat, în principal, asupra vârstei, consimțământului pentru activitățile homosexuale şi a problemei egalității şi nondiscriminării în privința tratamentului juridic aplicat homosexualilor şi a celui aplicat heterosexualilor. La sfârşitul dezbaterilor, votul avea să conducă la un compromis: vârsta consimțământului pentru homosexuali a fost redusă la 18 ani şi nu la 16 ani, cum se propusese şi cum era legalizat pentru heterosexuali.

În anii 1997–1998, cu prilejul dezbaterii *The Crime and Disorder Bill* şi în perioada 1999–2000, cu ocazia adoptării *The Sexual Offences (Amendment) Bill*, s-au purtat vii dezbateri parlamentare cu privire la problemele homosexualității, în general, dar mai ales asupra reducerii şi standardizării vârstei minime a persoanelor care pot consimți legal la acte de sodomie şi la alte acte homosexuale, la 16 ani. În această dezbatere, trebuia să se țină cont şi de faptul că, la 7 octombrie 1997, Comisia Europeană a Drepturilor Omului, judecând cazul a doi cetățeni englezi, Evan Sutherland şi Chris Morris, a hotărât că dreptul englez trebuie schimbat, din cauză că prevederile sale relative la vârste diferite ale consensului între heterosexuali şi homosexuali constituie o violare a art. 8 din Convenția Europeană a Drepturilor Omului, relativ la dreptul oricărei persoane la respectarea vieții sale private şi de familie, a domiciliului său şi a corespondenței sale. Este larg recunoscut acum că legile engleze relative la infracțiunile sexuale sunt printre cele mai depăşite, contradictorii, injuste, inechitabile şi ilogice din întregul sistem legal[30]. Dincolo de aceste caracterizări negative ale legislației engleze în materia homosexualității, nu putem însă să nu constatăm importantele modificări de ordin legislativ cu impact pozitiv, care s-au petrecut în Anglia şi în majoritatea țărilor europene în acest domeniu. Iată câteva dintre cele mai importante[31]:

– legalizarea homosexualității (Franța – 1792, Belgia, Olanda şi Luxembourg – 1811, Italia – 1889, Danemarca – 1930, Polonia – 1932, Suedia – 1944, Ungaria – 1961, fosta R.D. Germană – 1968, Bulgaria – 1968, Germania – 1969, Norvegia – 1972, Albania – 1977, Rusia – 1993, România – 1996);

– stabilirea vârstei liberului consimțământ sexual (Suedia – 15 ani, Franța – 15 ani din 1982, Belgia, Olanda şi Luxemburg – 16 ani din 1976, Italia – 14 ani,

[29] Marshall B. Clinard şi Robert F. Meier, *op. cit.*, p. 488.

[30] David Selfe şi Vincent Burke, *op. cit.*, p. 22–28.

[31] Victor Duculescu, *Protecția juridică a drepturilor omului – mijloace interne şi internaționale*, Ediție nouă, revăzută şi adăugită, Bucureşti, Editura Lumina Lex, f.a., p. 260–261.

Danemarca –15 ani, Norvegia – 16 ani, Albania – 14 ani, Polonia – 15 ani, Ungaria – 18 ani, Bulgaria – 18 ani, Elveţia – 16 ani);

– interzicerea oricăror discriminări între homosexuali şi heterosexuali (Franţa, Suedia, Danemarca, Norvegia etc.);

– recunoaşterea legală a căsătoriilor homosexuale. „Mai multe ţări din Europa, cum ar fi Danemarca, Norvegia şi Suedia, permit acum partenerilor homosexuali să se înregistreze la starea civilă şi să pretindă drepturile conferite de căsătorie… În Hawai, căsătoria homosexuală poate fi obţinută legal printr-un proces judecat la tribunal”[32].

Întrucât în fostele ţări comuniste din Europa de Est homosexualii au fost lipsiţi de drepturile cuprinse în Convenţia Europeană a Drepturilor Omului, *Declaraţia Consiliului Europei* nr. 227 *privind drepturile homosexualilor în noile democraţii*, din februarie 1993, considera că „restabilirea drepturilor homosexualilor, garantarea drepturilor de către sistemele legislative ale noilor state democratice constituie un subiect căruia trebuie să-i acordăm atenţie”.

În Statele Unite, ca şi în alte ţări, nimeni nu comite o crimă prin simplul fapt că este homosexual; interdicţiile şi sancţiunile penale care persistă se aplică în mod particular numai actelor homosexuale, cum sunt sodomia, felaţiunea şi masturbaţia mutuală. Un delict general îl reprezintă, de asemenea, solicitarea întreţinerii unor astfel de acte contra cost. Este interesant de constatat faptul că, practic, legea pedepseşte numai actele homosexuale dintre bărbaţi. Deşi raporturile sexuale dintre femei nu reprezintă ceva neobişnuit, autorităţile le pedepsesc rareori[33].

În România, diferitele legiuiri care s-au succedat de-a lungul timpului au sancţionat aspru practicile homosexuale. Astfel, Pravilele lui Vasile Lupu şi Matei Basarab îi pedepseau pe sodomiţi cu tăierea capului şi arderea cadavrului. La rândul lor, atât Codul penal din 1937, cât şi Codul penal din 1969 au incriminat raporturile homosexuale[34]. Spre exemplu, controversatul şi contestatul articol 200 din Codul penal comunist prevedea la alin.1, în termeni cât se poate de clari, că „relaţiile între persoane de acelaşi sex se pedepsesc cu închisoare de la 1 la 5 ani”. Legea penală română pedepsea „atât relaţiile sexuale între bărbaţi, cât şi relaţiile sexuale între femei, considerându-le contra naturii şi în afara moralei socialiste”[35].

După Revoluţia din decembrie 1989, în contextul preocupărilor instituţiei legislative din România de implementare în ţara noastră a principiilor politice ale unei societăţi democratice şi a regulilor statului de drept, Parlamentul a adus modificări mai multor prevederi ale Codului penal, care, prin conţinutul art. 200, vizau materia raporturilor homosexuale. Astfel, prin Legea nr. 140 din 1996, primul alineat al acestui articol a căpătat următorul conţinut: „Relaţiile sexuale între persoane de acelaşi sex se pedepsesc cu închisoare de la 1 la 5 ani, dacă sunt

[32] Anthony Giddens, *Sociologie*, Bucureşti, Editura BIC ALL, 2001, p. 121.

[33] Marshall B. Clinard şi Robert F. Meier, *op. cit.*, p. 488.

[34] Victor Duculescu, *op.cit.*, p. 263.

[35] George Antoniu, Marin Popa, Ştefan Daneş, *Codul penal pe înţelesul tuturor*, Ediţia a III-a, revăzută şi adăugită, Bucureşti, Editura Politică, 1976, p. 212.

săvârşite în public sau în condiţii care tulbură ordinea publică". De aici se poate deduce că relaţiile homosexuale care se petrec pe baza liberului consimţământ al persoanelor implicate şi în spaţiul privat sunt admise.

În plus faţă de vechea formă a articolului 200, s-a introdus un text nou (care a devenit al doilea alineat al acestui articol), prin care se incriminează fapta persoanei majore de a avea relaţii sexuale cu un minor de acelaşi sex, faptă ce se pedepseşte cu închisoare de la 2 al 7 ani.

Totodată, a fost majorată sancţiunea pentru fapta săvârşită asupra unei persoane aflate în imposibilitatea de a se apăra sau de a-şi exprima voinţa, prevăzută în art. 200 alin. 2. Dacă vechea prevedere sancţiona această faptă cu închisoare de la 2 la 7 ani, noua reglementare prevede o sancţiune de la 3 la 12 ani.

Legiuitorul român a majorat, de asemenea, pedeapsa prevăzută în reglementările Codului din 1969 cu privire la relaţiile sexuale între persoane de acelaşi sex, care au ca urmare vătămarea gravă a integrităţii corporale sau a sănătăţii (3 la 10 ani), la pedeapsa cu închisoarea de la 5 la 10 ani, iar pentru fosta situaţie, în care fapta era urmată de moartea sau sinuciderea victimei, a prevăzut o pedeapsă de la 15 la 25 de ani, faţă de vechea sancţiune, care era de la 7 la 15 ani. În plus, faţă de aceste majorări de pedepse, noul text al Codului penal prevede, pe lângă anii de închisoare, şi „interzicerea unor drepturi", sancţiune care nu exista în prevederile anterioare.

Ultimul alineat al art. 200, care se referea la îndemnarea sau ademenirea unei persoane în vederea practicării de relaţii homosexuale, a fost şi el modificat. Noul text incriminează atât fapta mai sus-menţionată, cât şi „propagarea ori asocierea, sau orice alte acte de prozelitism săvârşite în aceleaşi scopuri" şi le pedepseşte cu închisoare de la 1 la 5 ani.

După cum aprecia cercetătorul Sorin M. Rădulescu: „Aparent o «victorie» a homosexualilor din România şi un «eşec» al conştiinţei morale pusă să vegheze asupra «purităţii» vieţii sexuale a românilor. În realitate, legislaţia românească în acest domeniu continuă să rămână una din cele mai represive din Europa şi din lume"[36].

Cinci ani mai târziu, caracterul represiv al legii penale române în materia comportamentului homosexual avea să fie înlăturat prin Ordonanţa de Urgenţă a Guvernului României nr. 89 din 21 iunie 2001 pentru modificarea şi completarea unor dispoziţii din Codul penal referitoare la infracţiuni privind viaţa sexuală, care a abrogat atât de controversatul articol 200.

În concluzie, atitudinile de intoleranţă şi represiune faţă de homosexualitate, care s-au manifestat atât de puternic în trecut, ca urmare a influenţei majore a creştinismului, începând din anii '60 şi până în zilele noastre, au cedat locul unei mai mari permisivităţi, astfel încât, în unele privinţe, acest fenomen a devenit o parte acceptată a societăţii[37].

[36] Sorin M. Rădulescu, *op.cit.*, p. 240.
[37] Anthony Giddens, *op.cit.*, p. 126.

BIBLIOGRAFIE

1. ANGHEL, DAN, *Se cere abrogarea articolului 200 din Codul Penal*, în revista „Gay 45" (R), 1993, nr. 2.
2. ANTONIU, GEORGE, POPA, MARIN, DANEŞ, ŞTEFAN, *Codul penal pe înţelesul tuturor*, Ediţia a III-a, revăzută şi adăugită, Bucureşti, Editura Politică, 1976.
3. CLINARD, B. MARSHALL, MEIER, ROBERT F., *Sociology of Deviant Behavior*, eleventh edition, Wadswort, 2001.
4. DUCULESCU, VICTOR, *Protecţia juridică a drepturilor omului – mijloace interne şi internaţionale*, Ediţie nouă, revăzută şi adăugită, Bucureşti, Editura Lumina Lex, f.a.
5. GIDDENS, ANTHONY, *Sociologie*, Bucureşti, Editura BIC ALL, 2001.
6. Le GOFF, JACQUES, *Imaginarul medieval*, Bucureşti, Editura Meridiane, 1981.
7. GREENBERG DAVID F., *The Construction of Homosexuality*, Chicago, University of Chicago Press, 1988.
8. RĂDULESCU, SORIN M., *Sociologia şi istoria comportamentului sexual „deviant"*, Bucureşti, Editura Nemira, 1996.
9. SELFE, DAVID, BURKE, VINCENT, *Perspectives on Sex, Crime and Society*, Second Edition, London-Sydney, Cavendish Publishing Limited, 2001.
10. ⁂ Convenţia asupra drepturilor politice ale femeii.
11. ⁂ Convenţia asupra cetăţeniei femeii căsătorite.
12. ⁂ Convenţia privind consimţământul la căsătorie, vârsta minimă pentru căsătorie şi înregistrarea căsătoriilor.
13. ⁂ Convenţia pentru protecţia drepturilor omului şi a libertăţilor.
14. ⁂ Declaraţia universală a drepturilor omului.
15. ⁂ Pactul internaţional cu privire la drepturile civice şi politice.

MEDIATIZAREA VIOLENȚEI ÎN FAMILIE: NOI PERSPECTIVE ASUPRA NEUTRALITĂȚII MORALE ŞI RESPONSABILITĂȚII SOCIALE ÎN JURNALISM

SIMONA ŞTEFĂNESCU

ARGUMENTE. ALEGEREA TEMEI DE CERCETARE

Violența în familie nu este un fenomen specific societății românești. Dimpotrivă, este unul dintre fenomenele prezente în toate tipurile de societăți şi în toate timpurile. Ceea ce particularizează acest fenomen, considerat astăzi – şi studiat ca atare – ca fiind unul inclus în domeniul problemelor sociale, este amprenta culturală pe care o poartă: violența în familie era considerată până nu demult „normală", transmisă ca o cutumă în mentalitățile şi în modul de viață al oamenilor. Astfel, acte precum bătaia copiilor şi a soției, forțarea sau supunerea la acte sexuale nedorite sau controlul economic şi social al femeii erau văzute ca acte cât se poate de normale într-o familie. Această „tradiție" perpetuată cultural a făcut ca, până în urmă cu două-trei decenii, violența domestică[1] să nu fie considerată, nici măcar în țările occidentale, un tip de violență care intră sub incidența legii.

Studii serioase asupra fenomenului au început să fie realizate abia în ultimii 20 de ani, în state precum Marea Britanie şi SUA, concomitent cu conceperea unor acțiuni de protejare şi sprijinire a victimelor acestui tip de violență. Rezultatele cercetărilor, care arătau amploarea imensă a fenomenului, costurile mari ale tratamentelor pentru afecțiunile generate de violența în familie, ca şi mortalitatea crescută în rândul victimelor, au determinat guvernele să-şi reevalueze programele şi politicile de prevenire şi combatere a fenomenului.

O cercetare efectuată în anul 2003, la nivel național, în România[2], confirma propagarea culturală a fenomenului şi în societatea românească. Rezultatele cercetării arătau că diferitele tipuri şi forme de violență în familie sunt acceptate şi percepute drept „normale" de către o mare parte din populația intervievată. În

[1] Pe parcursul studiului, conceptul de „violență domestică" va fi utilizat cu acelaşi înțeles ca şi acela de „violență în familie" .

[2] Anchetă la nivel național realizată de către Centrul Parteneriat pentru Egalitate, Bucureşti: *Cercetarea Națională privind Violența în Familie şi la Locul de Muncă-România***,** 2003.

„Revista Română de Sociologie", serie nouă, anul XVI, nr. 3–4, p. 365–387, Bucureşti, 2005

imaginea subiectivă asupra fenomenului, ca şi în mentalul colectiv, în reprezentările sociale, regăsim „valorile" referitoare la „normalitatea" violenţei în familie. Nu mai puţin de aproape 80% dintre subiecţii intervievaţi în ancheta din 2003 au fost de acord cu afirmaţiile cuprinse în clişee precum: „bătaia este ruptă din rai"; „femeia trebuie bătută de cel puţin trei ori pe zi, ştie ea de ce"; „un bărbat care nu îşi bate femeia nu o iubeşte cu adevărat"; „femeia este proprietatea bărbatului" sau „unde dau părinţii, creşte" (cu referire la bătaia aplicată copiilor).

Este cunoscut ca aproape axiomatic faptul că principalele victime ale violenţei în familie sunt copiii şi femeile. Cu alte cuvinte, dat fiind eşantionul reprezentativ la nivel naţional al cercetării invocate, putem constata că multe femei, victime potenţiale sau reale ale violenţei în familie, acceptă tratamentul violent din partea partenerului ca fiind unul normal, „aşteptat". Se poate spune – şi voi aminti din nou latura culturală, tradiţională a transmiterii „normalităţii" violenţei domestice atât în mentalitate, cât şi în modul de comportament – că pentru multe femei din România căsătoria sau traiul în comun cu un partener echivalează, încă, cu acceptarea resemnată a unui tratament violent, fie el de orice tip – fizic, psihologic, sexual, economic sau social.

Şi totuşi, în ultimii ani s-au făcut unele progrese în sensul conştientizării „anormalităţii" fenomenului, cel puţin la un nivel formal. O mai largă deschidere către informaţii şi comunicare, activitatea unor organizaţii non-guvernamentale, dar şi acţiunile guvernamentale (adoptarea unei legi care incriminează violenţa în familie[3], implicarea în crearea şi funcţionarea unor adăposturi pentru victime etc.), au făcut ca multe victime să nu mai considere că este „normal" să fie victime. Trebuie recunoscut, în acest sens, aportul implicării şi acţiunilor unor organizaţii non-guvernamentale, ca şi al cercetărilor, aflate încă în stare incipientă, asupra fenomenului. Cu toate acestea, în prezent, în România, prin cercetare s-a determinat sau, mai degrabă, s-a creionat (pentru că amploarea reală a fenomenului nu este cunoscută încă – teama şi ruşinea constituind principalele „obstacole" care le fac pe victime să-şi ascundă statutul de victime) o imagine a răspândirii fenomenului şi mai puţin una a efectelor, în toate planurile, a violenţei în familie. Mai mult, în ceea ce priveşte *tratarea* efectelor violenţei domestice, suntem încă departe de stadiul atins în ţările occidentale – de fapt, suntem încă într-un moment zero, în care nu există programe terapeutice menite să ajute victimele şi chiar agresorii acestui tip de violenţă.

CONCEPTUALIZAREA FENOMENULUI DE VIOLENŢĂ ÎN FAMILIE

Ultimii 10–15 ani au adus o activitate susţinută, nu doar în studiul violenţei în familie, ci şi în conceptualizarea fenomenului şi a efectelor sale. Astfel, există

[3] Legea nr. 217/2003 pentru prevenirea şi combaterea violenţei în familie, publicată în „Monitorul Oficial", Partea I, nr. 367 din 29 mai 2003.

numeroase definiții care încearcă să acopere cât mai complet complexitatea fenomenului de violență domestică. Mă opresc aici asupra unei definiții pe care o consider a fi una dintre cele mai relevante: violență în familie înseamnă *utilizarea sau amenințarea cu utilizarea a abuzului fizic, emoțional, verbal sau sexual de către un membru al unei familii la adresa altui membru al aceleiaşi familii, cu intenția de a induce frica, intimidarea şi controlul comportamentului* [Harway & Hansen, 1994]. O astfel de definiție acoperă în mai mare măsură, în opinia noastră, fenomenul în ansamblul său, spre deosebire, de pildă, de definiția acceptată oficial şi instituționalizată în România prin intermediul Legii 217/2003, în care nu sunt încadrate în termen şi, prin urmare, nu sunt incriminate, şi amenințările sau tentativele de a acționa în mod violent. Conform acestei definiții, violența în familie include *orice acțiune fizică sau verbală săvârşită cu intenție de către un membru de familie împotriva altui membru al aceleiaşi familii, care provoacă o suferință fizică, psihică, sexuală sau un prejudiciu material* [capitolul I, articolul 2 (1)], la acestea adăugându-se şi *împiedicarea femeii de a-şi exercita drepturile şi libertățile fundamentale* [capitolul I, articolul 2 (2)].

Încercările de a înțelege dinamica relațiilor abuzive, ca şi complexitatea şi uneori paradoxul interacțiunilor dintre victimă şi agresor, au adus cu ele noi conceptualizări ale fenomenului. Una dintre cele mai cunoscute este aşa-numitul ***ciclu al violenței***, care se referă la violența bărbatului împotriva femeii şi care cuprinde şase etape [Hattendorf & Tollerud, 1997, p. 14–23]. Într-o primă etapă, denumită „de aşteptare", bărbatul exercită un control din ce în ce mai mare asupra femeii, aceasta din urmă simțindu-se dominată de partener şi având o stimă de sine din ce în ce mai scăzută. În cea de-a doua etapă, etapa „de acumulare", bărbatul acumulează tensiune motivată de diverşi factori, precum stresul de la serviciu sau din cauza familiei. Comportamentul său devine din ce în ce mai agresiv, imun la încercările celor din jur de a-l detensiona. Aşa cum o arată specialiştii în sociologia familiei, o astfel de situație poate să existe şi în cuplurile non-conflictuale, însă lucrurile se opresc aici. În schimb, în cuplurile caracterizate prin violență domestică, lucrurile merg mai departe şi evoluează în etapa „exploziei", în care se produce actul de violență. O dată cu trecerea timpului, ieşirile şi accesele de violență din această etapă îşi sporesc intensitatea. Urmează o etapă „de remuşcări", în care agresorul se simte ruşinat sau vinovat pentru actul de violență, cel puțin la nivel declarativ. De cele mai multe ori, el nu îşi asumă responsabilitatea pentru comiterea violenței, motivând că a fost provocat de victimă sau că a fost sub influența alcoolului şi nu şi-a dat seama ce face. În fazele de început ale existenței cuplului conflictual, agresorul promite, în această etapă, că situația nu se va mai repeta. În acest fel, se trece într-o nouă etapă, denumită „de urmărire", în care bărbatul încearcă să o convingă pe victimă că într-adevăr nu vor mai exista acte de violență – în cazul în care femeia l-a părăsit după incident, el încearcă să o impresioneze prin cadouri, comportament atent, ireproşabil, iubitor. Există şi varianta, în special atunci când femeia rezistă „argumentelor" de mai sus, ca

bărbatul să se declare neajutorat fără ea sau chiar să ameninţe cu suicidul. Cum astfel de „dovezi” ale iubirii bărbatului conving multe femei, se ajunge în cea de-a şasea şi ultima etapă, aceea a „lunii de miere”. La începutul acestei etape „de împăcare”, nici victima, nici agresorul nu mai vorbesc şi nu mai vor să-şi amintească despre episodul violent. Cum comportamentul atent al bărbatului din etapa anterioară continuă şi acum, femeia tinde să creadă că el s-a schimbat. Totuşi, deşi bărbatul devine mai comunicativ şi mai atent la nevoile femeii, comportamentul său alunecă din nou, întotdeauna, către tendinţa de control şi autoritarism. Astfel, cuplul intră din nou într-o etapă „familiară”, aceea „de aşteptare”, în care încrederea în forţele proprii şi imaginea de sine a femeii sunt distruse. În acest fel, ciclul violenţei se reia, iar cercul vicios este închis. Pe măsura trecerii timpului şi reluării ciclului violenţei, etapa „lunii de miere” devine din ce în ce mai scurtă, iar etapa „exploziei” din ce în ce mai frecventă, mai intensă şi mai severă. Intervalele denumite „de miere” o determină tot timpul pe victimă să spere că partenerul violent se va schimba şi că episodul violent trăit anterior este chiar ultimul. Aceste speranţe o fac pe victimă să rămână încă mult timp implicată în relaţia cu partenerul violent.

Un alt concept dezvoltat pentru a defini dinamica relaţiilor caracterizate prin violenţă în familie este ***legătura traumatică***. În esenţă, conceptul se referă la conexiunile emoţionale puternice care se dezvoltă între victimă şi agresor pe parcursul relaţiei abuzive [Dutton & Painter, 1981, p. 139–155]. Aceste legături emoţionale se dezvoltă atât datorită inegalităţii de putere între agresor şi victimă (balanţa este înclinată doar către agresor), cât şi datorită tratamentului „intermitent”, care alternează binele cu răul. În termeni de inegalitate a puterii, pe măsură ce agresorul câştigă tot mai multă putere, victima se simte din ce în ce mai prost în legătură cu ea însăşi, este din ce în ce mai puţin capabilă să se autoprotejeze şi din ce în ce mai puţin competentă. De aceea, persoana abuzată devine din ce în ce mai dependentă de agresorul său. Al doilea factor cheie în legătura traumatică este, aşa cum arătam, caracterul intermitent şi neprevăzut al abuzurilor. De exemplu, agresorul poate deveni brusc violent, fără nici un semn premergător, posibil după ce a manifestat un comportament pozitiv, marcat de atenţie, cadouri şi promisiuni. De aceea, victima poate să creadă, nejustificat, în toate aceste momente, caracterizate prin „tandreţe”, că abuzurile s-au sfârşit.

De asemenea, dinamica relaţiilor abuzive poate fi înţeleasă şi prin conceptele de ***păstrare*** şi ***evitare*** [Barnett, 2001, p. 3–35]. „Mixtura” de elemente pozitive (dragostea şi suportul economic) şi elemente negative (frica şi umilinţa) prezentă într-o relaţie caracterizată prin violenţă conduce către ambivalenţă din partea victimei. Victima doreşte să *păstreze* doar ceea ce este pozitiv în relaţie şi să *evite* abuzul. Această luptă între dorinţa de a păstra relaţia şi dorinţa de a trăi totuşi în siguranţă îi face dificilă victimei luarea unei decizii. Statisticile şi studiile arată că, în medie, femeile părăsesc şi se întorc într-o relaţie abuzivă de cinci ori înainte de a-şi părăsi pentru totdeauna partenerul violent.

În fine, un alt concept care explică dinamica relațiilor caracterizate prin violență este ***însuşirea vinii*** de către însăşi victima. De obicei, pentru a-şi justifica agresivitatea comportamentală, partenerul violent o învinovăţeşte pe victimă, cu „argumente" de genul: *uite în ce stare m-ai adus, din cauza ta am ajuns să te şi lovesc!*[4]. Primind în mod repetat astfel de justificări pentru comportamentele violente ale partenerului, victima ajunge să creadă că, într-adevăr, ea este vinovată pentru provocarea acestor comportamente şi îşi asumă această vină. Din această perspectivă, victima ajunge să considere că *ea trebuie să îşi schimbe comportamentul*, astfel încât să nu îl mai supere şi să nu îl mai provoace pe partenerul agresor, şi rămâne implicată în relație, crezând mult timp, evident eronat, că ea deține explicația şi „cheia" liniştii din relație.

Alte abordări şi conceptualizări ale fenomenului de violență în familie s-au axat asupra **efectelor**, pe termen mai lung sau mai scurt, asupra victimelor. Efectele pot fi atât fizice, cât şi psihologice şi pot avea impact nu doar direct asupra victimei, ci şi asupra copiilor care au fost martori la violența parentală, deoarece copiii expuşi la violență în familia de proveniență, prezintă un risc sporit de a fi implicați în relații violente cu partenerul de cuplu, odată ajunşi adulți[5]. Rezultatele cercetărilor demonstrează faptul că majoritatea copiilor care au fost martori la acte de violență între părinți sau cărora le-au fost aplicate deseori pedepse dure, mai ales de natură fizică, au ajuns ca adulți să fie implicați în relații violente şi abuzive cu partenerul de cuplu. Comportamentul violent, coercitiv al părinților, folosirea forței fizice ca modalitate de impunere a regulilor servesc ca exemplu pentru copii. Ulterior, arată studiile, aceştia vor utiliza modalități similare de rezolvare a conflictelor în viața profesională şi mai ales în relația de cuplu.

Efectele fizice ale violenței în familie pot fi variate [Barnett, 2000, p. 343–372]: răni, fracturi, contuzii, oase rupte, răni la cap, hemoragii interne, dureri pelviene cronice, complicații abdominale şi gastro-intestinale, infecții ale vaginului şi ale tractului urinar, boli cu transmitere sexuală şi HIV/SIDA. Victimele se confruntă, de asemenea, cu probleme legate de graviditate. Femeile bătute în timpul sarcinii se află în risc major de avort spontan, câştig insuficient în greutate, naştere înainte de termen, greutate scăzută a copilului la naştere, malformații şi chiar moarte a fetusului.

Efectele psihologice ale violenței în familie sunt, de asemenea, variate şi numeroase [*ibidem*]. Depresia este un efect frecvent al violenței în familie (peste 60% din femeile victime ale violenței în familie suferă de depresie). În plus, femeile victime ale violenței în familie se află în risc major de tentative de suicid.

[4] Ideea că victima îşi are şi ea partea sa de vină, că(şi) ea provoacă sau „cere" violența, nu este nouă nici măcar în abordările asupra violenței în familie. O astfel de viziune depăşită mai există încă chiar şi în rândul unor pretinşi cercetători ai fenomenelor sociale, care pornesc, *a priori*, de la stereotipuri de gen sau culturale.

[5] Conform unui studiu publicat recent de revista americană „Journal of Consulting and Clinical Psychology" şi preluat de revista **„**Psihologia azi", în numărul din 18 august 2004.

Alături de depresie şi încercări de a se sinucide, victimele violenței în familie se pot confrunta cu tulburări şi stres post-traumatic (*Posttraumatic Stress Disorder – PTSD*), caracterizate prin simptome precum amintiri bruşte (*flashback*-uri), imaginație care inoportunează, coşmaruri, anxietate, indiferență/amorțire emoțională, insomnie, hiper-agitație şi hiper-precauție/vigilență etc.

De asemenea, copiii pot întâmpina dificultăți comportamentale şi/sau emoționale după ce au fost martorii sau victimele actelor de violență în familie. Răspunsurile copiilor la violență pot varia de la complicații somatice la agresiune. În plus, şi copii se pot confrunta cu simptome ale depresiei, anxietății şi stres post-traumatic.

MEDIATIZAREA VIOLENȚEI ÎN FAMILIE. CADRUL TEORETIC AL STUDIULUI

Studiul de față va face referiri la câteva dintre rezultatele unei cercetări ample referitoare la mediatizarea violenței domestice/în familie în presa scrisă din România[6]. Alegerea unei astfel de teme de cercetare a fost justificată de cel puțin două motivații. Pe de o parte, au fost luate în considerare rezultatele, deja discutate mai sus, ale cercetării la nivel național din 2003, care arătau că diferitele forme de violență în familie sunt acceptate şi perpetuate sub forma clişeelor în mentalul colectiv şi subiectiv, de către aproape 80% dintre subiecții intervievați. Pe de altă parte, se punea întrebarea care este aportul diferiților factori externi la menținerea şi propagarea unor asemenea „valori". Considerarea mass-mediei ca fiind unul dintre potențialii „factori externi" care influențează modul de gândire şi de comportament al individului a avut în vedere mai multe aspecte:

a. faptul că în prezent mijloacelor de comunicare în masă le sunt atribuite sau ele îşi autoatribuie rolul de semnalare şi chiar de soluționare a unor probleme şi fenomene sociale;

b. rolul mai mult sau mai puțin implicit de „formator" al jurnalistului în societatea contemporană – şi ne referim aici nu doar la inițierea şi întreținerea unor opinii pro sau contra față de anumite subiecte şi probleme, ci şi la influența pe care el o exercită, de exemplu prin chiar simpla selectare a subiectelor de ştire, asupra modului în care oamenii percep şi se raportează la realitatea înconjurătoare;

c. tendința actuală clară a mass-mediei româneşti spre „spectacularizare"/ „tabloidizare"/„comercializare", ceea ce face ca violența în familie să devină facil un subiect pentru ştirile de senzație prin care cititorii, auditorii şi telespectatorii sunt atraşi şi captivați.

[6] Proiectul *Monitorizarea reflectării violenței în familie în presa scrisă din România* a fost inițiat şi realizat de către CPE (Centrul Parteneriat pentru Egalitate) şi finanțat din fonduri primite de la Fundația pentru o Societate Deschisă. Cercetarea a fost realizată în perioada martie-august 2004. Autoarea acestui articol a participat la proiect în calitate de expert media. Rezultatele complete ale cercetării pot fi consultate în volumul *Mediatizarea violenței în familie. Studiu de caz: ziarele centrale româneşti* (autoare: Valentina Marinescu şi Simona Ștefănescu), Bucureşti, Editura Neva, 2004, lucrare apărută în cadrul proiectului mai sus-amintit.

Cu alte cuvinte, cel puțin la nivelul conceperii şi schițării proiectului de cercetare, am plecat de la presupoziția că este posibil ca modalitățile în care mass-media prezintă actele de violență în familie să exercite o anumită influență asupra manifestării acestora în plan real şi asupra „suportului valoric" de care ele se bucură în rândul unei mari părți din populație. Înainte de a analiza însă „influența", ne-am propus să delimităm, riguros, în ce măsură şi în ce modalități este prezentată violența domestică în mass-media din România. Acesta a fost, aşadar, obiectul de studiu al cercetării amintite, la care mai trebuie adăugată precizarea că, din ansamblul mass-mediei româneşti, am optat pentru analiza presei scrise, iar din cadrul acesteia pentru cotidienele centrale.

Din punctul de vedere al sociologiei şi al ştiințelor comunicării, ne-am înscris cercetarea în paradigma deschisă de curentul constructivist, a cărei idee de bază (care cunoaşte, desigur, o serie de variațiuni, rafinări, reinterpretări etc.) este aceea că *media nu descriu o realitate obiectivă, existentă în sine, cât o construiesc; lumea configurată prin ştiri este o realitate construită* [Neveu şi Quéré, 1996, p. 10]. O astfel de abordare a fost justificată de faptul că ne-a interesat cum este, practic, „construit" fenomenul de către mass-media românească.

În perspectiva amintită, specifică sociologiei jurnalismului, mesajul media este un „construct" realizat de profesioniştii din domeniu. Astfel, un eveniment nu doar se întâmplă într-un anumit loc din lume; el este o relație dintre o anumită întâmplare şi un set de simboluri. Mass-media operează în interiorul unei culturi şi e obligată, în acest fel, să utilizeze simbolurile culturale. În plus, „valoarea ştirilor" reprezintă una dintre cele mai opace structuri ale înțelesului informației şi este de aşteptat ca ea să aparțină tuturor „adevăraților jurnalişti". Însă prea puțini sunt capabili să identifice şi să definească această „valoare". Jurnaliştii vorbesc despre ştiri ca şi cum evenimentele s-ar selecta singure. Mai mult, ei vorbesc despre „cel mai important subiect", despre „ştiri de prima pagină", ştiri „esențiale" sau ştiri care pot fi „omise" etc. Astfel, chiar dacă în lume zilnic se întâmplă milioane de evenimente, numai o infimă parte a lor devine vizibilă ca „potențial subiect de ştire"; iar din această infimă parte, un şi mai mic procent devine „ştire propriu-zisă", fiind produsă ca ştire în cadrul mass-media.

În lucrările de sociologia jurnalismului [Fishman, 1980; Schudson, 1989] se vorbeşte despre „construirea socială a realității" de către jurnalişti, sau despre faptul că ştirile sunt „fabricate/produse/manufacturate" de către jurnalişti [Cohen & Young, 1973, p. 97]. Astfel de critici au primit, evident, replica imediată a jurnaliştilor. Chiar şi acei jurnalişti care se pronunță critic la adresa practicilor cotidiene ale colegilor lor găsesc aceste aprecieri drept acuze la adresa practicii jurnalistice în ansamblu. În acest context, jurnaliştii apar, de cele mai multe ori, în postura de „apărători" ai muncii lor. Argumentele pe care le aduc se bazează pe faptul că ei raportează faptele care se produc în lume, reproducându-le exact aşa cum s-au întâmplat. Apar, evident, uneori, şi unele „intervenții", însă ele sunt ocazionale, aşa cum ocazionale sunt şi ştirile bazate pe senzațional. Niciodată însă,

susțin ei, un jurnalist responsabil nu „falsifică" realitatea prin intermediul ştirilor. Răspunsul sociologilor în genere este următorul: *Noi nu vă acuzăm că* ***falsificați*** *realitatea, ci că o* ***construiți*** [Schudson, 1989, p. 263]. „Construirea" realității devine, în această lumină, un lucru evident. Jurnaliştii, prin însăşi menirea lor, transcriu realitatea, scriu în cuvinte istorisiri care reproduc realitatea. Nici oficialii guvernamentali, nici oamenii de cultură, nici „realitatea" propriu-zisă nu se transformă pe sine, în mod magic, în semne alfabetice, ci jurnaliştii, prin însuşi rostul muncii lor, compun literar „povestirile" pe care le numim „ştiri" [*ibidem*].

*

Pe de altă parte, cadrul teoretic al acestui studiu poate fi circumscris şi altor probleme teoretice, ridicate în prezent în sociologia jurnalismului şi în ştiințele comunicării. Una dintre aceste probleme, în jurul căreia se discută în continuare, poate fi sintetizată astfel: sunt obiectivitatea şi neutralitatea jurnaliştilor două noțiuni superpozabile?

Unul dintre răspunsuri, la care ader şi pe care voi încerca să-l susțin şi argumentez în continuare, este negativ.

Inițial, conceptului de obiectivitate i-au fost asociate diferite dimensiuni, precum acuratețea, onestitatea, echilibrul, veridicitatea şi neutralitatea morală. Din această perspectivă, obiectivitatea nu poate fi concepută fără neutralitate morală. De asemenea, termenul de „jurnalism bun" presupune respectarea cerinței de „relatare obiectivă". Cu alte cuvinte, jurnalismul bun înseamnă relatări neutre din punct de vedere moral.

Se pune însă întrebarea, cât de „morală" este de fapt o relatare concordantă, neutră, a discursurilor care promovează, de exemplu, ura, rasismul, sclavia, violența, genocidul sau terorismul? Din acest punct de vedere, „jurnalismul bun" ar trebui să însemne, mai degrabă, respectarea unor valori precum „a nu face rău altora" sau „a-i respecta pe ceilalți", adică a unor standarde etice de bază, care cer, uneori, o relatare normativă [Cohen-Almagor, 2005, p. 130].

Începuturile teoretizării problemelor jurnalistice au făcut din conceptul de „obiectivitate" un cuvânt-cheie, o idee pe care publicul doreşte să o atribuie jurnalismului şi pe care jurnaliştii înşişi şi-o autoatribuie în mod frecvent. Mai mult chiar, relatarea obiectivă era considerată a fi o componentă necesară a eticii media şi a relatărilor lipsite de prejudecăți. Obiectivitatea în media încă este concepută, în mod popular, ca o virtute, considerându-se că etica media solicită obiectivitate completă, iar relatarea obiectivă este o relatare profesionistă, o relatare etică [*ibid.*, p. 133].

Şi totuşi, există destule concepții care susțin sau sugerează că ideea obiectivității (în sensul suprapunerii ei cu „neutralitatea") ar trebui respinsă, în cazuri în care sunt prezentate idei opuse în mod flagrant democrației, în cazuri în care sunt sanctificate diferite forme de discriminare sau de violență împotriva

celorlalți. Cu alte cuvinte, etica în media trebuie să însemne şi luarea în considerare a normelor sociale [*ibidem*].

În această perspectivă, nu întotdeauna valorile trebuie excluse din relatările jurnalistice. Concepția înrădăcinată despre obiectivitate presupunea separarea faptelor de valori. Faptele sunt „date", ele reprezintă mărturii care stau dincolo de influențele personale, distorsionante, ale jurnalistului, şi care sunt deschise validării independente. În schimb, valorile reprezintă seturi de preferințe individuale, conştiente sau inconştiente, despre ceea ce *ar trebui* să fie lumea; ele sunt, în ultimă instanță, subiective şi nu au pretenții de legitimitate asupra altor persoane [Schudson, 1990, p. 231–266].

O nouă viziune despre obiectivitate în jurnalism, pe care încerc să o prezint şi să o susțin aici arată că, totuşi, atunci când este vorba despre norme sociale unanim recunoscute, valorile ar trebui să-şi găsească locul în relatările jurnalistice. Jurnaliştii ar trebui să fie subiecți ai criticii şi chiar să fie susținătorii uneia dintre părți atunci când relatează, de pildă, informații despre un viol sau un asasinat. Ei nu trebuie să trateze în acelaşi mod victima şi criminalul său şi nici să rămână pasivi în numele „obiectivității" sau al „neutralității". Media nu trebuie să fie imparțială cu delincventul şi cu victima. Din contră, dată fiind reala şi recunoscuta lor putere de influențare, jurnaliştii ar trebui chiar să se implice în favoarea părții vătămate şi să ajute, atât cât se poate, prin relatările lor, la prevenirea unor fapte similare. Un astfel de jurnalism pare a fi mai „etic" decât unul în care jurnalistul acționează ca un robot, echidistant şi, uneori, chiar cinic în neutralitatea sa impusă. Pentru mulți, lipsit de etică este chiar faptul de a trata în mod egal victima şi pe criminalul său.

Această nouă perspectivă asupra practicii jurnalistice aduce patru argumente posibile împotriva neutralității morale. Primul argument vine din sfera democrației şi se referă la faptul că jurnaliştii, dincolo de profesia lor, sunt cetățeni, trăiesc într-o societate democratică şi datorează democrației loialitatea lor. Libera exprimare şi jurnalismul liber nu ar fi posibile într-o societate coercitivă şi anti-democratică; ele există pentru că democrația le face posibile [Cohen-Almagor, 2005, p. 148]. De aceea, jurnaliştii ar trebui să susțină mediul care le face posibile libertățile şi să promoveze valorile de bază ale democrației: să nu faci altora rău şi să îi respecți pe ceilalți [*ibidem*].

Cel de-al doilea argument vine din paternalism. Din acest punct de vedere, media trebuie să fie conştientă de varietatea oamenilor care recepționează ceea ce ea comunică, dar şi de faptul că nu toți membrii audienței pot face diferența dintre bine şi rău. De exemplu, copiii şi tinerii nu sunt capabili în totalitate să discearnă între valori şi prejudicii [*ibidem*]. De aceea, mass-media nu trebuie să fie obligată, în numele „relatării obiective", să ofere publicului citate sau sloganuri, fie ele verbale sau vizuale, susținute de terorişti, criminali sau instigatori la ură.

Cel de-al treilea argument vine din responsabilitatea socială. Acesta se referă la faptul că jurnaliştii pot contribui la forma şi caracterul societății şi al vieții sociale, în general. Un exemplu elocvent este Carta BBC, în care se

specifică faptul că „imparţialitatea nu cere neutralitate absolută în orice problemă sau detaşare de principiile democratice fundamentale" [*The BBC Producers' Guidelines*, November 1996, art. 14]. Conform aceleiaşi Carte, media nu trebuie să arate neutralitate absolută sau detaşare de acele credinţe morale sau constituţionale pe care se bazează viaţa naţiunii. De exemplu, *BBC nu simte obligaţia de a păstra neutralitatea faţă de adevăr şi neadevăr, dreptate şi nedreptate, libertate şi sclavie, compasiune şi cruzime, toleranţă şi intoleranţă* [Gibbons, 1998, p. 107–108].

În fine, cel de-al patrulea argument vine din jurisprudenţă şi legislaţie. Acest argument se referă la similitudinea care ar trebui să existe între justiţie şi mass-media, în ceea ce priveşte condamnarea explicită a infractorilor şi delincvenţilor, ca şi a tuturor celor care acţionează împotriva democraţiei. De asemenea, conform lui Cohen-Almagor [2005, p. 151–152], media ar trebui să ţină cont de articolul 20 (2) din *Acordul Internaţional asupra Drepturilor Civile şi Politice*, conform căruia *orice pledoarie în favoarea urii naţionaliste, rasiale sau religioase care constituie instigare la discriminare, ostilitate sau violenţă, va fi interzisă prin lege*[7].

În concluzie, chiar standardele etice impun uneori, jurnaliştilor, relatări normative şi părtinitoare. „Jurnalismul moral" nu trebuie să facă din obiectivitate un scop în sine, după cum obiectivitatea nu este echivalentă cu neutralitatea morală.

RESPONSABILITATEA SOCIALĂ ÎN JURNALISMUL DIN ROMÂNIA. CAZUL MEDIATIZĂRII VIOLENŢEI ÎN FAMILIE

Am făcut deja precizări cu privire la cercetarea mai amplă realizată în anul 2004, la ale cărei rezultate va face referiri şi studiul de faţă. Interpretarea rezultatelor va fi făcută însă prin raportare la cadrul teoretic conturat mai sus, la problemele de sociologia jurnalismului ridicate de concepţiile, controversate încă, referitoare la neutralitate şi responsabilitate socială a jurnaliştilor, echidistanţă şi obiectivitate, jurnalism „bun", jurnalism „responsabil" sau jurnalism „moral".

Să vedem însă câteva repere generale ale cercetării la care vom face referiri.

Obiectivele generale ale cercetării au fost următoarele: ***1.*** prezentarea/descrierea modalităţilor de acoperire a fenomenelor de violenţă în familie în mass-media din România; ***2.*** explicitarea şi realizarea unor tipologii ale mediatizării fenomenului de violenţă în familie şi ***3.*** identificarea unor tendinţe (manifeste sau latente) în prezentarea de către media românească a fenomenelor de violenţă şi elaborarea unor caracterizări/generalizări asupra acestor prezentări mediatice.

Simultan, ca *obiective practice*, derivate îndeosebi din obiectivele generale 2 şi 3, am avut în vedere posibilitatea ca proiectul să ofere repere şi elemente pentru posibile intervenţii directe în planul realităţii sociale (incluzând aici, desigur, şi

[7] Acordul Internaţional asupra Drepturilor Civile şi Politice, 999 U.N.T.S. 171 (1966).

realitatea „construită" de/prin mass-media): ***1.*** identificarea direcțiilor necesare inițierii unei campanii de comunicare pentru prevenirea fenomenului violenței în familie (orice campanie de comunicare presupunând, în primul rând, existența unei „teme" centrale în jurul căreia să se articuleze mesajele şi strategia de comunicare); ***2.*** redactarea, pe baza rezultatelor cercetării referitoare la modalitățile de prezentare a fenomenelor de violență domestică în ziarele româneşti, ca şi a experienței acumulate în domeniu în țările occidentale, a unui set de recomandări *(Ghid de bune practici*)[8] pentru jurnalişti cu privire la mediatizarea acestui tip de fenomen social.

Având în vedere obiectivele generale ale proiectului de cercetare au fost formulate atât o serie de întrebări (probleme) care au ghidat analiza, cât şi un set de obiective mult mai specifice („de lucru") pentru o mai atentă descriere şi explicare a materialului empiric ce urma a fi adunat.

Astfel, dintre problemele de cercetare la care cercetarea a căutat să răspundă, amintesc aici:

1. Identificarea nivelului de mediatizare a violenței în familie în mass-media românească;

2. Descrierea modalităților în care este prezentată violența în familie în mass-media;

3. Identificarea nivelului de obiectivitate/imparțialitate în mediatizarea fenomenului de violență în familie în mass-media românească sau, mai exact spus, identificarea modalităților în care jurnaliştii români înțeleg să fie „obiectivi" *versus* „normativi" în relatările lor despre această problemă socială;

4. Identificarea nivelului de „responsabilitate socială" a jurnaliştilor, determinarea existenței sau non-existenței unui jurnalism „responsabil" şi „implicat" (*versus* un jurnalism strict „de informație", „de opinie", fără asumarea nici unei răspunderi sau implicări sociale);

5. Identificarea principalelor mecanisme prin care se poate induce o atitudine mult mai sensibilă a jurnaliştilor români față de aspectele negative ale fenomenului violenței în familie.

Dintre aceste obiective de lucru, în acest studiu voi face referiri în special la problemele de cercetare menționate la punctele 3 şi 4. Din acest motiv, voi aminti aici doar ipotezele de cercetare care au legătură cu aspectele referitoare la „obiectivitate", „neutralitate" şi „responsabilitate socială"[9]:

– Victimele şi agresorii actelor de violență în familie vor fi mediatizați diferit, în sensul unei precumpăniri către victime; de asemenea, victimele şi agresorii

[8] Acest ghid a fost redactat şi publicat deja: *Mediatizarea actelor de violență în familie. Ghid de bune practici pentru jurnalişti* (autoare: Valentina Marinescu şi Simona Ştefănescu), Bucureşti, Editura Veritas, 2005. Ghidul este disponibil, pentru cei interesați, la sediul CPE, dar şi la diverse biblioteci, printre care biblioteca Institutului de Sociologie al Academiei Române şi biblioteca Facultății de Sociologie şi Asistență Socială, Universitatea Bucureşti.

[9] Cercetarea, în ansamblul său, a avut mult mai multe obiective de lucru şi ipoteze de la care s-a pornit şi care au ghidat demersul nostru. Dată fiind însă tematica specifică menționată în acest studiu, am prezentat aici doar acele probleme şi ipoteze de cercetare care servesc interesului acestei tematici.

prezentați în articolele analizate vor fi caracterizați neuniform din punctul de vedere al caracteristicilor socio-demografice (se va insista asupra caracterizării predilecte a victimelor);

– În decursul perioadei de timp considerate, articolele publicate pe tema violenței în familie vor cuprinde referiri explicite la legislația de prevenire şi combatere a acestor acte.

– Articolele referitoare la violența în familie vor constitui un element important al „agendei social-politice", în cazul fiecărui titlu de presă considerat, astfel încât ele vor cuprinde nu numai simple descrieri ale unor fenomene sociale, ci şi soluții la o serie de probleme semnalate.

– Modalitatea de abordare a temei violenței în familie de către jurnaliştii semnatari ai articolelor analizate va fi precumpănitor una de tipul abordării „responsabile social", iar nu una de tipul abordării „spectacularizatoare".

Aşa cum se observă, ipotezele noastre au pornit de la premisa existenței unui jurnalism caracterizat prin responsabilitate socială şi implicare activă a jurnaliştilor în problemele sociale. Cercetarea noastră a infirmat însă, aşa cum se va vedea în continuare, toate aceste ipoteze de cercetare.

*

Pentru atingerea obiectivelor de lucru şi testarea ipotezelor formulate, am ales să utilizăm o metodă de lucru distinctă: ***analiza de conținut*** a mesajelor mediatice. Din ansamblul mass-mediei româneşti, am optat pentru un *corpus* de ziare cu acoperire națională. Au fost analizate articolele care au avut ca temă, principală sau conexă, violența în familie. Aceste articole au fost analizate pe parcursul unui interval de timp mai lung, anume de şase luni (mai exact, perioada 1 martie–31 august 2004). Cele şase ziare centrale din România ale căror articole au fost analizate au fost: „Libertatea", „Evenimentul Zilei", „România Liberă", „Adevărul", „Național", „Jurnalul Național".

În alegerea celor şase ziare, am plecat de la două tipuri de considerente: ***a.*** În primul rând, o serie de elemente general-teoretice, fiind vorba, din acest punct de vedere, de încadrarea titlurilor de presă respective în tipul „presă de informare generală", mai exact *acele titluri al căror conținut este multi-tematic (evenimente din arii tematice variate), informativ (privilegiază genurile jurnalistice de informare) şi au un ciclu editorial redus (cotidiene şi săptămânale)* [Petcu, 2000, p. 193]. Or, cele şase titluri de presă selectate sunt cotidiene (au deci o „periodicitate" de apariție zilnică), au un conținut „mozaicat", variat, centrat pe informații şi pe comentarii de factură generală şi sunt distribuite la nivel național. ***b.*** În al doilea rând, am ținut cont de datele oficiale disponibile legate de difuzarea ziarelor din România[10], conform cărora „tirajul brut" (numărul de copii), plus cifrele de vânzare şi de difuzare ale ziarelor incluse în eşantion le plasează printre cele mai importante din țară în perioada de timp considerată.

[10] *Certificatele de audit*, BRAT, Septembrie 2004, BRAT, www.brat.ro

Dată fiind factura mai degrabă calitativă, pentru care am optat în aplicarea analizei de conținut, în realizarea grilei de analiză ne-am asumat o anumită autonomie interpretativă, în ceea ce privește prescripțiile sau ansamblul de reguli referitoare, pe de o parte, la clasificare (elaborarea, atât cantitativă, cât și calitativă a sistemului de itemi), iar pe de altă parte la descompunerea unităților analitice în unități de măsură, adică în segmente care, prin distribuire într-una din categoriile sistemului, pot să servească unei analize cantitative [Gunter, 2000, p. 82].

Conceptul de „violență domestică" a fost operaționalizat în cercetare sub forma următoarelor dimensiuni:

1. Violența fizică (comisă și/sau tentativă), prin care se provoacă victimei (sau este amenințată cu) o serie de vătămări prin pălmuire, lovire cu sau fără obiecte sau bătaie;

2. Violența psihologică, care constă din agresiuni verbale, intimidare, batjocură, umilire;

3. Violența socială, reprezentând o formă de violență psihologică pasivă, care constă în controlarea victimei, izolarea acesteia de familie sau prieteni (e), monitorizarea activităților lui/ei, având ca rezultat întreruperea sau insuficiența relațiilor sociale, precum și restrângerea accesului la informație;

4. Violența economică, o altă formă de violență psihologică pasivă, care presupune oprirea accesului victimei la bani sau la alte mijloace economice;

5. **Violența sexuală (comisă și/sau tentativă) – adică forțarea victimei la (sau amenințarea cu) activitate sexuală nedorită.**

Grila de analiză concepută a fost una foarte complexă, deoarece proiectul nostru de cercetare a avut scopuri și obiective multiple. Grila a cuprins aproximativ 40 de itemi. Unitățile de înregistrare pentru toți itemii și sub-itemii utilizați au fost *temele*, justificarea acestei situații fiind dată de scopul cercetării noastre, anume surprinderea „calitativă" a conținutului materialelor și a mesajelor mai mult sau mai puțin explicite pe care acestea le cuprind. În cadrul acestui studiu se vor face referiri, desigur, doar la o parte din rezultate, anume la rezultatele obținute în legătură cu patru itemi de cercetare.

Pentru validarea sau non-validarea presupozițiilor de cercetare enunțate mai sus, au fost utilizați și analizați cinci itemi specifici, cărora li s-au atașat o serie de valori ideale:

1. Tonalitatea jurnalistului – mai exact dacă el caracterizează victima și/sau agresorul (valoare 1) sau nu o/îl caracterizează (valoare 0);

2. Mediatizarea legislației de prevenire și combatere a violenței în familie: articolul nu face referire la legislația existentă (valoare –1); articolul face referire la legislația existentă, dar nu face recomandări (valoare 0); articolul face referire la legislația existentă și face recomandări (valoare 1);

3. Stilul de mediatizare: simpla descriere (valoare –1); descriere și evaluare (valoare 0) și evaluare (valoare 1);

4. Atitudinea dominantă a jurnalistului, așa cum apare din textul publicat: condamnarea actului (valoare –1); recomandarea de soluții (valoare 1);

identificarea unei probleme sociale (valoare 1) şi atitudinea de mirare a jurnalistului (valoare –1);

5. Descrierea de către jurnalist a actului de violenţă: descriere sumară (valoare –1); descriere detailată (valoare 0) şi descriere însoţită de fotografii (valoare 1).

Toţi aceşti cinci itemi s-au constituit într-o tentativă de a delimita şi măsura o serie de aspecte calitative ale practicii jurnalistice, cu condiţia de a rămâne în interiorul aceluiaşi cadru sistematic şi obiectiv oferit de metoda analizei de conţinut.

Ultima din cele patru ipoteze menţionate mai sus prespunea că modalitatea de abordare de către jurnalişti a temei violenţei domestice va fi precumpănitor una de tipul abordării „responsabile social", iar nu una de tipul abordării „spectacularizatoare". Am formulat, în scopul testării ei, această presupoziţie, pornind de la o serie de considerente şi conceptualizări ale practicii jurnalistice. Astfel, abordarea „spectacularizatoare" se referă la mediatizarea acestei probleme sociale prin produse mediatice de tipul *hard news*, adică prin relatări ale unor evenimente *petrecute în ultimele 24 de ore şi care tratează o problemă de interes actual*. ***Crime Story*** *(ştirea despre o crimă) este modelul de* ***hard news*** [Popescu, 2003, p. 165]. Aceste tipuri de articole includ o serie de elemente definite drept specifice în literatura de specialitate [*ibidem*]: sunt evenimente care apar între indivizi; sunt dramatice; sunt acţiuni fizice extreme; au intensitate emoţională; perturbă ordinea legitimă; ameninţă comunitatea; pot fi vizualizate; sunt actuale şi concrete; concordă cu preocupările media.

Pe de altă parte, abordarea „responsabilă social" se referă la modalităţile în care media poate nu doar să „construiască" realitatea, ci şi să ajute la îmbunătăţirea acesteia, prin conturarea cadrului şi a contextului în interiorul căruia se poate interveni în planul realităţii concrete. O astfel de viziune a fost determinată de observaţia că, în unele situaţii, media poate să fie prima care defineşte o problemă socială. De exemplu, violenţa domestică a fost definită şi conturată/construită în SUA ca o problemă socială mai întâi de către mass-media. Ea a fost astfel adusă la cunoştinţa unei largi părţi a opiniei publice, iar instituţiile corespunzătoare, precum oficiile de protecţie socială, de exemplu, au reacţionat la această problemă socială nouă abia după ce ea fusese definită ca atare de mass-media americană [Kunczik şi Zipfel, 1998, p. 189].

Pe lângă testarea ipotezelor de cercetare formulate, aplicarea celor patru itemi a vizat şi posibilitatea ca rezultatele obţinute să ofere indicii necesare în vederea realizării celui de-al doilea obiectiv practic al proiectului de cercetare, adică obţinerea unor elemente-cheie pentru redactarea unui set de recomandări (*Ghid de bune practici*)[11] pentru jurnaliştii din presa scrisă, cu privire la modalităţile de prezentare a acestui tip de fenomen social.

[11] *Op. cit*.

Primul item dintre cei menționați mai sus, „tonalitatea jurnalistului”, a vizat testarea ipotezei referitoare la mediatizarea diferită a victimelor şi a agresorilor actelor de violență în familie (presupuneam, la începutul cercetării, că va exista o precumpănire către victime, ca şi o caracterizare predilectă a acestora).

Cu alte cuvinte, am încercat identificarea aplicării legii echilibrului jurnalistic [Popescu, 2002, p. 119] în cazul articolelor referitoare la violența în familie, adică am intenționat să delimităm exact dacă cei doi poli ai relației de interes – victimă şi agresor – sunt prezentați în mod proporționat (egal) în cadrul textelor jurnalistice sau dacă accentul cade mai mult pe unul dintre actorii implicați în actul de violență intra-familială (pe victime, în ipoteza noastră).

Datele empirice rezultate la sfârşitul celor şase luni de cercetare *ne-au infirmat* ipoteza formulată: în cele şase ziare centrale din România cuprinse în analiză nu există, în mediatizarea actorilor actelor de violență domestică, o precumpănire pentru victime şi pentru caracterizarea acestora, simultan cu o minimalizare a agresorilor. Mai mult, nu doar că nu întâlnim această situație, dar constatăm confirmarea unei eventuale ipoteze complet opuse celei formulate de noi: există o precumpănire pentru mediatizarea agresorilor şi a caracteristicilor acestora, concomitent cu o minimalizare a victimelor. Astfel, din cele 187 de cazuri în care victima şi agresorul au fost caracterizați în articolele analizate, peste jumătate (114) au vizat caracterizarea agresorului şi numai în 73 de cazuri a fost vorba de caracterizarea victimei, ceea ce indică *tendința spre minimalizarea importanței victimei şi accentuarea rolului agresorului în prezentarea actelor de violență în familie*. Punctual, la nivelul fiecărui ziar analizat, observăm că situația la nivel general caracterizează patru din cele şase titluri de presă incluse în analiză:

Tabelul nr. 1

Distribuția caracterizării victimei şi agresorului actelor de violență în familie
în articolele de presă scrisă (martie – august 2004)

Categorii	*„Libertatea”*	*„Jurnalul Național”*	*„Adevărul”*	*„România Liberă”*	*„Evenim. Zilei”*	*„Național”*	*Total*
Caracterizează victima	6	5	11	21	6	24	73
Caracterizează agresorul	**10**	**3**	**32**	**18**	**9**	**42**	114

Observăm, aşadar, că modalitatea de abordare centrată pe agresor este specifică pentru patru din cotidiene: „Adevărul” (unde întâlnim 32 de caracterizări ale agresorului şi numai 11 ale victimei), „Național” (42 de caracterizări ale agresorului, în comparație cu doar 24 ale victimei), „Libertatea” (cu 10 caracterizări ale agresorului, *versus* 6 caracterizări ale victimei) şi „Evenimentul Zilei” (9 caracterizări ale agresorului, respectiv doar 6 ale victimei). Observăm, de asemenea, că şi în celelalte două ziare, „România Liberă” şi „Jurnalul Național”, diferența dintre numărul de caracterizări ale victimelor şi agresorilor nu este atât de mare (precum era, în sens invers, această diferență în ziarele „Adevărul” şi

„Național", de pildă), ceea ce înseamnă că nici în aceste ziare nu avem de-a face propriu-zis cu o abordare centrată pe victimă, ci mai degrabă cu o abordare centrată atât pe victimă, cât şi pe agresor. Toate aceste constatări ne permit să spunem că prima ipoteză enunțată mai sus se infirmă, atât la nivel general, cât şi la nivelul fiecărui titlu de presă inclus în cercetare.

*

O altă presupoziție de la care porneam în demersul nostru se referea la faptul că, în decursul perioadei de timp considerate, articolele publicate pe tema violenței în familie vor cuprinde referiri explicite la legislația de prevenire şi combatere a acestor acte. Ca şi ipoteza dezbătută anterior, şi această ipoteză s-a infirmat cu claritate.

Tabelul nr. 2

Mediatizarea legislației de prevenire sau combatere a violenței în familie

Categorii	*„Libertatea"*	*„Jurnalul Național"*	*„Adevărul"*	*„România Liberă"*	*„Evenim. Zilei"*	*„Național"*	*Total*
Articolul nu face referire la legislația existentă	44	7	60	27	13	62	213
Articolul face referire la legislația existentă dar nu face recomandări	1		4			3	8
Articolul face referire la legislația existentă şi face recomandări	1		3				4
Total	46	7	67	27	13	65	225

Aşa cum se observă în tabelul de mai sus, per totalul eşantionului studiat, în perioada martie-august 2004 majoritatea articolelor publicate pe tema violenței în familie nu au făcut referire la legislația existentă în domeniu (213 dintr-un total de 225). Rezultatele cercetării infirmă, aşadar, ipoteza noastră de plecare. Aceste rezultate sunt cu atât mai neaşteptate cu cât ipoteza fusese formulată având în vedere rezultatele cercetării realizate la nivel național în 2003 (a se vedea nota de subsol 2), care arătau un procent de 35% de persoane intervievate care au cunoştință despre existența unei legi privind prevenirea şi combaterea violenței în familie în România. Or, rezultatul în ceea ce priveşte mediatizarea arată o prezență mult mai scăzută a acestei legi în media decât în informațiile la nivelul populației. Observăm, de altfel, că în trei dintre cele şase ziare („Jurnalul Național", „România Liberă" şi „Evenimentul Zilei") nu s-au făcut niciodată, în articolele tematice analizate, referiri la legislația privind prevenirea şi combaterea violenței în familie, în timp ce recomandările se fac extrem de rar (numai în patru articole dintr-un total de 225).

*

În ceea ce privește ipoteza conform căreia articolele referitoare la violența în familie vor constitui un element important al „agendei social-politice” în cazul fiecărui titlu de presă considerat, astfel încât ele vor cuprinde nu numai simple descrieri ale unor fenomene sociale, ci şi soluții la o serie de probleme semnalate, rezultatele cercetării au infirmat, din nou, presupoziția de la care plecam.

Primul item prin care am testat această ipoteză a fost „stilul de mediatizare”. În construcția acestui item am plecat de la maxima jurnalistică exprimată non-formal: *comments are free, but facts are sacred* (în traducere liberă, *comentariile sunt la latitudinea fiecăruia, dar faptele sunt fapte)* [Kunczik şi Zipfel, 1998, p. 118], mai exact de la regula separării dintre ştire şi comentariu în organizarea textului jurnalistic. Am căutat astfel să delimităm mai exact valoarea raportului dintre jurnalismul de opinie – centrat pe exprimarea opiniei jurnalistului referitor la un anumit aspect semnalat în textul de presă [Popescu, 2002, p. 187–188] şi jurnalismul de investigație – caz în care informarea, neutralitatea prezentării faptelor şi evenimentelor este decisivă [*ibid.*, p. 43–50] în cadrul articolelor care au avut ca temă violența în familie. Rezultatele brute ale cercetării au fost următoarele:

Tabelul nr. 3

Stilul de mediatizare

Categorii	*„Libertatea”*	*„Jurnalul Național”*	*„Adevărul”*	*„România Liberă”*	*„Evenim. Zilei”*	*„Național”*	*Total*
Jurnalistul descrie cazul, fără a-l evalua/ fără descrieri	39	6	45	9	9	47	155
Jurnalistul descrie şi evaluează cazul în egală măsură/ Descrieri şi evaluări	6		17	18	4	18	63
Jurnalistul mai mult evaluează decât descrie/ Comentarii/ Evaluări/ Folosirea cazului doar ca pretext	1	1	5				7
Total	46	7	67	27	13	65	225

Aşadar, observăm o orientare clară a articolelor analizate către tipul de jurnalism de investigație. Astfel, în aproape două treimi (155 articole) din totalul de 225 de articole care au avut ca temă violența domestică în familie în cele şase luni de analiză, jurnalistul doar a descris cazul, fără a-l evalua (cu alte cuvinte, nu a făcut comentarii sau aprecieri referitoare la această problemă socială). În schimb, numărul articolelor axate mai mult pe evaluări şi comentarii a fost foarte redus:

doar 7 articole publicate per totalul eşantionului considerat. În restul de 63 de articole s-au făcut atât descrieri, cât şi evaluări.

Se poate spune, pe marginea acestor rezultate, că este infirmată presupoziția noastră referitoare nu doar la oferirea de către mass-media a unor soluții la problemele semnalate, dar şi la considerarea temei ca fiind un element important al agendei fiecărui cotidian inclus în analiză. Observăm, din nou, că în trei dintre ziarele analizate („România Liberă”, „Evenimentul Zilei” şi „Național”) *niciodată* nu primează în stilul jurnaliştilor evaluările/comentariile, dacă le punem în balanță cu simplele descrieri ale actelor de violență în familie. Cu alte cuvinte, aceste acte de violență sunt considerate de ziarişti ca simple fapte despre care se poate scrie şi care pot atrage cititorii (de altfel, subiecte pentru materiale jurnalistice „spectaculare”, aşa cum o relevă alți itemi şi cercetarea noastră per ansamblul ei), iar nicidecum o problemă socială la care trebuie căutate soluții.

Aceste concluzii sunt întărite de rezultatele analizei următorului item pe care l-am menționat mai sus, anume *atitudinea dominantă a jurnalistului aşa cum apare din textul publicat*, cu unitățile de înregistrare: condamnarea actului de violență domestică; recomandarea de soluții; identificarea unei probleme sociale şi atitudinea de mirare/stupoare a jurnalistului.

Tabelul nr. 4

Atitudinea dominantă a jurnalistului

Categorii	*„Libertatea”*	*„Jurnalul Național”*	*„Adevărul”*	*„România Liberă”*	*„Evenim. Zilei”*	*„Național”*	*Total*
Condamnă/ Sancționează actul de violență	4		11	14	2	10	41
Recomandă soluții în cazul unui act de violență							
Identifică existența unei probleme sociale în cazul manifestării unui act de violență	1	1	4	1	2	8	17
Mirare/ Supoare	2		5				7
Total	7	1	20	15	4	18	65

O primă observație care poate fi făcută este aceea că doar în 65 din cele 225 de articole care au avut ca temă violența domestică în cele şase luni acoperite de cercetare, a putut fi delimitat, din textul publicat, un tip de atitudine dominantă a jurnalistului. În restul de 160 de articole, jurnaliştii nu au avut nici un fel de atitudine față de actul violent pe care l-au prezentat în materialul lor, fapt care, în sine, ne spune foarte multe în legătură cu conținutul ipotezei noastre referitoare la violența în familie ca element important al agendei mediatice şi la oferirea de soluții la probleme *versus* simpla descriere.

Prin analiza acestui item am încercat să identificăm mai exact tipul de comentarii pe care le introduc în articole jurnaliştii, luând în calcul un continuum care pleacă de la simpla atitudine de condamnare a actelor violente (cea mai simplă luare de poziție sau formă de „implicare" a jurnalistului) şi ajunge până la ceea ce în literatura de specialitate este desemnat prin termenul de „jurnalism-avocat", în care *ştirea devine pretextul pentru a sprijini poziția jurnalistului, iar jurnalistul pleacă de la premisa că obiectivitatea este imposibilă iar el trebuie să se situeze de partea celui mai slab, pentru a echilibra raportul de forțe din societate* [Popescu, 2002, p. 187].

Aşa cum o relevă rezultatele de cercetare prezentate în tabelul de mai sus, atunci când a putut fi identificată o atitudine dominantă a ziaristului, aceasta a fost, de cele mai multe ori, o simplă opinie (condamnarea actului de violență în familie – de 41 de ori din totalul de 65). Concomitent, observăm o atitudine minimă de implicare activistă a jurnalistului în rezolvarea acestei probleme sociale. Se poate spune „minimă", în condițiile în care, în 17 articole din cele 65, violența domestică este identificată ca fiind o problemă socială. Altfel, dacă luăm în calcul rezultatele în legătură cu cea de-a doua unitate de înregistrare, recomandarea de soluții (observăm că *în nici un articol* nu întâlnim aşa ceva), se poate spune chiar că implicarea activistă a jurnaliştilor români în această problemă *este nulă*.

*

Cu aceste constatări putem deja să schițăm câteva prime concluzii referitoare la ultima ipoteză menționată în acest studiu, anume aceea referitoare la faptul că modalitatea de abordare a temei violenței în familie de către jurnaliştii semnatari ai articolelor analizate va fi precumpănitor una de tipul abordării „responsabile social", şi nu una de tipul abordării „spectacularizatoare". Cvasiabsența tipului de „jurnalism-avocat", aşa cum reiese ea din datele comentate deja mai sus, înseamnă o abordare jurnalistică departe de ceea ce înseamnă un jurnalism al responsabilității sociale. Acelaşi lucru reiese, de altfel, aşa cum se va vedea în continuare, şi din analiza ultimului item despre care vom vorbi în acest studiu, anume descrierea de către jurnalist a actului de violență, cu unitățile de înregistrare: descriere sumară; descriere detailată şi descriere însoțită de fotografii.

Deoarece în literatura de specialitate actele de violență în familie sunt încadrabile, prin însăşi natura lor, în categoria *hard news*, dar, simultan, ele ridică problema manifestării unui jurnalism al responsabilității sociale, am căutat să delimităm mai exact granițele dintre aceste două tipuri de jurnalism aşa cum au fost ele relevate în *corpus*-ul media analizat. Mai exact, ne-a interesat dacă în articolele pe tema violenței în familie au predominat elementele vizuale sau simplele prezentări verbale ale faptelor violente intrafamiliale?

În prezent, editorii din presa scrisă sunt din ce în ce mai convinşi că prelucrarea grafică a informației, pe care o oferă cititorilor, a devenit nu doar un factor de atracție (captație), ci şi un element de reglare a legăturilor cu marele

public, element care a dobândit aproape aceeaşi importanţă ca şi conţinutul publicistic al publicaţiei [Cernat, 2003, p. 158]. *Manevrele şi procedeele grafice la care apelează presa scrisă actuală, extrem de sensibilă faţă de forţa de expresie a aşezării în pagină a textelor, titlurilor, fotografiilor, a raportului dintre spaţiile albe şi cele negre, a culorii, au determinat pe unii specialişti să vorbească despre apariţia unui nou fenomen, specific presei scrise, pe care l-au numit* ***televiziune imprimată*** [*ibidem*]. De aceea, fotografia, cu deosebire, constituie punctul de atracţie al oricărei publicaţii. Privirea cititorului se îndreaptă cu predilecţie către două elemente fundamentale ale structurii grafice a paginii de ziar: fotografia (ilustraţia ca termen generic) şi titlurile articolelor [*ibid.*, p. 195]. Sub impactul puternic al televiziunii, tendinţa actuală a presei scrise este aceea de „vizualizare". În prezent, fotografiile de presă au ajuns, uneori, să comunice mai mult decât titlurile articolelor şi chiar, uneori, decât textele înseşi. Aceasta deoarece fotografia şi imaginea, în general, se percep, se descifrează mult mai uşor decât semnificaţia unui text, în special atunci când limbajul acestuia nu este unul tocmai accesibil cititorului. De aceea, fotografia de presă trebuie să aibă, în primul rând, virtuţi informaţionale şi abia apoi să se impună prin estetica ei. Astfel, un fotoreporter profesionist trebuie să aibă intuiţia, capacitatea, talentul şi ştiinţa de a îmbina, în cel mai înalt grad, în fotografia obţinută, fotoinformaţia şi expresivitatea imaginii [*ibid.*, p. 196]. Atunci când anumite genuri jurnalistice sunt însoţite de fotografii, secretarii de redacţie ţin cont, de obicei, dincolo de specificul ziarului (fiecare ziar publică anumite tipuri de fotografii şi într-o anumită măsură/ cantitate), de valoarea informativă a fotografiilor, de valoarea documentară a imaginilor respective, ca şi de valoarea lor simbolică. De exemplu, în mediatizarea unor fenomene complexe şi dramatice, precum sărăcia sau violenţa, de exemplu, sunt cazuri în care şi numai imaginile în sine pot să dezvăluie sau măcar să sugereze dramatismul unei anumite realităţi.

Astfel, vom spune în interpretarea noastră că, deşi abundenţa de elemente vizuale este considerată o caracteristică a *hard news*, orice descriere însoţită de fotografie are o relevanţă mai mare decât alte tipuri de descrieri, aşa cum, la rândul lor, descrierile detaliate sunt mai relevante decât descrierile sumare. Rezultatele cercetării au relevat următoarele date pentru cele şase titluri de presă analizate:

Tabelul nr. 5

Descrierea de către jurnalişti a actelor de violenţă în familie

Categorii	*„Libertatea"*	*„Jurnalul Naţional"*	*„Adevărul"*	*„România Liberă"*	*„Evenim. Zilei"*	*„Naţional"*	*Total*
Descriere sumară	39	5	18	4	5	44	115
Descriere detaliată	6		44	23	7	20	100
Descriere însoţită de fotografii	1	2	4	2	1		10
Total	47	7	66	29	13	64	225

Aşa cum se observă, frecvența apariției descrierilor însoțite de fotografii a fost extrem de redusă: doar 10 articole din totalul de 225 s-au încadrat în acest tip pe parcursul celor şase luni. Restul de 215 articole analizate se subsumează categoriei „descriere fără elemente vizuale ataşate", balanța fiind, din nou, înclinată către tipul cel mai simplu de descriere: descrierea sumară (115 articole, față de 100 articole în care s-au făcut descrieri mai detaliate).

Coroborând aceste date cu alte rezultate ale cercetării, conform cărora genul jurnalistic cel mai utilizat a fost, de departe, „ştirea fără fotografie"[12] (acest gen ziaristic fiind tipul de scriitură jurnalistică cel mai puțin elaborat, transmițând doar informații brute, fără alte prelucrări, comentarii, informații suplimentare despre fenomenul social, sugestii sau soluții), cu atât mai mult putem spune că fenomenul de violență în familie a fost tratat fără a se intra în profunzime. Mai mult, de cele mai multe ori, ştirile erau foarte scurte, foarte lapidare şi foarte punctuale. Aceasta înseamnă că majoritatea ştirilor analizate transmiteau câteva informații despre un act de violență anume (de obicei unul „spectaculos", care ieşea în evidență, de tipul crimei, bătăii sau violului), fără nici o informație conexă, ajutătoare, fără aprecieri la adresa fenomenului social, a cauzelor sale, a posibilităților de stopare sau cel puțin de atenuare etc.

De asemenea, faptul că aceste descrieri lapidare nu au fost însoțite de fotografii relevă lipsa de importanță acordată temei de către ziare, ignoranța cu care este tratată ea în politicile editoriale şi publicistice din România. Aşa cum spuneam mai devreme, imaginile care însoțesc textele se percep şi se descifrează, uneori, mai uşor decât semnificația textelor înseşi, mai ales de către acei cititori nefamiliarizați cu un anumit limbaj publicistic. Or, analiza noastră relevă faptul că ziariştii şi editorii de ziare, în general, nu consideră că tratarea unor subiecte de violență în familie necesită accentuarea (pentru o mai bună „percepție" şi „descifrare") sau măcar atragerea atenției cititorilor asupra lor prin intermediul fotografiilor. Dincolo de valoarea informativă şi documentară a fotografiilor, ele pot avea şi o puternică valoare simbolică, iar această valoare simbolică este rareori, dacă nu chiar niciodată, exploatată în legătură cu tema noastră de interes de către ziariştii din România.

*

Concluziile care reies din analiza acestor câțiva itemi şi din testarea acestor câteva ipoteze sunt la îndemână, dat fiind faptul că rezultatele cercetării nu lasă loc la prea multe tipuri de interpretări.

O primă concluzie este aceea că violența în familie este mediatizată, în ziarele centrale româneşti, mai degrabă ca fapt divers ieşit din comun, senzațional, spectacular, menit să atragă atenția unor cititori presupus interesați de astfel de subiecte, şi mai puțin ca problemă socială mai mult sau mai puțin generală sau

[12] A se vedea V. Marinescu şi S. Ştefănescu, *op. cit.*, p. 16–18.

generalizată, asupra căreia în primul rând jurnalistul ar trebui să atragă atenția, iar apoi cititorul să reflecteze şi, eventual, să acționeze în consecință.

O altă concluzie este legată de constatarea cvasi-absenței mediatizării legislației de prevenire şi combatere a violenței în familie, adică tocmai a acelor aspecte care ar putea, într-adevăr, să aibă relevanță practică pentru cititori şi să facă, oarecum, din jurnalist un actor social activ şi responsabil.

De altfel, „responsabilitatea socială" a jurnaliştilor, cel puțin în acest caz, şi cel puțin în perioada studiată de noi, este aproape nulă. Se poate vorbi, cel mult, de o minimală implicare activistă a ziariştilor în rezolvarea acestei probleme sociale, însă *numai* sub forma identificării ei *ca fiind o problemă socială*, în condițiile în care *niciodată*, în nici un articol, nu sunt formulate eventuale sugestii sau soluții referitoare la prevenirea sau atenuarea fenomenului.

În legătură cu această problemă socială, destul de acută, conform cercetărilor şi, de altfel, vizibilă la toate nivelurile societății, jurnaliştii români sunt departe de a practica, cel puțin până în prezent, un jurnalism al „responsabilității sociale". Mai mult, ei nu practică, aşa cum o relevă cercetarea noastră, nici măcar un „jurnalism de opinie" în legătură cu problema socială în discuție. În aceste condiții, pare un nonsens să ne mai întrebăm despre sau să analizăm existența unui jurnalism de tipul „avocat", în care ziaristul se situează de partea celui mai slab, pentru a echilibra raportul de forțe din societate. Astfel de atitudini exprimate în textele jurnalistice nu există în cazul nostru. Ba, mai mult, constatăm aspecte contradictorii şi surprinzătoare: nu se poate vorbi nici măcar despre o neutralitate jurnalistică respectată *ad litteram*, din moment ce nu doar că jurnalistul nu se situează de partea celui mai slab, adică a victimei, ci, din contră, victima este minimalizată, în timp ce accentul, în mediatizarea actelor de violență în familie, este pus mai mult pe agresor.

BIBLIOGRAFIE

1. BARNETT, O.W., *Why Battered Women Do not Leave, Part 1: External Inhibiting Factors within Society*. În „Trauma, Violence, and Abuse", 2000, nr. 1, p. 343–372.
2. BARNETT, O.W. *Why Battered Women Do not Leave, Part 2: External Inhibiting Factors – Social Support and Internal Inhibiting Factors.* În „Trauma, Violence, and Abuse", 2001, nr. 2, p. 3–35.
3. CERNAT, M. *Conceperea şi elaborarea ziarului*, Bucureşti, Editura Fundației România de Mâine, 2003.
4. COHEN-ALMAGOR, R. *Relatarea obiectivă în media: între religie şi panaceu*. În Marinescu, V. (coord.). *Comunicare şi putere*, Bucureşti, Editura Niculescu, 2005.
5. COHEN, S. & YOUNG, M. J., *The Manufacture of News*. London, Newbury Park and New Delhi, Sage Publications, 1973.
6. DUTTON, D.G., & PAINTER, S.L. Traumatic Bonding: *The Development of Emotional Attachments in Battered Women and Other Relationships of Intermittent Abuse.* În „Victimology: An International Journal", 1981, nr. 1, p. 139–155.
7. FISHMAN, M., *Manufacturing the News*, Austin, University of Texas Press, 1980.

8. GAILLARD, PH. *Tehnica jurnalismului*, ediția a 7-a revizuită, București, Editura Științifică, 2000.
9. GIBBONS, TH. *Regulating the Media*, London, Sweet and Maxwell, 1998.
10. GUNTER, B. *Media Research Methods*, London, Thousand Oaks, New Delhi, Sage Publications, 2000.
11. HARWAY, M. & HANSEN, M. *Spouse Abuse: Assessing and Treating Battered Women, Batterers, and Their Children*, Sarasota, Florida, Professional Resource Press, 1994.
12. HATTENDORF, J. & TOLLERUD, T.R., *Domestic Violence: Counseling Strategies that Minimize the Impact of Secondary Victimization*. În *Perspectives in Psychiatric Care*, 1997, nr. 33, p. 14–23.
13. KUNCZIK, M. & ZIPFEL, A., *Introducere în știința publicisticii și a comunicării*, Cluj, Editura Presa Universitară Clujeană, 1998.
14. MUNTEAN, E.D., *Violența domestică: Ghid de recunoaștere și asistare*, Iași, Centrul de Mediere și Securitate Comunitară, 2004.
15. NEVEU, É. & QUÉRÉ, L., *Présentation*, în „Réseaux", 1996, nr. 75.
16. PETCU, M., *Tipologia presei românești*, Iași, Editura Institutul European, 2000.
17. POPESCU, C.F., *Dicționar explicativ de jurnalism, relații publice și publicitate*. București, Editura Tritonic, 2002.
18. POPESCU, C.F., *Manual de Jurnalism*, București, Editura Tritonic, 2003.
19. RANDALL, D., *Jurnalistul universal*, Iași, Editura Polirom, 1998.
20. SCHUDSON, M., *The Sociology of News Production*. În *Media, Culture and Society*, vol. 11, 1989, nr. 3, July. London, Sage Publications, Newbury Park and New Delhi.
21. SCHUDSON, M., *Origins of the Ideal of Objectivity in the Professions*, New York and London, Garland Publishing, 1990.
22. STOIAN, M., *Genuri ziaristice*, București, Editura Fundației România de Mâine, 2002.
23. WIMMER, R.D & DOMINICK, J.R., *Mass Media Research – An Introduction* New York, Wadsworth Publishing Company, 1983.
24. *** *Cercetarea Națională privind Violența în Familie și la Locul de Muncă – România*, 2003, Centrul Parteneriat pentru Egalitate, www.cpe.ro
25. *** *Certificatele de audit*, BRAT, Septembrie 2004, BRAT, www.brat.ro
26. *** „Monitorul Oficial", Partea I, nr. 367 din 29 mai 2003.
27. *** *The BBC Producers' Guidelines*, November 1996.

VIOLENŢA ÎN FAMILIE:
UN STUDIU DE CAZ ÎN MEDIUL RURAL

CARMEN A. BUCINSCHI

1. ARGUMENTE

Violenţa domestică sau violenţa în familie este un fenomen social de amploare, care a existat în toate timpurile şi în toate ţările, dar în România a început să i se dea importanţă legislativă abia în ultimii cinci ani, cu ocazia pregătirii ţării noastre de a adera la Uniunea Europeană. În consecinţă, este un fenomen social puţin cercetat de către sociologi, care merită însă să devină obiect de studiu din cel puţin două considerente. Pe de o parte, în familie are loc, la un prim nivel, procesul de transmitere şi asimilare a atitudinilor, valorilor, concepţiilor şi modelelor de comportament specifice comunităţii în care trăieşte un individ – cu alte cuvinte, socializarea primară. Pe de altă parte, aşa cum o arată cercetările de până acum din statele occidentale, „costurile" sociale şi materiale ale violenţei în familie sunt imense Violenţa domestică sau violenţa în familie este un fenomen social de amploare care a existat în toate timpurile şi în toate ţările, dar în România a început să i se dea importanţă legislativă abia în ultimii cinci ani, cu ocazia pregătirilor ţării noastre de a adera la Uniunea Europeană. În consecinţă, este un fenomen social puţin cercetat de către sociologi şi care merită, însă, să devină obiect de studiu din cel puţin două considerente. Pe de o parte, în familie are loc, la un prim nivel, procesul de transmitere şi asimilare a atitudinilor, valorilor, concepţiilor şi modelelor de comportament specifice comunităţii în care trăieşte un individ – cu alte cuvinte, socializarea primară. Pe de altă parte, aşa cum o arată cercetările de până acum din statele occidentale, „costurile" sociale şi materiale ale violenţei în familie sunt imense: mortalitatea crescută în rândul victimelor acestui tip de violenţă – în România *64% din victimele infracţiunilor de omor, în anul 1999, au fost reprezentate de femei ucise, în cadrul familiei, de către soţi (40%), concubini (circa 27%), alte rude (aproximativ 33%)* [Institutul pentru Cercetarea şi Prevenirea Criminalităţii, 2000: 7 *apud* Rădulescu, 2001: 72–73]; tratamentele foarte costisitoare pentru afecţiunile determinate de violenţa domestică etc. La acestea se adaugă şi o dimensiune psihologică şi chiar morală a fenomenului, generată de tratamentul caracterizat prin umilire şi abuzuri, pe care una sau mai

„Revista Română de Sociologie", serie nouă, anul XVI, nr. 3–4, p. 389–412, Bucureşti, 2005

multe persoane îl suportă din partea altei persoane, membru al aceleiaşi familii, model comportamental care se perpetuează la nivel social, generând disfuncţionalităţi în întreaga societate.

O adevărată problemă în cercetarea fenomenului de violenţă în cadrul familiei, în România şi în lume, la nivel empiric, o constituie faptul că victimele nu declară întotdeauna faptele de abuz pe care sunt nevoite să le suporte de la un alt membru al familiei lor, datorită faptului că îl consideră domeniu privat şi, oricum, un lucru ruşinos de recunoscut. Prin urmare, este un fenomen obscur, subestimat şi dificil de măsurat. Cu toate acestea, pentru România, avem date în ceea ce îl priveşte. În anul 2003, în lucrarea *Cercetare naţională privind violenţa în familie şi la locul de muncă*, (Centrul Parteneriat pentru Egalitate), autorii ajung la concluzia că în România problema „este reală", că doar în ultimele 12 luni (2002–2003), *în jur de 800 000 de femei au suportat în mod frecvent violenţa în familie sub diferite forme; mai mult de 340 000 de copii (0–14 ani) au asistat în mod frecvent la scene de violenţă fizică între părinţi; mai mult de 370 000 de copii (0–14 ani) au asistat la insulte şi înjurături frecvente între părinţi sau între adulţi în gospodărie* [CPE, 2003: 3]. De aici, autorii ajung la concluzia că *două treimi din victimele violenţei în familie sunt femei, în timp ce bărbaţii reprezintă o treime [ibidem*: 70], iar victimele violenţei în familie sunt, în principal, femeile, copii şi persoanele neajutorate (bătrânii, persoanele cu dizabilităţi, persoanele bolnave în general).

Societatea românească este caracterizată, încă, de o mentalitate care tratează cu înţelegere comportamentul violent în familie, ca pe un fenomen absolut normal şi perfect integrat în viaţa de zi cu zi. Mentalul colectiv al românilor abundă de stereotipuri gen „bătaia e ruptă din rai", „femeia trebuie bătută din când în când, că ştie ea de ce", „femeia trebuie bătută de trei ori pe zi" , „O femeie, un cal şi un lemn de alun/Cu cât îi baţi mai mult, cu atât va fi mai bun" [Giddens, 2000: 179] etc. Ceea ce este mai grav constă în faptul că şi multe din victime gândesc la fel, considerând că aceasta este „normalitatea" în convieţuirea în doi. La originea acestui clişeu stă lipsa de educaţie morală şi civică a indivizilor, nerespectarea fiinţei umane, a drepturilor omului, dincolo de frontiere femeie-bărbat, tânăr-bătrân, sănătos-bolnav, frumos-urât.

Imaginea şi poziţia femeii în familie şi în societate este subordonată, *corespunzând unor stereotipuri tributare* ***sexismului instituţional****, adică convingerii inconştiente,* ***acceptată ca atare, pretinsă, neverificată, nepusă sub semnul îndoielii, că lumea, aşa cum se prezintă pentru bărbaţi, este singura lume posibilă, în aşa fel încât (…) valorile create de către bărbaţi sunt unice, astfel că modul în care privesc bărbaţii sexualitatea este maniera pe care trebuie să o adopte oricine, astfel că ceea ce cred bărbaţii despre modul cum sunt femeile este singura modalitate de a concepe femeile*** [Zanden W. Vander James, 1988: 313 *apud* Rădulescu, 2001: 81].

În lucrarea de faţă va fi prezentat un **studiu de caz** despre violenţa domestică dintr-o familie din Valea Moldovei, judeţul Suceava. După o introducere referitoare la contextul local (satul şi împrejurimile), va fi analizat cazul de violenţă

în familie: abuzurile la care a fost supusă o femeie gravidă de către soțul ei şi consecințele acestora asupra întregii familii. În final, se încearcă formularea unor concluzii particulare, propuneri şi concluzii generale despre fenomenul de violență în familie.

2. CADRUL CONCEPTUAL

Conceptul de „violență în familie" este definit în *Dicționar de Sociologie* [Oxford, 2003, p. 647] drept *violență specific masculină (fizică sau psihologică) la adresa femeilor. Termenul a fost popularizat de feministe în anii '70 – unele dintre acestea au înființat adăposturi pentru femeile agresate –, ele argumentând că violența casnică ar fi un reflex al inegalităților de sex în privința puterii, ca şi al asupririi femeii. În sens mai larg, termenul cuprinde orice violență apărută în cadrul familiei, deşi violența exercitată asupra copiilor este descrisă în mod obişnuit drept abuz asupra copiilor. De obicei, poliția ezită să intervină în incidente de violență casnică, preferând să considere familia drept domeniu privat*.

Cercetătorii în domeniu delimitează noțiunile de *violență normală* şi *violență abuzivă* [Strauss A. M., Gelles J.R., Steinmetz K.S., 1980: 20–21 *apud* Rădulescu, 2001: 19], în funcție de caracteristicile principale ale acestor forme de violență. Astfel, *violența normală* se referă la actele *care urmăresc deliberat suferința fizică a victimei, dar beneficiază de o largă aprobare socială, aşa cum este cazul unei palme date copiilor* [Rădulescu, 2001: 19–20], iar *violența abuzivă* se referă la *acte care au un înalt grad de risc în ceea ce priveşte rănirea sau uciderea victimei, aşa cum este cazul utilizării unor obiecte contondente, al maltratării cu pumnii, înjunghierii, împuşcării, incendierii etc.* [*Ibidem*: 20]. Ambele forme de violență sunt nocive, atât pentru că determină suferința fizică şi morală a victimei, cât şi pentru faptul că *violența induce violența ca reacție de răspuns sau apărare* [*Ibidem*].

Violența este un abuz de ***putere,*** *fiind legată, aproape întotdeauna, de o poziție de putere şi de impunerea acestei puteri asupra celorlalți. Această caracterizare defineşte, cel mai bine, situația bărbatului în raport cu cea a femeii, copilului sau vârstnicului* [Rădulescu, 2001: 21]. Dar, există şi cazuri în care tocmai lipsa de putere determină violența. De exemplu, *conştiința lipsei de putere, a impotenței, creează, în multe cazuri, o nevoie de afirmare atât de puternică, încât devine agresivitate destructivă, care, în ultimă instanță, conduce la violență* [Roy M., 1982: 3 *apud* Rădulescu, 2001: 21]. *Aceasta poate explica, în mare măsură, frustrările care caracterizează numeroşi bărbați agresori, dar şi actele de violență comise de femeile agresoare*.

Violența în decorul familial reprezintă un domeniu prin excelență masculin. Putem defini violența domestică drept abuzul fizic exercitat de unul dintre membrii familiei asupra altuia sau şi a celorlalți. Studiile arată că, din nou, primele victime ale abuzului fizic sunt copiii, în special cei mici, în vârstă de sub şase ani. Al doilea tip de violență în ordinea obişnuinței, este cel exercitat de soți împotriva

soţiilor. Dar şi femeile pot fi cele care practică violența în familie, îndreptată împotriva copiilor mici şi a soților [Giddens, 2000: 178]. *Casa este locul cel mai periculos din societatea modernă. În termeni statistici, o persoană de orice vârstă sau sex poate fi mult mai uşor supusă unei agresiuni fizice în propria casă decât noaptea pe stradă. Una din patru crime în Marea Britanie este comisă de un membru de familie asupra altui membru* [*Ibidem*].

În esență, violența domestică constituie *orice formă de agresiune, abuz sau intimidare, dirijată împotriva unui membru al căminului familial, unei rude de sânge sau contra altor persoane din mediul familial* [Correctional Service Canada, 1988: 3 *apud* Rădulescu, 2001: 18]. Ea este reprezentată de *utilizarea constrângerii fizice sau emoționale asupra unui alt membru al familiei, în scopul impunerii puterii şi a controlului asupra acestuia* ori de *ansamblul conflictelor din grupul familial, care au ca efect maltratarea partenerului sau a copilului* [Institutul pentru Cercetarea şi Prevenirea Criminalității, 2000: 4 *apud* Rădulescu, 2001: 19].

Noțiunea de *cămin familial* include *orice formă de coabitare, implicit instituția concubinajului, partenerii concubini sau rudele lor putând fi angrenați în diferite acte de violență, care se include în sfera largă a violenței (intra)familiale* [Rădulescu, 2001: 19].

Conceptul de *violență în familie* a fost analizat [vezi Rădulescu, 2001: 30–31; CPE, 2003: 67] din punctul de vedere al următoarelor **cinci tipuri de violență în familie**:

1. Abuzul/ violența psihologic(ă), care constă în agresiuni verbale, intimidare, batjocură, umilire, folosirea de cuvinte injurioase;

2. Abuzul/ violența fizic(ă), prin care se provoacă victimei vătămări corporale prin pălmuire, lovire cu sau fără obiecte;

3. Abuzul/ violența social(ă), care este tot violență psihologică dar de tip pasiv, constând în controlarea victimei, izolarea acesteia de familie sau prieteni(e), urmărirea obsesivă a activităților lui/ei, restrângerea accesului acesteia la informație;

4. Abuzul/ violența economic(ă), altă formă de violență psihologică de tip pasiv, presupune oprirea accesului victimei la bani sau la alte mijloace economice;

5. Abuzul/ violența sexual(ă), înseamnă forțarea victimei de a întreține activitate sexuală nedorită.

Conceptele dezvoltate pentru a defini **dinamica relațiilor abuzive** au scos în relief câteva modalități de a înțelege interacțiunile dintre agresor şi victimă astfel:

1. Modelul/ ciclul violenței [Correctional Service Canada, 1988: 18–20 *apud* Rădulescu, 2001: 96–97; Hattendorf, J. & Tollerud, T.R., *apud* Marinescu, Ştefănescu, 2005: 7], care cuprinde şase etape:

a. faza de aşteptare sau a acumulării tensiunii;
b. faza de acumulare a agresivității;
c. faza exploziei sau etapa izbucnirii violenței;
d. faza de remuşcare;
e. faza de urmărire;
f. faza lunii de miere.

2. Alt concept defineşte **legătura traumatică** [Marinescu, Ştefănescu, 2005: 8] care se referă la legăturile emoționale puternice care se dezvoltă între victimă şi agresor în timpul relației abuzive. Relația dintre agresor şi victimă este asimetrică, puterea fiind de partea agresorului, şi se dezvoltă datorită tratamentului intermitent şi neprevăzut al abuzurilor, prin alternarea perioadelor de bună înțelegere cu cele de dezbinare şi violență. Victima poate să creadă, în mod nejustificat, în perioadele de acalmie şi tandrețe, că manifestarea agresivă a încetat.

3. Conceptele de **păstrare** şi **evitare** conduc victima către ambivalență – aceasta doreşte în acelaşi timp să păstreze ceea ce este pozitiv în relație şi să evite abuzul –, lucru care o face incapabilă de a lua o decizie.

4. Ultimul concept, care explică dinamica relațiilor caracterizate prin violență, este **însuşirea vinei** de către victimă. În momentele de abuz, agresorul blamează victima pentru ceea ce îi face, iar aceasta ajunge să creadă cu adevărat că ea este de vină pentru abuzul pe care îl suportă. Astfel, victima consideră că ea este aceea care trebuie să-şi modifice comportamentul într-un mod în care să nu îl mai provoace pe bărbat, şi rămâne astfel implicată în relație [*ibidem*].

Astfel, *violența conjugală nu este un incident izolat. Ea este repetitivă şi urmează un ciclu caracteristic: tensiune, agresiune, detensionare. Tendința spre violență, o dată ce a fost utilizată ca o cale de satisfacere a nevoilor, exacerbează vulnerabilitățile existente, ceea ce contribuie la perpetuarea ei* [Institutul pentru Cercetarea şi Prevenirea Criminalității, 2000: 6 *apud* Rădulescu, 2001: 97].

Privitor la modul de soluționare sau de amplificare a conflictelor domestice, cercetătorii americani pornesc de la premisa că *orice familie funcționează în termenii de* ***echilibru, dezechilibru*** *sau* ***reechilibru*** [Stroup A. L., 1066: 541 *apud* Rădulescu, 2001: 97]. Echilibrul sau dezechilibrul familiei este dat de *convergența sau divergența rolurilor familiale*. O familie funcțională este caracterizată de complementaritatea rolurilor, astfel încât fiecare partener ştie la ce se poate aştepta de la celălalt în activitatea de zi cu zi. Conflictele apar inevitabil şi în aceste familii şi pot fi soluționate prin: ***1.*** *Influențarea rolului* – adică încercarea unuia dintre soți de a schimba modul de a fi al celuilalt, fără ca acesta să încerce să se schimbe şi el la rândul lui (are caracter manipulator şi se poate produce sau nu); ***2.*** *Inversarea rolului* – unul dintre soți îşi asumă şi rolul celuilalt partener, în încercarea de a-şi impune punctul de vedere (implică empatia – capacitatea de a simți şi gândi ca cealaltă persoană, de a te pune în „pielea" celuilalt); ***3.*** *Modificarea rolului* – implică schimbarea poziției sau a punctelor de vedere ale celor doi parteneri, prin conciliere şi reechilibru (are caracter nonmanipulator – ambii soți participă la reechilibrarea/ reconstrucția vieții în doi) [Stroup A. L., 1966: 541–542 *apud* Rădulescu, 2001: 98, 99, 101–102].

Literatura de specialitate priveşte violența în familie şi din perspectiva *ciclului de viață*. Această abordare *demonstrează că orice act de violență, agresivitate sau abuz exercitat contra unei victime aflată la vârsta copilăriei are efecte cumulative, pe termen lung, care se pot resimți până la vârstele cele mai înaintate. Deşi violența contra fetelor este mai pronunțată, aceasta nu exclude*

celelalte cazuri, în care victima poate fi un copil de sex masculin [Rădulescu, 2001: 32–33]. La modul general, *fiecare membru al unei familii, indiferent de categoria de rudenie, poate experimenta în cursul ciclului său de viaţă un conflict familial, concretizat adeseori prin acte de violenţă, agresiune sau abuz. Dacă conflictele constituie o* ***constantă*** *a vieţii oricărui* ***grup social,*** *inclusiv a familiei, violenţa reprezintă un factor variabil, dependent de contextul social şi de modelele culturale în acord cu care s-au socializat membrii acelui grup* [*Ibidem*: 33].

Cercetările efectuate în diferite ţări au arătat că cea mai răspândită formă a violenţei conjugale este maltratarea partenerului, adică bătaia partenerului de către soţ sau de către soţie. De asemenea, din aceste cercetări s-a desprins aprecierea că *agresiunea întreprinsă de soţ este mult mai gravă şi mai periculoasă, deoarece* [Goode E., 1990: 216 *apud* Rădulescu, 2001: 69–70]: ***a.*** *puterea fizică a bărbatului poate determina răni şi traume mai serioase;* ***b.*** *actul de violenţă comis de bărbat se poate repeta;* ***c.*** *cea mai mare parte din agresiunile întreprinse de către femeie sunt acte de legitimă apărare;* ***d.*** *o pondere importantă din actele de maltratare întreprinse de soţ au loc în perioada în care femeia este însărcinată;* ***e.*** *spre deosebire de bărbaţi, femeile sunt mai dependente din punct de vedere economic şi au mai puţine şanse de a recurge la violenţă*.

În pofida tuturor încercărilor legislaţiilor contemporane de a garanta drepturi egale pentru femei şi bărbaţi, atitudinile sexiste supravieţuiesc şi menţin poziţia de subordonare a femeii faţă de bărbat. Astfel, violenţa conjugală este o *formă de discriminare, reprezentând un comportament ce are la bază o prejudecată: statutul social inferior al femeii, comparativ cu cel al bărbatului. Această prejudecată devine manifestă într-un context sociocultural care cultivă valori legate de acceptabilitatea violenţei ca mijloc de a rezolva un conflict, caracterul de afacere privată al familiei, aflată sub controlul bărbatului, valori care dau, în mod tacit, bărbaţilor drept de proprietate asupra femeilor şi copiilor* [Institutul pentru Cercetarea şi Prevenirea Criminalităţii, 2000: 6 *apud* Rădulescu, 2001: 81–82].

6. DATE FACTUALE

Cele mai pertinente şi mai recente date referitoare la incidenţa fenomenului de violenţă în familie în România sunt oferite de lucrarea *Cercetarea Naţională privind Violenţa în Familie şi la Locul de Muncă*, efectuată în anul 2003 de către Centrul Parteneriat pentru Egalitate.

Dintre rezultatele acestei cercetări, am reţinut câteva, mai relevante, pentru a ilustra amploarea fenomenului de violenţă în familie la nivelul ţării noastre, şi anume, pe acelea care pun în evidenţă existenţa unui segment consistent de populaţie supus în mod frecvent la forme severe de violenţă în familie, cu repercusiuni asupra sănătăţii, personalităţii şi şanselor de viaţă ale victimelor. Violenţa domestică cercetată în cadrul acestei anchete contribuie la modelarea comportamentului copiilor din familiile afectate, fiind deci vorba despre violenţa cronică, ce se autoreproduce.

Figura nr. 1

Incidența violenței în familie de-a lungul vieții

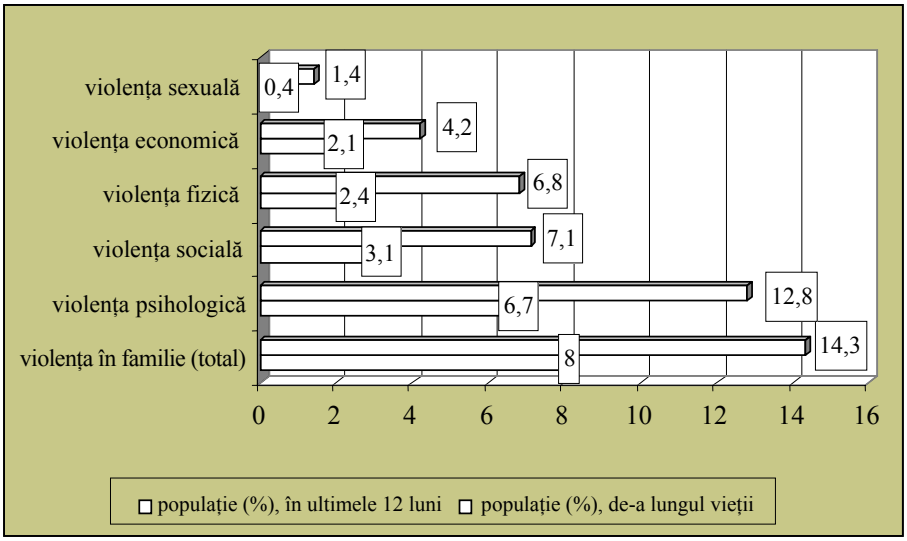

Notă: Este luat în considerare doar eşantionul național, adică 645 de femei şi 561 de bărbați.

Sursa: *Cercetare națională privind violența în familie şi la locul de muncă*, Centrul Parteneriat pentru Egalitate, România, 2003, p. 69.

Figura nr. 2

Incidența violenței în familie în ultimele 12 luni

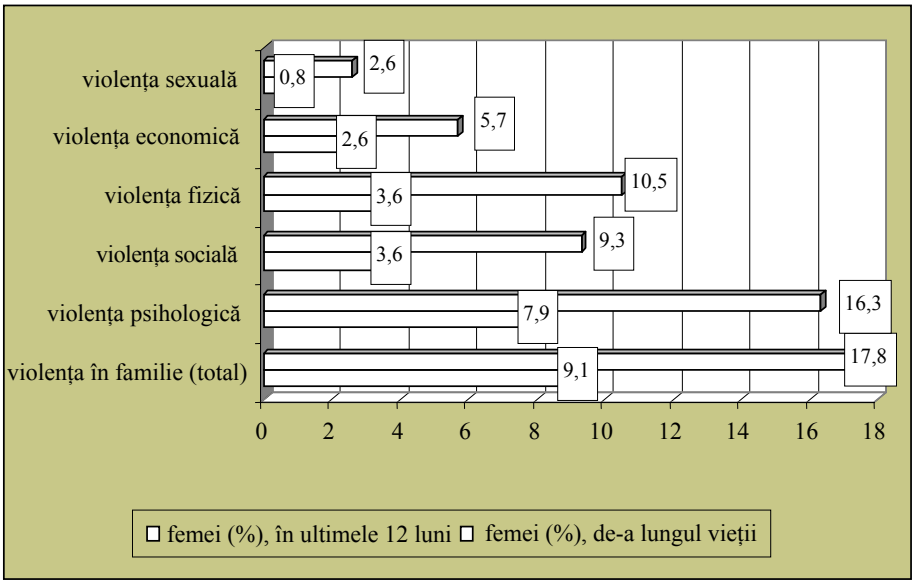

Notă: Este luat în considerare doar eşantionul național, adică 645 de femei şi 561 de bărbați.

Sursa: Cercetare Națională privind violența în familie şi la locul de muncă, Centrul Parteneriat pentru Egalitate, România, 2003, p. 69.

VALENTINA MARINESCU, SIMONA ŞTEFĂNESCU, *Mediatizarea actelor de violenţă în familie, Ghid de bune practici pentru jurnalişti* Centrul Parteneriat pentru Egalitate, Bucureşti, Editura Veritas, 2005

După cum o arată şi subtitlul, cartea este un „ghid", un îndrumar pentru mediatizarea actelor de violenţă în familie şi se prezintă sub formă de capitole sintetice, concentrate în mod special asupra problemelor deontologice ale jurnaliştilor care mediatizează aceste acte, asupra modului în care se „construiesc" aceste ştiri, asupra felului în care se intervievează victimele actelor de violenţă domestică. Lucrarea mai are în vedere şi definirea conceptului de violenţă în familie, amploarea luată de acest fenomen în România, tipurile de violenţă domestică, dinamica relaţiilor abuzive, efectele acestui fenomen, legislaţia românească referitoare la prevenirea şi combaterea violenţei în familie şi miturile despre violenţă.

Cartea este structurată în unsprezece capitole scurte, care cuprind două arii principale: ***1.*** definirea şi prezentarea fenomenului de violenţă domestică, realizate prin documentare teoretică şi empirică şi ilustrate prin date statistice la zi şi ***2.*** mic îndrumar ce conţine reguli şi norme pentru jurnalişti, privitoare la modalităţile în care trebuie abordat acest tip mai delicat de ştire.

În domeniul **primei arii** de abordare, autoarele identifică şi definesc cinci tipuri de violenţă în familie: ***psihologică***, ***fizică***, ***socială***, ***economică*** şi ***sexuală***.

Dinamica relaţiilor abuzive este conceptualizată de către autoare în patru tipuri, în funcţie de interacţiunile dintre agresor şi victimă, astfel: ***ciclul violenţei***; ***legătura traumatică***; ***păstrare şi evitare***; ***însuşirea vinei***.

Autoarele identifică *efecte fizice* şi *efecte psihologice* ale violenţei în familie, precum şi *efecte nocive* ale acesteia *asupra copiilor*, care, *expuşi la violenţă în familia de proveniență, prezintă un risc sporit de a fi implicați în relații violente cu partenerul de cuplu, odată ajunşi adulți* (p. 9). Asupra tratării efectelor violenţei în familie, autoarele fac referire la literatura americană de specialitate, care încearcă să trateze viabil ambele părţi, victimă şi agresor, deşi, în privinţa agresorilor, încă *nu este clar în ce măsură exact un tratament eficient poate să „rupă"* ***ciclul violenţei*** (p. 10).

Valentina Marinescu şi Simona Ştefănescu aduc argumente pertinente privind necesitatea unei legislaţii, în ceea ce priveşte violenţa în familie. Motivul principal îl constituie necesitatea descurajării agresorilor şi aceea de a *schimba mentalităţile existente, care favorizează producerea şi perpetuarea actelor de violenţă în familie* (p. 18). De altfel, autoarele oferă şi o scurtă prezentare a legilor care se aplică în România, în cazurile de violenţă domestică.

În ceea ce priveşte **miturile despre violenţă**, autoarele clasifică cinci tipuri de „legende": ***1.*** numărul femeilor victime ale violenţei nu este foarte mare; ***2.*** este uşor să te desparţi de agresor, dacă vrei; ***3.*** violenţa în familie nu este o problemă socială urgentă; ***4.*** victimele sunt vinovate pentru actele de violenţă în familie comise împotriva lor; ***5.*** este un fenomen specific familiilor cu nivel educativ scăzut şi cu venituri reduse. Toate aceste mituri sunt contrazise însă de autoare, cu argumente factuale riguroase.

A doua arie de abordare a lucrării se referă la modul în care ar trebui să fie mediatizate actele de violenţă domestică în mod profesional şi etic. Problema principală pentru jurnalişti rezidă în găsirea unui echilibru între dreptul victimei şi al agresorului la viaţa particulară şi dreptul publicului de a fi informat. La această dilemă autoarele găsesc, după părerea mea, un răspuns, identificând câteva reguli profesionale prin care să fie evitate stereotipurile mentale, reguli precum: contextualizarea actului de violenţă în familie; recunoaşterea faptului că fenomenul este o problemă

„Revista Română de Sociologie", serie nouă, anul XVI, nr. 3–4, p. 413–419, Bucureşti, 2005

cu implicaţii sociale grave; luarea în considerare a nevoii de siguranţă şi confidenţialitate a victimei; folosirea unui limbaj care să nu blameze victima; conceperea unor articole care să nu conţină presupoziţii explicite şi/sau implicite despre apartenenţa la un anumit sex, o anumită vârstă, nivel de instrucţie, ocupaţie, etnie sau religie; evitarea tratării actelor de violenţă în familie ca tragedii inexplicabile, ce nu pot fi cuprinse în planuri de acţiune comunitară etc. Utilitatea acestor reguli şi norme este demonstrată de către autoare prin exemplificarea concretă a modului în care ziariştii trebuie să procedeze în anumite situaţii de violenţă domestică.

În finalul lucrării, este prezentată o foarte utilă listă naţională a agenţiilor şi ONG implicate în problematica violenţei în familie, un glosar de termeni în domeniu, ca şi Legea nr. 217/2003 pentru prevenirea şi combaterea violenţei în familie (publicată în Monitorul Oficial, partea I, nr. 367 din 29 mai 2003).

Acest volum constituie o provocare pentru fundamentarea unor viitoare cercetări sociologice privind fenomenul violenţei domestice, domeniu complex şi de anvergură multidisciplinară, în care există foarte puţine lucrări publicate în România. Cu atât mai mult este binevenită şi trebuie salutată şi apreciată cartea celor două autoare.

Carmen A. Bucinschi

FEDERICO CHABOD, *Storia dell'idea d'Europa*
Bari, Editura Laterza, Collana Economica Laterza, 2005

Încă de anul trecut, o dată cu lărgirea, la 1 mai, a Uniunii Europene şi adoptarea, la scurt timp, a textului noii Constituţii europene, a fost reluată în Occident – prin forumuri de idei promovate de mass-media, prin noi apariţii editoriale sau reeditări, prin articole specializate în presă – dezbaterea (de principii şi de metodă) asupra ideii de „Europa".

Această dezbatere, mai actuală ca oricând după aderarea recentă a României şi Bulgariei şi mai ales după votul negativ din Franţa şi Olanda asupra Constituţiei europene, îşi propune să recupereze mai întâi şi apoi să definească „noua" Europă, care – deşi din punct de vedere geopolitic, jurisdicţional sau administrativ tinde să devină realitate – pentru mulţi cetăţeni „europeni" sau chiar pentru anumiţi factori de decizie reprezintă fie o utopie, fie o eroare politică.

Jaloanele sociologice şi culturale ale acestei dezbateri sunt circumscrise, aproape în exclusivitate, *Apusului* Europei, astfel încât noua entitate politică – Uniunea Europeană – pare a consfinţi separaţia şi chiar excluderea participării *Răsăritului* la istoria şi cultura bătrânului continent. Se poate observa că, cel puţin în discursul intelectual şi în mentalitatea publică, *Europa se confundă cu partea vestică a continentului*, „conştiinţa europeană" necuprinzând, din varii motive, evidenţiate de antropologia şi sociologia culturală, nu numai partea estică, dar „admiţând" cu greu chiar şi partea nordică; „nucleul" european modern ar fi format, aşadar, din Franţa, Italia, Germania, Marea Britanie.

Am regăsit exemplificări şi posibile motivaţii culturale ale acestei excluderi a zonei din care facem parte, în recenta ediţie a *Istoriei ideii de Europa* (coordonatori: Ernesto Sestan şi Armando Saitta), care cuprinde cursul universitar al lui Federico Chabod.

Gândit ca parte a unui curs mult mai amplu dedicat ideii de *naţiune*, acest curs a fost susţinut la Facultatea de Litere din Milano în perioada 1943–1944 şi apoi la Facultatea de Litere din Roma în anii academici 1947–1948 şi 1958–1959. Preocuparea lui Federico Chabod (Aosta, 1901 – Roma, 1960), director al prestigioasei „Rivista storica italiana" şi al Şcolii de istorie modernă şi contemporană de la Universitatea din Roma, se înscrie în solida tradiţie italiană a teoriei europene, de la A. Momigliano şi Carlo Morandi în anii războiului, la C. Curcio, D. Visconti, A. Annoni, A. Saitta

în anii ’50 sau la teoreticieni contemporani precum Sergio Romano, Walter Barberis, Alcide De Gasperi ş.a.

Din păcate, mai deloc invocate în România în dezbaterea acestei incitante şi actuale teme, tezele lui Chabod marchează momentul întemeierii istoriei Europei ca *disciplină*. Premisa acesteia o constituie teza potrivit căreia, *în formarea conceptului de Europa şi a sentimentului european, factorii* ***culturali*** *şi* ***morali*** *au avut, în perioada decisivă a acestui proces, preeminenţa absolută, chiar exclusivă*.

Astfel, profesorul şi istoricul italian instaurează canonul definirii „Europei moralo-culturale” prin *opoziţie*, întrucât *conştiinţa europeană înseamnă diferenţierea Europei ca entitate politică şi morală de alte continente şi grupuri de naţiuni; conceptul de Europa trebuie să fie elaborat prin opoziţie, adică prin ceea ce* ***nu*** *este Europa, apoi prin analiza caracteristicilor şi elementelor dobândite, cel puţin a celor iniţiale, tocmai în cadrul procesului de confruntare cu această* ***non-Europă***.

Ideea călăuzitoare a cursului lui Chabod este, aşadar, urmărirea de-a lungul istoriei a *opoziţiei european/non-european*. Aplicând metoda propusă, se pot trasa astfel momentele decisive în formarea conştiinţei europene: antichitatea greco-romană, creştinismul medieval, ecumenismul bizantin, Renaşterea, Reforma, dar mai ales epoca Luminilor, căci *modul de simţire european poartă puternica amprentă a iluminismului*. Se pot, de asemenea, „inventaria” teoreticienii ideii de Europa, între care Chabod îi aşează la loc de frunte pe Machiavelli, Montesquieu, Voltaire, Bossuet, dar mai ales Guizot, cu al său *Cours de l’histoire moderne* (1839).

În conformitate cu acest principiu metodologic, cea mai fertilă pentru studiile culturale se dovedeşte opoziţia *Europa–Asia* (cu referire specială la China), care apare *între epoca războaielor persane şi domnia lui Alexandru cel Mare, când se formează, pentru prima dată, sensul unei Europe opuse Asiei, prin îmbrăcăminte şi în special prin organizarea politică, o Europă care opune spiritul de libertate despotismului asiatic* şi care va supravieţui până la finele secolului XVIII, când va fi înlocuită de opoziţia *Europa–America*.

Cea mai înrădăcinată ilustrare a opoziţiei european/non-european o reprezintă, după cum demonstrează Chabod, opoziţia *Orient–Occident*, dezvoltată înlăuntrul înseşi ideii de Europa şi considerată *principalul criteriu de definire a Europei (apusene) ca sumă de valori civilizatorii*.

Părţile răsăritene ale continentului ar fi fost excluse, consideră Chabod, în a participa la unitatea europeană încă din discursul politic roman, prin opoziţia *roman-barbar*, când Dunărea constituia unul din „zidurile de apărare ale Imperiului Roman, de despărţire a lumii civilizate de furia barbarilor” iar Europa desemna doar părţile de apus şi de miazăzi ale *Romaniei*.

Apoi, în secolul X, citând scrierea lui Liutprand din Cremona, *Relatio de Legatione Costantinopolitana*, Federico Chabod constată – pe fondul unei diferenţieri înlăuntrul devenirii Occidentului european, între structura politico-militară germanică şi viaţa sa religioasă şi morală catolică, adică romană – apariţia delimitării nete între *occidentali*, întruchipare a caracterelor drepte, leale, eroice, şi *orientali* (prin care, la acea dată, se înţelegeau *bizantinii*), echivalenţi cu caracterele efeminate, slabe, incompatibile cu virtuţile unor războinici.

Această netă delimitare caracterială, dar cu cauze şi mai ales efecte în mentalitatea europeană, se va adânci, pe de o parte, într-un sector fundamental al istoriei Europei (viaţa religioasă) prin separarea bisericilor, iar pe de altă parte, în câmpul politic, prin cruciade şi proiectele de cucerire întreprinse în Răsărit de principii occidentali. Astfel, constată Chabod, a început *îndepărtarea Orientului european de comunitatea civilă*, mai precis *distanţarea Greciei şi a Balcanilor de* ***Europa morală***.

Aşadar, din Antichitate până în Evul Mediu, chiar dacă achiziţionează alte coordonate mentale, unele dintre ele schimbându-le antitetic pe cele anterioare, *opoziţia Orient/Occident rămâne definitorie în devenirea conştiinţei europene*. Ce trist paradox al istoriei şi culturii este acesta: dacă, în Antichitate, Europa civilizată însemna Grecia, iar Orientul era echivalent cu Asia, în Evul Mediu, „europene” sunt considerate popoarele de la vest de Adriatica, iar disprețuitul Orient este identificat cu Grecia ...

Astfel, opoziţiei termenilor *franci sau latini*/*greci sau bizantini* i-ar corespunde în mentalitatea europeană (adică occidentală), *caracteristici morale contrastante*, astfel încât cronicarii şi scriitorii Evului Mediu vor descrie şi impune *tipologia occidentală prin opoziţie radicală cu tipologia orientală*.

Prin Orientul european – afirmă Chabod – *se înţelegea nu numai Peninsula Balcanică, dar şi Ungaria şi România; prima, expulzată chiar şi de pe orbita civilizaţiei clasice; cea de-a doua, deşi*

latină, deşi intrată în corul naţiunilor civilizate, dar apoi, după cum constată Enea Silvio Piccolomini, devenită barbară. Iar după ce turcii, cucerind Constantinopolul, vor pune stăpânire pe Orientul european, atunci *acesta din urmă încetează de a mai face parte din conştiinţa creştinătăţii apusene*, popoarele răsăritene fiind ulterior sporadic „asociate" Occidentului, datorită funcţiei lor de apărare a frontierelor „adevăratei Europe" de pericolul turc, impuse de coordonatele geopolitice ale statelor respective.

Astfel, *Europa cultă,* de care vorbeau Jakob Wimpfeling şi Erasmus din Rotterdam, sau *Republica literelor,* teoretizată de Voltaire, reprezentau *Europa literaţilor, a caracterelor unite în cultul inteligenţei, a savanţilor care aduc lumina civilizaţiei acolo unde altminteri nu ar fi decât barbarie,* subînţelegându-se prin aceasta din urmă tot ce nu era vest-european.

Iluminismul va întări definiţia citată, prin exaltarea progresului spiritului uman, datorat în special ştiinţei şi tehnicii. Poate şi din cauza cosmopolitismului propriu Epocii Luminilor, „societatea spiritelor" elogiată de Voltaire şi echivalentă cu unitatea culturală europeană, excludea, şi de această dată, Răsăritul. Partea apuseană a Europei, scria de pildă Montesquieu, „a avut în costumele sau în geniul (*génie*) său un caracter care nu se regăseşte nici în Tracia, unde turcii şi-au stabilit imperiul, nici în Tartaria, de unde veniseră".

În a doua jumătate a secolului XVIII începe afirmarea ideii de *naţiune* contra *europenismului* ce caracterizase prima jumătate a veacului, a particularului contra generalului, a individualului contra universalului. În acest context, începe să fie pusă în discuţie – şi chiar la îndoială – *unitatea culturală* a Europei, în orice caz, se conturează ideea *Europei civile* şi a *sistemului politic european*.

Deşi cursul lui Federico Chabod se opreşte la acest moment, al Europei naţiunilor (întrucât, aşa cum am menţionat, dedicase deja istoriei ideii de *naţiune* în Europa un curs mult mai amplu), profesorul italian emite în final o ultimă constatare în cazul opoziţiei Orient–Occident, anume că Peninsula Balcanică, rămasă în afara conştiinţei europene, *va deveni parte a* ***Europei civile*** *destul de târziu, după eliberarea stăpânirii otomane, adică la sfârşitul secolului XIX şi începutul secolului XX*.

Dacă am continua investigarea ideii culturale de Europa din momentul în care s-a oprit Federico Chabod, urmărind-o pe parcursul secolului XX şi în primii ani ai secolului XXI, am constata că opoziţia *Orient–Occident* nu a suferit în acest răstimp schimbări radicale. Exemplul cel mai grăitor îl poate reprezenta mult uzitata sintagmă politică a *integrării europene*, care consfinţeşte istoria şi realitatea acestei opoziţii istorico-culturale *Orient–Occident*, din moment ce presupune, în fond, *recuperarea* şi *asimilarea* unei entităţi considerate non-europene, anume Răsăritul.

Monica Joiţa

GABRIEL STĂNESCU, *Românii din Lumea Nouă. Valori native şi adaptative la românii americani.* Norcross, Criterion Publishing, 2003

Lui Gabriel Stănescu, poet, eseist, om de cultură, editor, însăşi traiectoria sa existenţială i-a permis să abordeze cu succes tematica specificului românesc în cadrul societăţii americane. Român emigrat în SUA de o bună bucată de vreme deja, el a reuşit să-şi menţină şi să-şi dezvolte vocaţia spirituală la cote înalte, în ciuda obstacolelor. Din experienţa sa personală, precum şi din decantarea celor trăite de alţi „români americani" care s-au afirmat în chip elocvent a luat naştere un volum remarcabil: *Românii din Lumea Nouă. Valori native şi adaptative la românii americani,* primul de acest gen din literatura de profil. Situat la graniţa dintre etnologia culturală şi sociologia comparativistă, acesta îşi propune să discearnă raportul dintre valorile native, adică cele româneşti, şi cele adaptative, adică acelea născute din reacţia la mentalul societăţii americane, raport viu şi dialectic, ce operează în cadrul generaţiilor de români stabiliţi şi acomodaţi în America.

Demersul lui Gabriel Stănescu se bazează pe de o parte pe o bogată documentaţie ştiinţifică, atât una teoretică (studiile definitorii de antropologie culturală americană), cât şi una istoric-descriptivă (aici se includ încercările de tipologizare a culturii româneşti, realizate de români, precum şi de autori străini), iar pe de altă parte, pe o cercetare pragmatică (anchete şi interviuri), structura volumului fiind în acest sens, grăitoare. Ea cuprinde trei secţiuni, una teoretică, înglobând următoarele capitole: *Introducere, Teorii vernaculare privind profilul etnopsihologic al românilor, Românii în perspectivă interculturală, Românii americani de la origini până în prezent, Valori native şi valori adaptative la românii americani, Concluzii;* o a doua, reprezentată de o anchetă efectuată printre membrii grupului etnic româno-american, şi o a treia, intitulată *Addenda,* reunind interviurile luate de autor celor mai realizaţi dintre românii stabiliţi în SUA şi Canada (regăsim aici personalităţi de prim-plan cultural, precum Ştefan Stoenescu, Constantin Eretescu, Sanda Golopenţia, Andrei Brezianu, preotul Gheorghe Calciu, Marcel Corniş-Pop, Andrei Codrescu, Ştefan Baciu ş.a.).

Semnificativ de relevat este faptul că volumul s-a născut (descifrăm acest lucru din *Introducere*) ca o reacţie a autorului faţă de tendinţele globalizatoare ale SUA, demascate de însăşi autropologia americană, de pildă de Grayson Kirk, antropolog cultural contemporan, cercetător al particularităţilor etnice ale grupurilor comunitare din cadrul culturii americane, pentru care globalismul promovat cu atâta ardoare astăzi nu este altceva decât imperialism cultural camuflat, o expresie a internaţionalismului blamabil din trecut, renăscut sub un alt chip în zilele noastre. Din fericire, după cum o arată tot Gabriel Stănescu, începând cu deceniul al patrulea al secolului XX, tot din sânul antropologiei culturale americane, cu referire în special la curentul configuraţionist al acesteia, au apărut voci (Ruth Benedict, Edward Sapir, Clyde Kluckhohn, Ralph Linton, Margaret Mead) care au afirmat caracterul distinct al variatelor etnii din compoziţia creuzetului american, în opoziţie cu viziunea unei culturi de tip „babel", în care diferenţele etnice ar fi nesemnificative în raport cu cultura dominantă. Acestor voci li se adaugă cele ale unor psihanalişti şi antropologi de marcă, precum Abram Kardiner, Malinowski, Erick Fromm, Geza Horney, Erich Roheim. Prin efortul conjugat al tuturor acestor cercetători, s-a ajuns la concluzia că, neîndoielnic, există anumite trăsături etnopsihologice definitorii pentru caracterizarea unui „suflet naţional", a unui „specific naţional".

Pe aceste baze, de o bună factură teoretică, autorul îşi fundamentează pasionanta analiză, căci de o carte extrem de captivantă este vorba, având în vedere procesul adaptativ prodigios, generat de neasemănarea spiritualităţii româneşti şi a mentalului american.

Dintre cercetătorii români ai profilului etno-psihologic al poporului nostru sunt evidenţiaţi Dimitrie Drăghicescu, Vasile Pârvan, Mihai Ralea, Dimitrie Gusti, Tudor Vianu, Mircea Vulcănescu, C. Rădulescu-Motru, Lucian Blaga, C. Brâncuşi, Constantin Noica, Mircea Eliade, D. Stăniloae, V.V. Caramelea; o interesantă menţiune, posibil punct de plecare pentru o investigaţie mai amplă, se face în legătură cu I.A. Zanne şi monumentala sa culegere în 10 volume, *Proverbele românilor,* în care se conservă o valoare etică intim consubstanţială restului vieţii sociale şi aflată *în interdependenţă în raport cu celelalte funcţii, cu celelalte structuri ale comunităţii* (p. 31).

Printre „privitorii din afară" ai fenomenului românesc, sunt citaţi Herodot, Strabon, Jules Michelet, Paul Morand, Lucien Romier, istoricul american W. Schiller; un întreg capitol este dedicat antropoloagei americane Ruth Benedict, autoarea, în 1943, a unui studiu asupra particularităţilor socio-culturale româneşti, care utilizează, pentru prima oară în literatura de specialitate, metoda cercetării culturii „la distanţă". Fără să fi fost în România, Ruth Benedict a cercetat studiile editate de Dimitrie Gusti între 1937–1938 sub titlul *Sociologie românească,* precum şi numeroase alte texte datorate unor oameni de cultură români şi străini, după care a stat de vorbă cu cetăţeni americani de origine română şi a legat informaţiile istorice şi ştiinţifice cu date obţinute prin metoda observaţiei participative şi prin interviuri. Un alt studiu important, ca perspectivă imagologică asupra personalităţii poporului român, aparţine lui Klaus Heitmann, *Imaginea românilor în spaţiul lingvistic german* (1980), şi realizează, la rândul său, un bilanţ al trăsăturilor specific româneşti, văzute de numeroşi observatori (Neigebaur, Carra, Muller, Springer, Boner, Umlauft, Heksch, Badewitz, Henke, Hiltebrand, Griselini, von Donner, Velburg, poeta Mite Kremnitz, geograful F.W.P. Lehmann, alţi autori, ca Malike, Derblich, Von Berg, Girothe, von Dungetti, Schathit, Paget, Marlin ş.a).

Gabriel Stănescu mai citează alte aprecieri notabile cu privire la specificul poporului român, datorate istoricului R.W. Seaton-Watson, lui E.A. Freeman, Ninei Mazuchelli, lingvistului William J. Tucke, Emilyei Gerard, lui Curzio Malaparte şi lui Dimitrie I. Ghica, fiul lui Ion Ghica.

Capitolul *Românii americani de la origini până în prezent* discerne cele câteva mari exoduri româneşti (secolul XX: anii ’30, anii ’40–’50, anii ’70, emigraţia de după decembrie 1989), după care se ocupă de studiul procesului de adaptare la noua cultură a noilor veniţi. Este citat, în legătură cu acest aspect, demersul din 1929 al Christinei Avghi Galitzi, concretizat într-un studiu socio-cultural de peste 500 de pagini, apreciat de Nicolae Iorga, de fapt o lucrare de doctorat, concepută după rigorile metodologice ale sociologiei vremii. La scurt timp după publicarea tezei, la Columbia University Press, autoarea s-a întors la Bucureşti, contribuind la cercetările Şcolii Sociologice de la Bucureşti, condusă de Dimitrie Gusti. Pe baza acestei lucrări, coroborate cu alte contribuţii (ale Fr. Vasile Haţeganu, ori cele din volumul colectiv: *Culturile emigranţilor din America. Fondatorii unei naţiuni,* editori David Levinson şi Melvina Ember, 1997), este evidenţiată identitatea de grup, prin căsătoria în cadrul grupului şi vorbirea limbii native. O dată cu pierderea acestor distincţii, începe asimilarea, fenomen, din păcate, covârşitor: *80 până la 90 la sută (...) dintre descendenţii primilor imigranţi s-au dovedit asimilaţi, în timp ce noii veniţi în New York şi Los Angeles, chiar după cinci până la zece ani, aveau rata căsătoriei în afara grupului şi pierderea limbii de aproximativ 50 de procente* (p. 66–67). Chiar şi după 1990, predomină cei asimilaţi, faţă de cei ce păstrează strânse legături cu ţara natală (p. 67). Sunt trecute în revistă: *Imigraţia şi istoria stabilirii ei, Demografia, Limbajul,* se vorbeşte despre *Caracteristici culturale, Asimilare şi persistenţă culturală.*

Un capitol major tratează despre valorile native, privite în comparaţie cu cele adaptative, la românii americani, fiind decelate valorile religioase, temporale, cele morale şi estetice, economico-sociale, tradiţionale, educaţionale, cele privind idealul de viaţă şi cele interpersonale, valorile care caracterizează concepţia despre lume şi viaţă, valorile privitoare la raportul omului cu natura, valoarea-tip preţuită (activitatea îmbrăţişată), valorile familiale dar şi capacitatea de adaptare, trăsătură definitorie a românilor americani. În acest capitol apar, cu evidenţă, diferenţele şi interferenţele celor două culturi, cea română şi cea americană, iar baza teoretică a departajărilor efectuate o reprezintă modelul paradigmatic elaborat de Florence Kluckhohn, sociolog comparativist, pe baza experienţei lui Clyde Kluckhohn, desfăşurată şi aplicată în 1951 pe cinci culturi. Se menţionează (p. 74) faptul că prima cercetare concretă în care s-a folosit un model paradigmatic pentru susţinerea unor date reflectând sistemul de valori al românilor, prin care cultura acestora să poată fi comparată cu valorile culturii altor popoare, s-a efectuat în anii 1972–1973, în cadrul unui program de schimburi culturale între România şi SUA. Investigaţiile au fost realizate în staţiile pilot Berevoeşti şi Câmpulung (Argeş). Rezultatele cercetării au fost interpretate separat, pe de o parte de profesorul american Eugene Pendleton Banks, iar pe de altă parte de participanţii români, în majoritate doctoranzi, cercetători, studenţi.

Gabriel Stănescu evidenţiază dificultăţile exilului românesc, prin aceea că, la greutăţile inerente unui nou spaţiu social, cultural, lingvistic, religios, moral etc., se adaugă *etnocentrismul* american, adică tendinţa americanilor de a-şi supraaprecia propria cultură, în comparaţie cu alte culturi. Americanii înşişi sunt o naţie eterogenă, multiculturală şi multirasială, în care mixarea rasială e nu doar inevitabilă, ci şi în creştere, astfel încât e tot mai greu de caracterizat mentalitatea americană ca una de tip monolitic: *Census Bureau (Biroul de recensământ) a declarat că populaţia hispanică a crescut cu mai mult de 60% într-un deceniu, faţă de 48%, în cazul asiaticilor. Albii se află în regresie, ei reprezintă doar 69% dintre americani în anul 2000, faţă de 75% în 1990. În trei state, California, New Mexico, Hawaii, ca şi în districtul Columbia (unde se află capitala statului, Washington D.C.), albii nu mai sunt majoritari* (p. 80–81). Cu toate acestea, există unele trăsături-tip ale mentalităţii americane, evidente în orientarea sa faţă de existenţă, de natură, de societate. Ele devin şi mai pregnante, mai vizibile, atunci când sunt puse faţă în faţă cu trăsăturile mentalului românesc, aparţinător unei culturi tradiţionale, îmbibată de valori spirituale. Astfel, în vreme ce americanii consideră firească dominaţia omului asupra naturii, românii sunt: *fatalişti, încrezători în destin, superstiţioşi şi adesea pasivi în ceea ce priveşte construcţia propriului viitor (...). Americanul este o fire practică, orientată spre activitate, în timp ce românul manifestă interes mai mult pentru aspectul teoretic al lucrurilor, având un simţ al detaliului, care îl individualizează* (p. 81). Românul cultivă valorile moştenite, tradiţionale, îmbogăţindu-le cu noi experienţe, considerând că schimbările sunt *mentalităţi mult prea* ***revoluţionare,*** *care trebuie evitate sau, cel puţin, desfăşurate treptat, cu prudenţă (...). Românii preferă stabilitatea, continuitatea, în timp ce pentru americani discontinuitatea, situaţiile noi, reprezintă o condiţie*

pozitivă, impulsul de a acţiona. Ei îşi schimbă deseori locul, serviciul (p. 81). Deosebirile în plan spiritual sunt esenţiale: *Spre deosebire de cele 180 de culte din America, în care biserica seamănă cu un fel de* ***social-club*** *unde se colectează bani de la enoriaşi, Biserica Ortodoxă are pretenţia de a respecta şi conserva în cadrul comunităţii româneşti unele arhetipuri, obiceiuri, sărbători din calendarul creştin, mai ales cele legate de naştere (botez), de riturile de trecere* – p. 88). Dacă emigranţii rămân cu nostalgia satului şi a mitologiei româneşti, prima generaţie a românilor americani optează pentru miturile moderne ale vieţii americane, constată autorul, concluzionând: *în cazul românilor americani, valorile se schimbă relativ rapid de la o generaţie la alta* (p. 88).

Afirmaţiile teoretice ale autorului continuă în cele două secţiuni „pragmatice", de răspunsuri la ancheta pe tema valorilor împărtăşite de românii din America şi de interviuri ale unor personalităţi româneşti realizate la nivel de vârf în Statele Unite. Sunt pagini remarcabile, în care intelectuali de mare libertate lăuntrică şi de autentică viziune îşi exprimă experienţa pe tărâmul arid al unei concurenţe acerbe şi al unui materialism funciar. Rezistenţa lor, ca şi succesul, îşi au originea tocmai în credinţa în valori, în idealitate, în invariabilele culturii în care s-au format. Reuşita lor poate fi caracterizată, aşadar, ca fiind, implicit, *românească* şi, prin extensie, *spirituală.*

Ajunşi în acest punct, putem afirma că volumul de faţă este unul incitant şi inspirator, el nepropunându-şi, de fapt, să fie exhaustiv. Se prezintă, mai degrabă, ca o invitaţie de a continua temele expuse. Ca observaţii critice, am fi preferat să se extragă anumite invariante din interviuri, în loc ca acestea din urmă să fie expuse pur şi simplu. De asemenea, numele celor ce s-au exprimat despre profilul etnopsihologic al românilor ar putea fi, credem, extinse (Dimitrie Cantemir, Nicolae Iorga, ori Emil Cioran, de pildă, lipsesc). Unele analize sunt prea sumare, simple treceri în revistă. Cartea ar avea de câştigat în mod substanţial şi de pe urma unei revizuiri şi rafinări stilistice. Corectura lasă şi ea mult de dorit. Dincolo de aceste aspecte perfectibile, apreciem efortul considerabil de a circumscrie pentru prima dată în literatura de specialitate o arie tematică dificilă şi vastă, precum şi concluziile, formulate cu realism şi prudenţă metodologică.

Autorul şi-a propus să deschidă o discuţie, să evidenţieze *existenţa unui set de valori care să aibă în centrul ei nu fiinţa în general, ci* ***dimensiunea*** *ei românească, adică acele însuşiri care o diferenţiază de specificul altor culturi. Cultura româno-americană e, în esenţă, românească. Românul american nu e un hibrid. Faptul că adoptă, pe lângă valorile native, şi valori noi, nu înseamnă că el îşi trădează existenţa, că se reorientează după un alt model paradigmatic, cel american. Dimpotrivă, el împărtăşeşte două paradigme culturale alternative: cea românească şi cea americană. Aici constă originalitatea acestei culturi de graniţă. În opoziţie cu globalismul, care ignoră sentimentul pe care îl are orice fiinţă umană faţă de propria cultură, pluralismul cultural ar putea fi una din soluţiile societăţii viitorului* (...) *Existenţa unui grup etnic românesc în America presupune menţinerea identităţii culturale native în acelaşi timp cu adaptarea treptată a membrilor lui la modelele noii culturi* (p. 105).

Am putea reda, spre finalul comentariului de faţă, formulările pline de har ale istoricului Alexandru Nemoianu, şi el un român-american: *Valorile morale şi tradiţionale sunt tari la limita indestructibilului* (...). *În fond, fiecare din noi repetă, mai bine sau mai rău, un cod de valori pe care l-am moştenit de la strămoşii noştri, ştiuţi ori neştiuţi, şi care, finalmente, înseamnă felul în care înţelegem şi respectăm diferenţa dintre bine şi rău.*

A fost marele câştig al Americii de a recunoaşte acest lucru în ultimele câteva decenii şi de a-l cultiva sub forma unui multiculturalism luminat (subl. ns., S.-G.D.).

Românii americani sunt un grup constituit istoriceşte în America, fiind parte a naţiunii americane. Acest grup a adoptat căile şi modelele culturii în care trăieşte şi căreia îi este parte, dar, în acelaşi timp, a păstrat fondul sufletesc intim şi modelul existenţial, înţelegerea rostului vieţii moştenite de la strămoşii dintre Carpaţi şi Dunăre (p. 95).

Prin bogăţia sa ideatică, prin multitudinea deschiderilor şi a perspectivelor oferite, volumul lui Gabriel Stănescu se cere nu doar citit, ci şi continuat.

Simona-Grazia Dima

REVISTA ROMÂNĂ DE SOCIOLOGIE

Year XVI, Nos. 3–4 • 2005

CONTENTS

THE PUBLIC PERCEPTION OF CORRUPTION IN ROMANIA

FOREWORD 217
DAN BANCIU, The Perception of the Intensity and the Gravity of Corruption Phenomenon ... 219
SORIN M. RĂDULESCU, The Perception of the Main Causes and Effects of Corruption Phenomenon 237
CRISTINA DÂMBOEANU, The Personal Experience of Subjects towards Certain Corruption Facts 245
ECATERINA BALICA, Opinions and Attitudes of the Population towards Corruption Facts and Persons Involved 253
ROXANA BRATU, The Perception of the Efficiency of the Steps Taken in order to Prevent and Control Corruption 263
SORIN M. RĂDULESCU, The Main Solutions for Fighting off and Preventing Corruption Phenomenon 273

TENDENCIES OF CRIME AND DEVIANCE IN ROMANIA

ADRIANA-ANCA CUŞMIR, Romania within the World-wide Chain of Crime 287
BRUNO ŞTEFAN, The Space and Time Symbolism of the Romanian Prisons Environment 303
CRISTINA DÂMBOEANU, The Psycho-Social Peculiarities of ex-Drug-Addicted Prisoners 319
GEORGE-CRISTIAN SPÎNU, Out of the History of Crime. A Brief Analysis of the Activity of the Medical-Legal Institute "Mina Minovici" in the Year 1936 345
ION VLĂDUŢ, Homosexuality and the Socio-Legal Attitudes towards This Form of Human Sex.. 353
SIMONA ŞTEFĂNESCU, Mediatising Family Violence: New Perspectives upon Moral Neutrality and Social Responsibility in Journalism 365
CARMEN A. BUCINSCHI, Family Violence: A Case Study in the Countryside 389

REVIEWS AND READING NOTES

VALENTINA MARINESCU, SIMONA ŞTEFĂNESCU, Mediatising Acts of Family Violence. A Guide of Good Practices for Journalists (*Mediatizarea actelor de violenţă în familie. Ghid de bune practici pentru jurnalişti*), Centrul Parteneriat pentru Egalitate, Bucureşti, Editura Veritas, 2005 (Carmen A. Bucinschi); FEDERICO CHABOD, A History of the Idea of Europe (*Storia dell'idea d'Europa*), Bari, Editura Laterza, Collana Economica Laterza, 2005 (Monica Joiţa); GABRIEL STĂNESCU, The Romanians of the New World. Native and Adaptative Values Specific to the American Romanians (*Românii din Lumea Nouă. Valori native şi adaptative la românii americani*), Norcross, Criterion Publishing, 2003 (Simona-Grazia Dima) 413

„Revista Română de Sociologie", serie nouă, anul XVI nr. 3–4, p. 215–424, Bucureşti, 2005

REVISTA ROMÂNĂ DE SOCIOLOGIE

Année XVI, N^OS 3–4 • 2005

SOMMAIRE

LA PERCEPTION PUBLIQUE DE LA CORRUPTION EN ROUMANIE

INTRODUCTION 217
DAN BANCIU, La perception de l'intensité et de la gravité du phénomène de corruption 219
SORIN M. RĂDULESCU, La perception des causes et des effets principaux du phénomène de corruption 237
CRISTINA DÂMBOEANU, L'expérience personelle des sujets vis-à-vis de certains actes de corruption 245
ECATERINA BALICA, Opinions et attitudes de la population envers les actes de corruption et les personnes impliquées 253
ROXANA BRATU, La perception de l'efficacité des mesures pris pour prevenir et contrôler la corruption 263
SORIN M. RĂDULESCU, Des solutions principales pour combattre et prevenir le phénomène de corruption 273

TENDANCES DE LA CRIMINALITÉ ET DE LA DÉVIANCE EN ROUMANIE

ADRIANA-ANCA CUŞMIR, La Roumanie dans le circuit mondial du crime 287
BRUNO ŞTEFAN, La symbolique spatio-temporelle dans le milieu des prisons roumaines 303
CRISTINA DÂMBOEANU, Des particularités psycho-sociales des détenus ex-consommateurs des drogues. Résultats d'une étude empirique 319
GEORGE-CRISTIAN SPÎNU, De l'histoire de la criminalité. Brève analyse de l'activité de l'Institut Medico-Légal „Mina Minovici" dans l'année 1936 345
ION VLĂDUŢ, La homosexualité et les attitudes socio-légales à l'égard de cette forme de la sexualité humaine 353
SIMONA ŞTEFĂNESCU, La médiatisation de la violence en famille; des perspectives nouvelles envers la neutralité morale et la responsabilité sociale dans le journalisme 365
CARMEN A. BUCINSCHI, La violence en famille: une étude de cas dans le milieu rural 389

COMPTES-RENDUS ET NOTES DE LECTURE

VALENTINA MARINESCU, SIMONA ŞTEFĂNESCU, La médiatisation des actes de violence en famille. Guide de bonnes pratiques pour les journalistes (*Mediatizarea actelor de violenţă în familie. Ghid de bune practici pentru jurnalişti*), Centrul Parteneriat pentru Egalitate, Bucureşti, Editura Veritas, 2005 (Carmen A. Bucinschi); FEDERICO CHABOD, *Storia dell'idea d'Europa*, (L'histoire de l'idée d'Europe), Bari, Editura Laterza, Collana Economica Laterza, 2005 (Monica Joiţa); GABRIEL STĂNESCU, Les Roumains du Nouveau Monde. Valeurs natives et valeurs adaptatives chez les Roumains américains (*Românii din Lumea Nouă. Valori native şi adaptative la românii americani*), Norcross, Criterion Publishing, 2003 (Simona-Grazia Dima) 413

„Revista Română de Sociologie", serie nouă, anul XVI nr. 3–4, p. 215–424, Bucureşti, 2005

EDITAT CU SPRIJINUL
AGENȚIEI NAȚIONALE PENTRU CERCETARE ȘTIINȚIFICĂ

REVISTA ROMÂNĂ DE SOCIOLOGIE

(ROMANIAN JOURNAL OF SOCIOLOGY)

Editor: Romanian Academy – Institute of Sociology (Bucharest)

- A new journal for a new sociology.
- A journal which looks back to the totalitarian past and explores the democratic future of the Romanian society.
- Open to all theoretical, methodological and ideological approaches.

În atenţia colaboratorilor noştri:

Vă rugăm să aveţi în vedere ca articolele şi studiile trimise redacţiei noastre să fie de aprox. 10 pag. (cca 3000 semne/pag.). Primim textele procesate pe suport magnetic prin e-mail: revista@insoc.ro. sau prin fax: 4021–318 24 48.

De asemenea, vă rugăm să însoţiţi articolul dv. cu un rezumat (aprox. ½ pag.) în limba engleză sau în limba română şi cu o scurtă prezentare a autorului (titluri ştiinţifice, instituţia, domenii de interes).

Menţionăm că responsabilitatea cu privire la originalitatea şi conţinutul textelor trimise revine autorului.

Comenzile din ţară şi din străinătate se primesc la:

RODIPET S.A., Piaţa Presei Libere nr. 1, sector 1, P.O. BOX 33–57, Bucureşti, România; Tel: 4021–318 70 00, fax: 4021–318 70 01; Fax: 4021–318 70 02, 4021–318 70 03; E-mail: rodipet@rodipet.ro

ORION PRESS IMPEX 2000, Şos. Viilor nr. 101, bl. 1, sc. 4, ap. 98, parter, sector 5, P.O. BOX 77–19, sector 3, Bucureşti, România; Tel: 4021–335 02 96, 4021–301 87 86; Fax: 4021–335 02 96; E-mail: office@orionpress.ro

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE, Calea 13 Septembrie nr. 13, sector 5, 050711, Bucureşti, România; Tel: 4021–318 81 06, 4021–318 81 46; Fax: 4021–318 24 44, E-mail: edacad@ear.ro; Adresa web: www.ear.ro

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

ISSN 1224–9262

„Revista Română de Sociologie”, serie nouă, anul XVI, nr. 3–4, p. 215–424, 2005